

Biblioteka Aglomeracji Poznańskiej. Nr 16

**Gospodarka rolna
w aglomeracji poznańskiej**

Biblioteka Aglomeracji Poznańskiej

Numer 16

Redaktor serii:

Tomasz Kaczmarek Uniwersytet im. Adama Mickiewicza

Rada redakcyjna:

Wojciech Bonenberg Politechnika Poznańska

Wanda M. Gaczek Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu

Roman Jaszczak Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu

Andrzej Mizgajski Uniwersytet im. Adama Mickiewicza

Gospodarka rolna w aglomeracji poznańskiej

Pod redakcją Ewy Kacprzak
i Barbary Maćkiewicz

Bogucki Wydawnictwo Naukowe • Poznań 2011

Autorzy:

Ewa Kacprzak, Barbara Maćkiewicz
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
Instytut Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej

Benicjusz Głębocki
Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej w Poznaniu
Katedra Gospodarki Przestrzennej

Recenzent: prof. UAM dr hab. Roman Rudnicki

Fotografie na okładce: Marek Kaczmarczyk, Urszula Kaczmarek,
Archiwum Urzędu Gminy w Dopiewie, Archiwum Urzędu Gminy w Tarnowie Podgórnym

Seria wydawnicza
Centrum Badań Metropolitalnych UAM
ul. Dziegielowa 27, 61-680 Poznań
tel./fax 61 829 63 36
cbm@amu.edu.pl
www.cbm.amu.edu.pl

Sekretarz redakcji: Michał Wójcicki

Publikacja finansowana ze środków Rady Aglomeracji Poznańskiej
(Miasta Poznania, Powiatu Poznańskiego, miast i gmin: Buk, Czerwonak,
Dopiewo, Kleszczewo, Komorniki, Kostrzyn, Kórnik, Luboń, Mosina,
Murowana Goślina, Pobiedziska, Puszczykowo, Rokietnica, Skoki,
Stęszew, Suchy Las, Swarzędz, Szamotuły, Śrem, Tarnowo Podgórne)

Copyright © CBM UAM, Poznań 2011

ISBN 978-83-62662-64-7

Przygotowanie do druku:
Bogucki Wydawnictwo Naukowe
ul. Górna Wilda 90, 61-576 Poznań
tel. +48 61 8336580
e-mail: bogucki@bogucki.com.pl
www.bogucki.com.pl

Druk:
Zakład Graficzny UAM
ul. Wieniawskiego 1, 61-712 Poznań

Spis treści

<i>Benicjusz Głębocki, Ewa Kacprzak, Barbara Maćkiewicz</i> Rola i znaczenie rolnictwa w aglomeracji poznańskiej	7
<i>Ewa Kacprzak</i> Warunki przyrodnicze rozwoju rolnictwa w aglomeracji poznańskiej.	12
<i>Benicjusz Głębocki</i> Czynniki społeczno-ekonomiczne determinujące rozwój rolnictwa w aglomeracji poznańskiej.	27
<i>Benicjusz Głębocki, Ewa Kacprzak</i> Zmiany użytkowania ziemi w aglomeracji poznańskiej w latach 1990–2007 .	41
<i>Barbara Maćkiewicz, Ewa Kacprzak</i> Wyłączenia użytków rolnych z produkcji rolniczej w powiecie poznańskim w latach 2000–2009	61
<i>Barbara Maćkiewicz</i> Obrót gruntami niezabudowanymi w aglomeracji poznańskiej w latach 1999–2009	71
<i>Benicjusz Głębocki, Ewa Kacprzak</i> Poziom rozwoju produkcji rolniczej w aglomeracji poznańskiej	90
<i>Ewa Kacprzak</i> Rozwój rynku produktów regionalnych i tradycyjnych w aglomeracji poznańskiej	114
<i>Ewa Kacprzak</i> Wybrane elementy organizacji rynku rolnego w aglomeracji poznańskiej . .	123
<i>Benicjusz Głębocki, Ewa Kacprzak, Barbara Maćkiewicz</i> Perspektywy rozwoju gospodarki rolnej w aglomeracji poznańskiej – analiza SWOT	138

Benicjusz Głębocki, Ewa Kacprzak, Barbara Maćkiewicz

Rola i znaczenie rolnictwa w aglomeracji poznańskiej

Główną misją rolnictwa jest zapewnienie każdemu społeczeństwu wystarczającej do egzystencji ilości podstawowych produktów żywnościowych, i to nie tylko na bieżące potrzeby, ale także gwarantujących bezpieczeństwo żywnościowe w różnych skrajnych sytuacjach.

W strefach żywicielskich miast wykształcił się specyficzny typ rolnictwa. Do niedawna rolnictwo w strefach podmiejskich stanowiło niemal wyłącznie naturalną bazę żywnościową miast. Zasięg przestrzenny strefy żywicielskiej był funkcją wielkości miasta.

Sytuacja uległa istotnej zmianie, gdy rozwój społeczno-gospodarczy zintensyfikował procesy urbanizacyjne, które przekroczyły granice administracyjne miast. Szczególnie intensywnie procesy te przebiegają w strefach podmiejskich dużych miast. Zjawisko to bardzo wyraźnie obserwuje się także w aglomeracji poznańskiej. Procesy te sprawiły, że na przedmieściach Poznania i w jego najbliższym otoczeniu od kilku lat postępuje marginalizacja funkcji rolniczej. Podobną sytuację odnotowano na terenach położonych wzdłuż głównych ciągów komunikacyjnych wychodzących z Poznania. Pomimo nasilających się procesów urbanizacyjnych, zanik funkcji rolniczej na obszarze aglomeracji jest zróżnicowany przestrzennie i zależy od wielu innych czynników.

Współcześnie problematyka oddziaływania w przestrzeni funkcji rolniczej w powiązaniu z innymi miejskimi formami użytkowania terenu jest szeroko dyskutowana w literaturze przedmiotu. W wielu miejscach świata zachodzące procesy gospodarcze i przemiany społeczne powodują, że w strefach podmiejskich obserwuje się kolizję zachodzącą pomiędzy dawną funkcją rolniczą a przenikającą na coraz to nowe i bardziej odległe obszary „tkanką” miejską. Tradycyjna działalność rolnicza jest ograniczana przez nierolnicze formy zagospodarowania terenu. W efekcie powiększają się obszary nieracjonalnego, hybrydowego zagospodarowania, gdzie zacierają się różnice pomiędzy tym, co wiejskie, miejskie i podmiejskie (Rigg 1998, Daniels 1999). Zjawisko to określane mianem urban sprawl jest od lat krytykowane i przez wielu badaczy oceniane negatywnie (Duany i in. 2010). Niemniej jednak w naukowym dyskursie obecne są także głosy broniące urban sprawl, podkreślające naturalność i historyczną prawidłowość tego procesu (Bruegmann 2005). Nie ulega wątpliwości, że skala i dynamika zachodzących zmian na wielu obszarach jest tak duża, iż wymaga działań o charakterze prewencyjnym i porządkującym (Daniels, Bowers 1997, Daniels 1999, Olson, Lyson 1999). W sytuacji, gdy cena

ziemi rolnej jest niejednokrotnie kilkadziesiąt razy niższa od ceny gruntu przeznaczonego pod inne działalności, konieczne są rozwiązania o charakterze kompleksowym, tzn. takie, które obejmują zarówno zagadnienia prawne, gospodarcze, społeczne, środowiskowe, jak i etyczne oraz estetyczne (Olson, Lyson 1999).

Warto podkreślić, że we współczesnym świecie proces wypierania i ograniczania rozwoju obszarów rolniczych w sąsiedztwie dużych miast nie jest jedynym kierunkiem przestrzennych konfliktów rolniczej funkcji użytkowania terenu z innymi, miejskimi sposobami zagospodarowania. W ostatnich latach na znaczeniu, głównie w biedniejszych miastach świata, zyskuje tzw. rolnictwo miejskie – urban agriculture. Rozwijając się na terenach o funkcjach tradycyjnie przypisanych dla przestrzeni miejskiej, takich jak obszary mieszkaniowe czy rezydencjalne, rolnictwo miejskie ogranicza koszty transportu do minimum, wnosząc jednocześnie istotny wkład w bezpieczeństwo alimentacyjne populacji miejskich (szczególnie przez dostarczanie świeżych warzyw i ziół). Jest to proces na tyle istotny, że autorzy licznych poświęconych tej tematyce opracowań podkreślają potrzebę planowego integrowania funkcji rolniczej z substancją miejską, tak aby w przyszłości zapewnić ich zgodną koegzystencję (Cruz, Medina 2003, Mougeot 2005).

Rolnictwo w strefach podmiejskich, tracąc swoje funkcje produkcyjne, spełnia coraz więcej funkcji pozaprodukcyjnych, i to one stają się z czasem ważniejsze. Problemy związane z prowadzeniem działalności rolniczej w pobliżu dużych ośrodków miejskich interesują także gremia opiniotwórcze. Również Europejski Komitet Ekonomiczno-Społeczny (EKES) wypowiedział się w tej sprawie (www.wiadomosci.ngo.pl/wiadomosci/8761.html, www.eesc.europa.eu). Wspólna polityka rolna UE (WPR) kładzie nacisk na dywersyfikację gospodarczą przedsiębiorstw rolnych, która przyczyni się do uzyskania przez rolników nowych źródeł dochodu. EKES podkreśla, że krajobraz wiejski nie może istnieć bez samego rolnictwa. Rozwój rolnictwa w strefie podmiejskiej jest w dużej mierze uwarunkowany sąsiedztwem dużego ośrodka miejskiego, który jednak negatywnie na nie oddziałuje, zmniejszając opłacalność ekonomiczną rolnictwa. Wszak zmiana użytkowania gruntów rolniczych na inne cele przynosi obecnie niezwykle duże zyski. W efekcie istnieje większe ryzyko zanikania działalności rolniczej w strefie podmiejskiej niż w innych strefach rolniczych, w których panują zbliżone warunki przyrodnicze. Eksperti skupieni w EKES przypominają, że funkcja ekologiczna, społeczna i gospodarcza obszarów rolnych w strefach podmiejskich jest zdecydowanie ważniejsza niż na innego typu obszarach. W strefach tych grunty rolne odgrywają rolę zielonych płuc wielkich aglomeracji. Tereny rolnicze są kluczowym elementem zagospodarowania przestrzennego – powstrzymują nieograniczony rozrost miast, kształtują krajobraz i sprawiają, że środowisko miejskie jest bardziej przyjazne dla człowieka. Niestety ich rola gospodarcza jest ograniczana przez presję urbanistyczną oraz przekonanie o ich niewielkim znaczeniu gospodarczym. Eksperti EKES uważają podmiejskie obszary rolne za tereny, na których występują specyficzne utrudnienia w prowadzeniu działalności rolniczej. Uwzględniając zasady rozwoju zrównoważonego, postulują upowszechnienie w społeczeństwie świadomości, że ziemia jest zasobem wyczerpywalnym. Zwraca się też uwagę, że w rozwoju rolnictwa w strefie podmiejskiej najistotniejszą rolę

odgrywa i będzie nadal odgrywać administracja lokalna, która musi uwzględniać w swoich decyzjach także dobro całej aglomeracji.

Celem opracowania jest nie tylko rozpoznanie czynników powodujących zanik funkcji rolniczej w aglomeracji poznańskiej, ale także wskazanie obszarów rolniczych, które z różnych względów powinny zachować swój dotychczasowy charakter. Badaniami objęto te elementy, w odniesieniu do których istnieją aktualne informacje statystyczne, choć wymagało to dużego wysiłku, gdyż ich dysponentami są różne instytucje. Podstawową jednostką badawczą była gmina, a w wypadku struktury obszarowej i obrotu niezabudowanymi nieruchomościami gruntowymi obręb ewidencyjny. Realizacja projektu wymagała aktualizacji bazy danych i stworzenia nowej dotyczącej rozwoju rolnictwa. Wynikało to z braku informacji w okresach pomiędzy spisami rolniczymi (ostatni spis odbył się w 2002 r.). W opracowaniu wykorzystywano dane z różnych instytucji nie mających obowiązku ich publikowania, dla których zbieranie tego typu informacji nie było głównym celem działalności.

W pracy przedstawiono szereg problemów gospodarki rolnej w aglomeracji poznańskiej:

- warunki przyrodnicze rozwoju rolnictwa,
- czynniki społeczno-ekonomiczne determinujące rozwój rolnictwa,
- zmiany użytkowania ziemi w latach 1990–2007,
- wyłączenia gruntów z produkcji rolniczej w latach 2000–2009,
- obrót gruntami niezabudowanymi w latach 1999–2009,
- poziom rozwoju produkcji rolniczej,
- produkty regionalne,
- wybrane elementy organizacji rynku rolnego,
- perspektywy rozwoju gospodarki rolnej – analiza SWOT.

Należy podkreślić, że działalność rolnicza nie może być na obszarze aglomeracji marginalizowana i spychana na jej obrzeża. Poza funkcją żywicielską tereny rolnicze kształtują krajobraz wiejski i uczestniczą w zachowaniu równowagi środowiska geograficznego. Są ważnym elementem rozwoju zrównoważonego.

Tereny rolnicze mają także duże znaczenie społeczne. Mieszkańcy miast coraz częściej dla regeneracji swych sił szukają ciszy i spokoju, które odnajdują na obszarach wiejskich. Stąd w strategii rozwoju aglomeracji należy uwzględnić zachowanie terenów rolniczych również w bezpośrednim sąsiedztwie obszarów zurbanizowanych, czy urbanizujących się. Dotyczy to w szczególności terenów dysponujących odpowiednimi warunkami przyrodniczymi, wysoką kulturą rolną i zainwestowaniem w działy specjalne.

Literatura

- Bański J., 2005. Suburban and peripheral rural areas in Poland – the balance of development in the transformation period, *Geograficky casopis*, 57, 2: 117–130.
- Bowers D., Daniels T., 1997. *Holding Our Ground. Protecting America's Farms and Farmland*. Island Press, Washington, DC.

- Bruegmann R., 2005. *Sprawl. A Compact history*. The University of Chicago Press, Chicago.
- Cruz M.C., Medina R.S., 2003. *Agriculture in the City. A Key to Sustainability in Havana, Cuba*. Ian Randle Publishers.
- Czerny M., 2005. *Globalizacja a rozwój*. Warszawa.
- Daniels T.L., 1999. *When city and country collide: managing the growth in the metropolitan fringe*. Island Press, Washington, DC.
- Duany A., Plater-Zyberk E., Speck J., 2010. *Suburban Nation: The rise of sprawl and the decline of the American Dream*. Press Point North, New York.
- Falkowski J., 1977. *Struktura przestrzenna rolnictwa miasta i strefy podmiejskiej Torunia*. PWN, Warszawa–Poznań–Toruń.
- Falkowski J., 1981. *Wpływ urbanizacji i uprzemysłowienia na przemiany w strukturze przestrzennej rolnictwa*. UMK, Toruń.
- Gałczyńska B., Kulikowski R., 2000. *Wieś i rolnictwo strefy podmiejskiej Warszawy. Zróżnicowanie przestrzenne i procesy transformacji*. IGiPZ, Warszawa.
- Goluchowski S., 1966. *Urbanizacja wsi w województwie opolskim*. [W:] *Problemy ewolucji układów osadniczych na tle procesów osadniczych w Polsce. Materiały i Studia Międzyuczelnianego Zakładu Podstawowych Problemów Architektury, Urbanistyki i Budownictwa*, 5. Warszawa.
- Jankowski T., 1968. *Wyznaczanie strefy żywicielskiej miasta na przykładzie Wrocławia*. Instytut Podstawowych Problemów Planowania Przestrzennego Politechniki Warszawskiej. Materiały i Studia. PWN, Warszawa.
- Liszewski S., 1987. *Strefa podmiejska jako przedmiot badań geograficznych. Próba syntezy*. *Przegląd Geograficzny*, 1–2.
- Małuszyńska E., 2000. *Przemiany strefy podmiejskiej aglomeracji poznańskiej*. [W:] R. Domański (red.), *Nowe problemy rozwoju wielkich miast i regionów*. *Biuletyn KPZK PAN*, 192: 265–289.
- Mougeot L.J.A., 2005. *Agropolis: the social potential, environmental dimensions of urban agriculture*. IDRC.
- Olson R.O., Lyson T.O., 1999. *Under the blade: the conversion of agricultural landscapes*. Westview Press.
- Parysek J.J., 1996. *Poznań i aglomeracja poznańska. Proces transformacji społeczno-gospodarczej i perspektywy dalszego rozwoju*. [W:] P. Korcelli (red.), *Agglomeracje miejskie w procesie transformacji*. Cz. II. *PAN IGiZP*, 42: 27–47.
- Rigg J., 1998. *Rural-urban interactions, agriculture and wealth: southeast Asian perspective*. *Progress in Human Geography*, 22: 497–522.
- Ślodziak J., 2003. *Przestrzeń miasta i jego przeobrażenia*. Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole.
- Wasilewski A., Krukowski K., 2002. *Environmental Effects of Transition: A Case Study of Land Conversion for Suburban House Building in Two Selected Provinces of Poland; Institutional Change in Agriculture and Natural Resources*, 10: 137–142.
- Wasilewski A., Krukowski K., 2004. *Land conversion for suburban housing: a study of urbanization around Warsaw and Olsztyn, Poland*. *Environmental Management*, 34: 291–303.
- www.eesc.europa.eu
- www.wiadomosci.ngo.pl/wiadomosci/8761.html

Benicjusz Głębocki
Katedra Gospodarki Przestrzennej,
Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej w Poznaniu

Ewa Kacprzak, Barbara Maćkiewicz
Zakład Gospodarki Żywnościowej i Wsi,
Instytut Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej,
Wydział Nauk Geograficznych i Geologicznych,
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
e-mail: eja@amu.edu.pl

Ewa Kacprzak

Warunki przyrodnicze rozwoju rolnictwa w aglomeracji poznańskiej

1. Wstęp

Rolnictwo z uwagi na biologiczny charakter procesu produkcyjnego w znacznym stopniu jest uzależnione od warunków przyrodniczych. Największy wpływ na jego rozwój mają: położenie geograficzne, rzeźba terenu, klimat, stosunki wodne oraz gleby. Istotne znaczenie ma nie tylko ocena przydatności dla rolnictwa poszczególnych komponentów środowiska przyrodniczego, lecz także stosowanie syntetycznych ocen. Wzrost zainteresowania konsumentów żywnością produkowaną metodami ekologicznymi sprawił, że warto uwzględnić w waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej zarówno wymagania rolnictwa konwencjonalnego, jak i ekologicznego.

2. Warunki przyrodnicze a możliwości prowadzenia działalności rolniczej

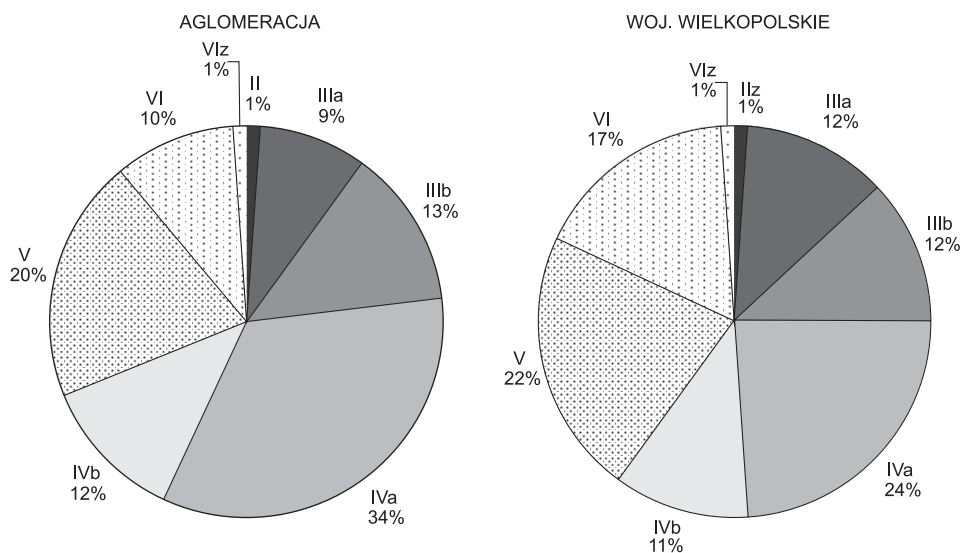
W aglomeracji poznańskiej na poziom rolnictwa oraz jego strukturę przestrzenną istotny wpływ miały warunki przyrodnicze, a szczególnie: ukształtowanie terenu, klimat, stosunki wodne oraz gleby.

Ukształtowanie powierzchni determinuje m.in. stabilność, grubość i wilgotność pokrywy glebowej, warunki cieplne na stokach, koszty oraz stopień mechanizacji i organizacji prac polowych (Falkowski, Kostrowicki 2001, Głębocki 2007). Na obszarze aglomeracji poznańskiej, która ma charakter nizinny, rzeźba terenu nie stanowi przeszkody dla prowadzenia działalności rolniczej. Jedyne lokalnie utrudnienie mogą stanowić procesy erozyjne.

Z pewnością znacznie większy wpływ na rolnictwo mają warunki klimatyczne. W odniesieniu do produkcji rolniczej używa się pojęcia agroklimat, które Falkowski i Kostrowicki (2001) definiują jako „(...) całokształt stanów pogody w okresach długich na danym obszarze, oddziałujących na wzrost roślin i zwierząt”. Najważniejsze jego składniki to: temperatura, nasłonecznienie, opady atmosferyczne, wiatr i okres wegetacyjny. Agroklimat, w przypadku produkcji roślinnej, decyduje o jej rodzaju oraz poziomie efektywności. Jednostki tworzące aglomerację poznańską znajdują się, według Gumińskiego (1951), w obrębie środkowej dzielnicy rolniczo-klimatycznej, która charakteryzuje się długim okresem wegetacyjnym (210–220 dni).

Jednak ocena warunków klimatycznych z punktu widzenia potrzeb produkcji rolniczej jest bardzo utrudniona. Klimat wpływa zarówno bezpośrednio na rozwój rolnictwa, jak i pośrednio – w interakcji z pozostałymi elementami środowiska przyrodniczego¹. Ponadto poszczególne gatunki i odmiany roślin (w mniejszym stopniu zwierząt) cechują się różnymi wymaganiami klimatycznymi. Element ryzyka w prowadzeniu produkcji rolniczej zwiększa duża zmienność warunków pogodowych. W znacznym stopniu determinują one wielkość zbiorów i plonów większości roślin uprawnych. Dla produkcji rolniczej najbardziej niebezpieczne są: susze, opady o charakterze nawalnym, gradobicia, silne wiatry oraz przymrozki.

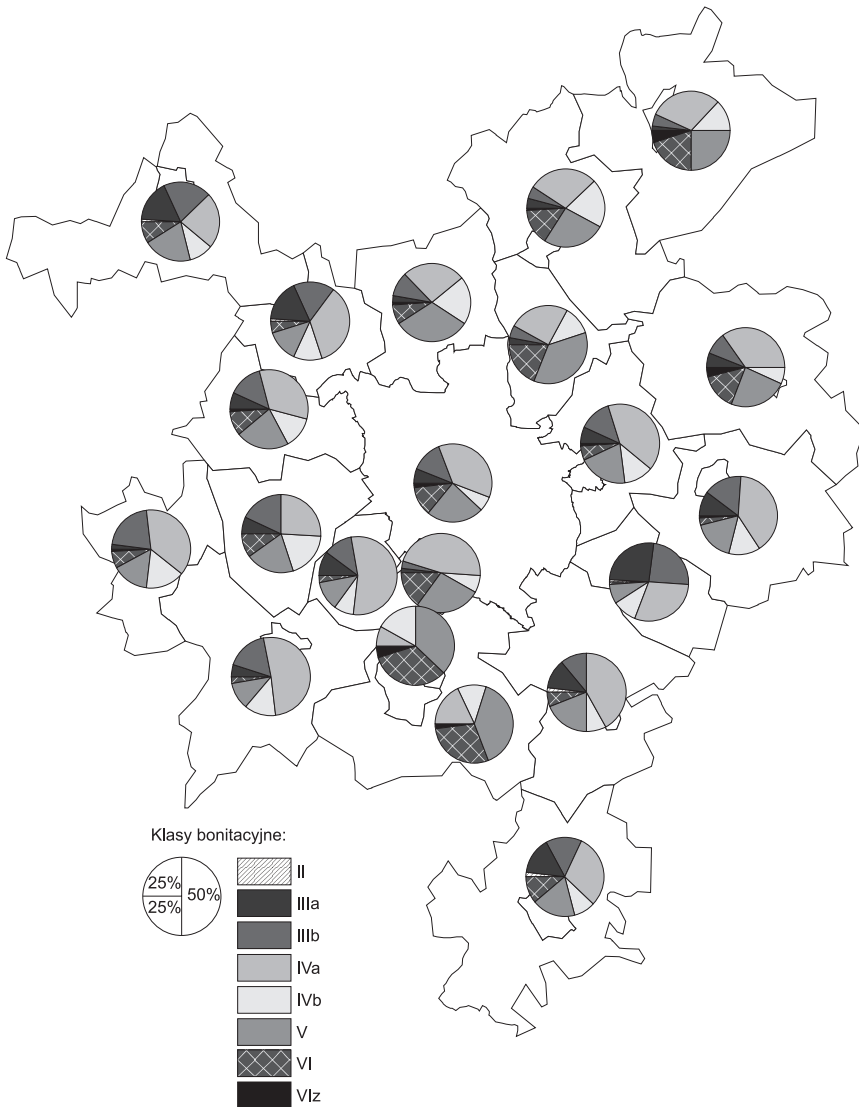
Kolejnym bardzo istotnym elementem środowiska przyrodniczego dla rolnictwa są warunki wodne. Dla produkcji roślinnej najważniejsze jest utrzymanie odpowiedniego poziomu wilgoci gleby. Z tego względu, poza rodzajem podłoża i poziomem wód gruntowych, bardzo duże znaczenie ma rozkład, wielkość oraz rodzaj opadów w trakcie okresu wegetacyjnego. Wprawdzie poszczególne gatunki roślin mają bardzo zróżnicowane wymagania, to jednak z uwagi na niski poziom opadów atmosferycznych coraz częściej rolnicy, chcąc uzyskać wysokie plony, muszą korzystać z nawadniania. Równocześnie wzrasta zapotrzebowanie na wodę w produkcji zwierzęcej, gdyż nowoczesny chów zwierząt wymaga utrzymania wysokich standardów sanitarno-higienicznych.

Ryc. 1. Klasy bonitacyjne gruntów ornych w aglomeracji poznańskiej i województwie wielkopolskim

Źródło: opracowano na podstawie publikacji „Waloryzacja...” (2000).

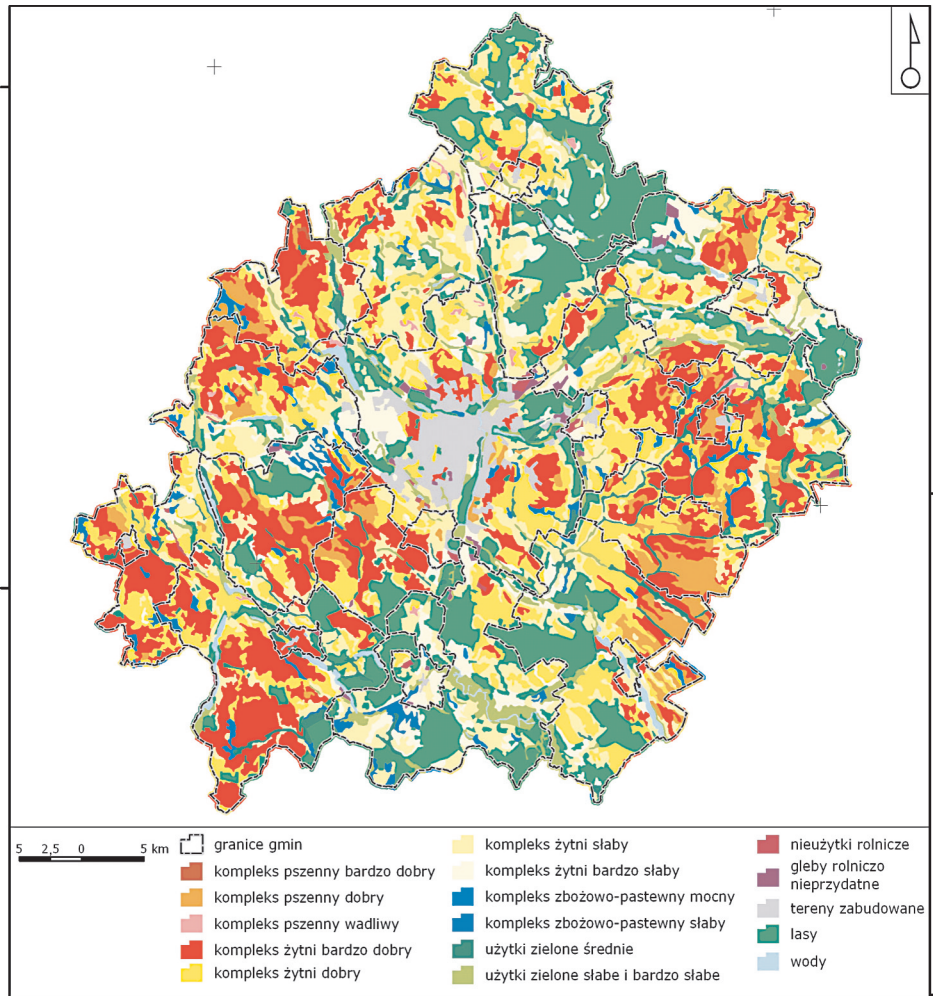
¹ W obrębie aglomeracji obserwuje się zróżnicowanie agroklimatu lokalnego spowodowane odmiennym ukształtowaniem terenu. Na obszarach wysoczyzny morenowej występują zazwyczaj bardzo korzystne dla rolnictwa warunki termiczne i stopień nasłonecznienia, natomiast dna większych obniż (np. dolin) cechują znacznie gorsze warunki termiczne i wilgotnościowe – prowadzeniu produkcji roślinnej nie sprzyja m.in. zjawisko inwersji temperatury czy powstawanie zastoisk chłodnego powietrza.

Ryc. 2. Struktura klas bonitacyjnych gruntów ornych w aglomeracji poznańskiej
 Źródło: opracowano na podstawie publikacji „Waloryzacja...” (2000).

Na terenie aglomeracji pokrywa glebowa jest zróżnicowana pod względem typów genetycznych gleb (głównie gleby brunatne i bielcowe) oraz wartości użytkowej dla rolnictwa. Klasyfikacja bonitacyjna gleb gruntów ornych² jednoznacznie

² Klasyfikacja bonitacyjna gleb pokazuje przydatność różnych typów gleb do uprawy poszczególnych gatunków roślin. Wydzielając klasy, uwzględnia się m.in. budowę profilu gleby, stosunki wilgotnościowe. Dla gruntów ornych wyróżnia się 8 klas bonitacyjnych: I, II, IIIa, IIIb, IVa, IVb, V, VI, a w przypadku trwałych użytków zielonych wyodrębnia się 6 klas. W ocenie jakości gruntów ornych z klasy VI wydziela się klasę VIRz, która obejmuje grunty przeznaczone do zalesienia.

Ryc. 3. Kompleksy przydatności rolniczej gruntów ornych i użytków zielonych w aglomeracji poznańskiej

Źródło: Świdorski (2000).

wskazuje, że są one średniej i niskiej jakości (ryc. 1). Gleby najlepsze mają dużo mniejsze znaczenie – nie występują gleby klasy I, które w stanie naturalnym mają najlepsze cechy i umożliwiają uzyskanie wysokich plonów bez stosowania wysokich nakładów, a do klasy II zakwalifikowano zaledwie 1% gruntów ornych³. Największy udział w strukturze bonitacji gruntów ornych mają gleby średniej klasy IV (46%) oraz dobre (IIIa) i średnio dobre (IIIb), które łącznie zajmują 22% wszystkich gruntów ornych. Gleby słabe (klasy V i VI) oraz nieprzydatne rolniczo, tzw.

³ Są to również bardzo urodzajne gleby (podobnie do klasy I), które jednak dość często wymagają dodatkowych działań od ich użytkownika, takich jak np. melioracje, zabiegi agrotechniczne.

marginalne (VIRz), stanowią blisko 1/4 areału gruntów ornych w aglomeracji. Klasy V i VI obejmują gleby lekkie, najczęściej piaszczyste, które są wrażliwe na brak wody. Podobną strukturę bonitacyjną ma województwo wielkopolskie (ryc. 1).

Najlepszej jakości gruntami ornymi w aglomeracji dysponują gminy: Kleszczewo, Kostrzyn, Rokietnica oraz Stęszew (ryc. 2). Największe znaczenie (powyżej 80% w strukturze bonitacyjnej wszystkich gruntów) mają w nich gleby średniej jakości – klasy III a i b oraz IV a i b. Zdecydowanie najkorzystniejsze warunki glebowe dla rozwoju rolnictwa występują w gminie Kleszczewo, gdzie 51% gruntów ornych zakwalifikowano do klas II i III. Grunty orne w tej gminie są dominującą formą użytkowania ziemi (zajmują niemal 90% ogólnej powierzchni gminy), a wśród genetycznych typów gleb przeważają brunatne właściwe i bielcowe po-

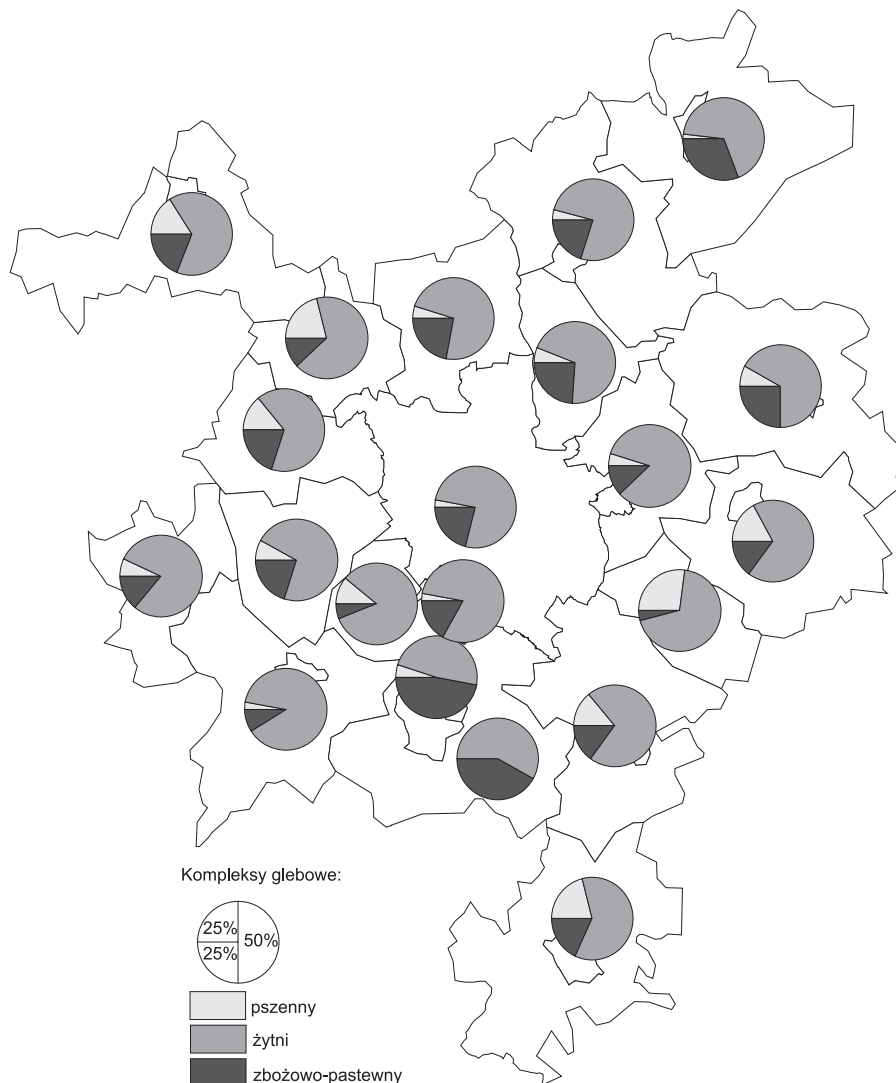
Tabela 1. Struktura kompleksów przydatności rolniczej gruntów ornych w aglomeracji poznańskiej

Jednostki	Kompleksy przydatności rolniczej (udział w ogólnej powierzchni gruntów ornych; %)								
	pszenny			żytni			zbożowo-pastewny		
	bardzo dobry	dobry	wadliwy	bardzo dobry	dobry	słaby	bardzo słaby	mocny	słaby
Buk	0	6	1	39	28	12	7	2	5
Czerwonak	0	4	2	12	22	36	23	0	1
Dopiewo	0	7	1	39	16	17	13	3	4
Kleszczewo	1	26	0	31	27	11	1	1	2
Komorniki	0	11	0	48	23	12	4	2	0
Kostrzyn	0	15	2	31	22	15	4	7	4
Kórnik	0	14	0	19	32	20	10	2	3
Luboń	0	3	0	32	17	31	17	0	0
Mosina	0	0	0	5	21	32	30	2	10
Murowana Goślina	0	1	3	15	32	29	18	1	1
Pobiedziska	0	7	1	22	22	23	21	2	2
Poznań	0	2	1	23	30	23	17	2	2
Puszczykowo	0	0	5	0	9	39	46	1	0
Rokietnica	1	18	2	33	20	14	5	4	3
Skoki	0	1	1	11	33	23	25	2	4
Stęszew	0	2	1	55	21	12	4	3	2
Suchy Las	0	1	4	20	28	25	11	3	8
Swarzędz	0	5	0	25	35	23	8	2	2
Szamotuły	1	14	1	28	16	21	11	3	5
Śrem	4	15	2	25	17	19	12	4	2
Tarnowo Podgórne	0	10	4	22	21	23	11	5	4
woj. wielkopolskie	1	13	1	21	19	21	17	2	5

Źródło: Świącicki (2000).

wstałe na bazie glin. Odmienna sytuacja występuje w Puszczykowie, Mosinie, Skokach i Czerwonaku. Jednostki te cechuje bardzo wysoki – ponad 50% – udział w strukturze bonitacji gruntów ornych gleb słabych i nieurodzajnych (V–VIRz). Niska jakość tych gleb sprawia, że uzyskanie z nich przeciętnych plonów wymaga zastosowania dużego nawożenia.

Oceniając przydatność gleb do określonych upraw, opracowano w Instytucie Uprawy, Nawożenia i Gleboznawstwa w Puławach tzw. kompleksy przydatności rolniczej (kompleksy glebowo-rolnicze), stanowiące podstawę map glebowo-rol-

Ryc. 4. Struktura kompleksów przydatności rolniczej gruntów ornych w aglomeracji poznańskiej

Źródło: opracowano na podstawie Świąćicki (2000).

nicznych. Wyodrębniono typy siedliskowe rolniczej przestrzeni produkcyjnej, uwzględniając m.in. właściwości gleb (w tym ich typ, właściwości fizyczne i chemiczne, stopień trudności uprawy czy też stopień zagrożenia erozją). W aglomeracji poznańskiej, podobnie jak w całym województwie wielkopolskim, wyróżniono dla gruntów ornych 9 kompleksów przydatności rolniczej gleb i 2 kompleksy dla użytków zielonych (2z – użytki zielone średnie oraz 3z – użytki zielone słabe i bardzo słabe)⁴. Ich rozmieszczenie jest bardzo silnie zróżnicowane (ryc. 3). Widoczna jest przewaga, a nawet w kilku przypadkach dominacja gleb kompleksów żytnich. W Czerwonaku, Puszczykowie, Luboniu, Murowanej Goślinie, Skokach, Stęszewie i Swarzędzu udział kompleksów obejmujących siedliska korzystne dla uprawy żyta (żytni bardzo dobry, żytni dobry, żytni słaby oraz żytni najslabszy) przekracza 90%. Kompleksy predysponowane przede wszystkim do uprawy pszenicy: pszenicy bardzo dobrej, pszenicy dobrej i pszenicy wadliwej w ponadprzeciętnym nasileniu (zajmują powyżej 20% gruntów ornych) występują tylko w gminach: Kleszczewo (24%) i Rokietnica (21%). Natomiast gleby kompleksów: zbożowo-pastewnej i zbożowo-pastewnej słabej w większości jednostek aglomeracji mają marginalne znaczenie. Nietypowa pod tym względem sytuacja występuje w: Kostrzynie, Mosinie i Suchym Lesie, gdzie udział kompleksów zbożowo-pastewnych w ogólnej powierzchni gruntów ornych oscyluje wokół 11–12% (tab. 1, ryc. 3, 4).

3. Kompleksowa ocena środowiska przyrodniczego dla rozwoju rolnictwa

Kompleksowa ocena warunków przyrodniczych ze względu na potrzeby rolnictwa jest trudna i złożona (Falkowski 1992, Głębocki 2000, 2007, Falkowski, Kostrowicki 2001). W opracowaniu wykorzystano dwie metody oceny wpływu środowiska przyrodniczego na produkcję rolniczą:

- waloryzację rolniczej przestrzeni produkcyjnej opracowaną przez Instytut Uprawy, Nawożenia i Gleboznawstwa w Puławach,
- wskaźnik jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej przyjęty przez GUS.

W metodzie waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej uwzględnia się cztery podstawowe komponenty środowiska przyrodniczego: rzeźbę terenu oraz warunki agroklimatyczne, wodne i glebowe. Każdy z nich podlega punktowej ocenie (największe znaczenie mają warunki glebowe), a następnie wszystkie są sumowane (maksymalna liczba punktów w kraju – 123). Ocenie poddawane są zarówno grunty orne, jak i użytki zielone.

Z kolei wskaźnik jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej stosowany przez GUS to iloraz hektarów przeliczeniowych⁵ użytków rolnych (UR) do ich powierzchni rzeczywistej. Wraz ze wzrostem jakości gruntów rolnych zwiększa się wartość wskaźnika.

⁴ Na terenie Polski wydzielono 14 kompleksów przydatności rolniczej gleb w odniesieniu do gruntów ornych i 3 kompleksy dla trwałych użytków zielonych (Falkowski, Kostrowicki 2001).

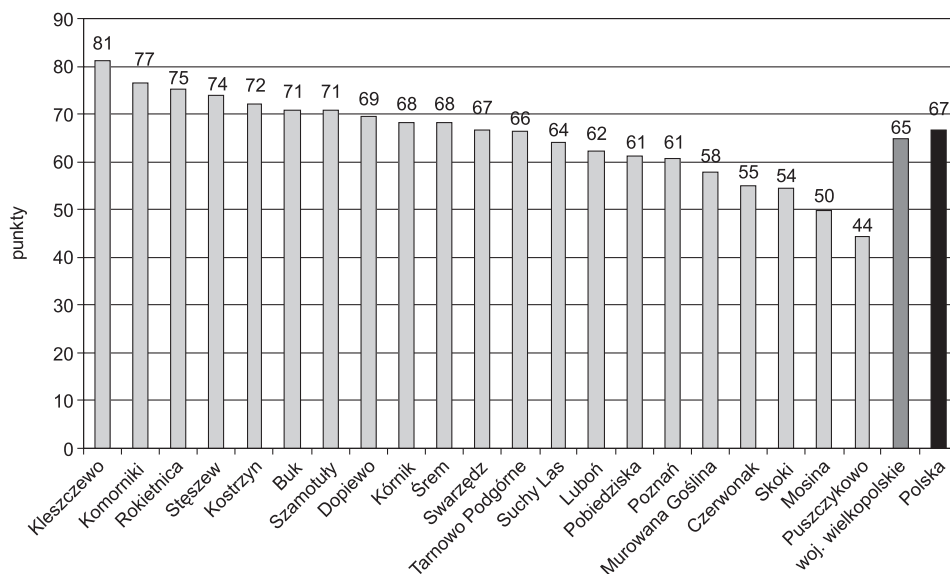
⁵ Hektary przeliczeniowe stosuje się do naliczania podatku rolnego.

Zastosowane metody potwierdziły, że obszar aglomeracji cechują przeciętne warunki przyrodnicze do prowadzenia gospodarki rolniczej (ryc. 5–10).

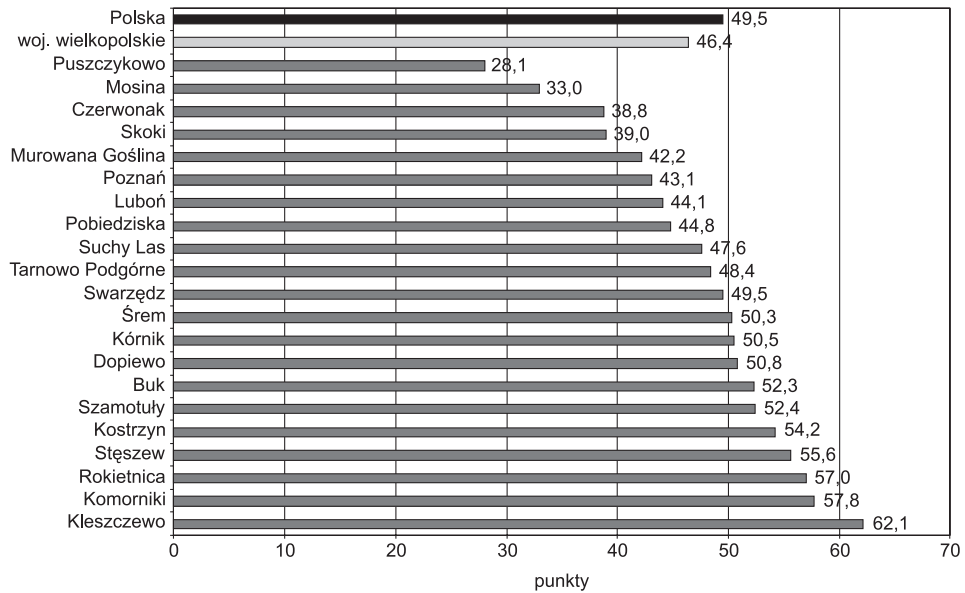
Wskaźnik jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej w aglomeracji poznańskiej jest bardzo zróżnicowany. Jedynie w ośmiu gminach jego wartość jest wyższa od średniej krajowej wynoszącej 67 punktów. Bardzo korzystny ogólny wskaźnik jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej (powyżej 80 punktów) jest charakterystyczny tylko dla gminy Kleszczewo. Korzystne warunki dla rozwoju rolnictwa (70–80 punktów) występują w gminach: Buk, Kostrzyn, Stęszew, Rokietnica oraz Komorniki. W Dopiewie, Kórniku, Swarzędzu, Tarnowie Podgórnym, Suchym Lesie, Luboniu, Pobiedziskach i Poznaniu wartość wskaźnika waha się od 60 do 70 punktów, co wskazuje na średnio korzystne warunki środowiska geograficznego dla produkcji rolniczej. Na pozostałym obszarze dominuje mało korzystny (50–60 punktów) lub nawet bardzo mało korzystny (poniżej 50 punktów) wskaźnik jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej.

Należy podkreślić, że w większości gmin wskaźnik jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej nie przekroczył progu 72 punktów. Rolnicy z takich gmin mają możliwość uzyskania dopłat unijnych z tytułu niekorzystnych warunków gospodarowania (ONW w ramach PROW). Ocena warunków przyrodniczych opracowana przez GUS, podobnie do metody stosowanej przez IUNiG w Puławach, wskazuje na duże zróżnicowanie warunków przyrodniczych dla potrzeb rolnictwa (ryc. 10). Bezspornie najkorzystniejsze występują w gminie Kleszczewo, w której odsetek użytków rolnych o wskaźniku jakości powyżej 1 wynosi 86,5%.

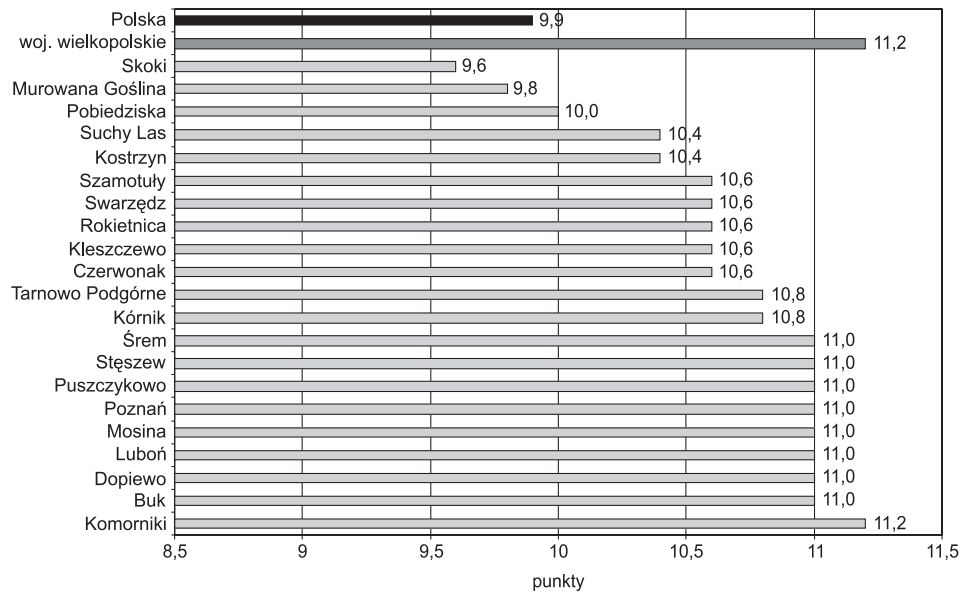
W aglomeracji poznańskiej warunki przyrodnicze nie stwarzają szczególnie dużych trudności dla gospodarki rolnej, lecz lokalnie konieczne jest poniesienie więk-

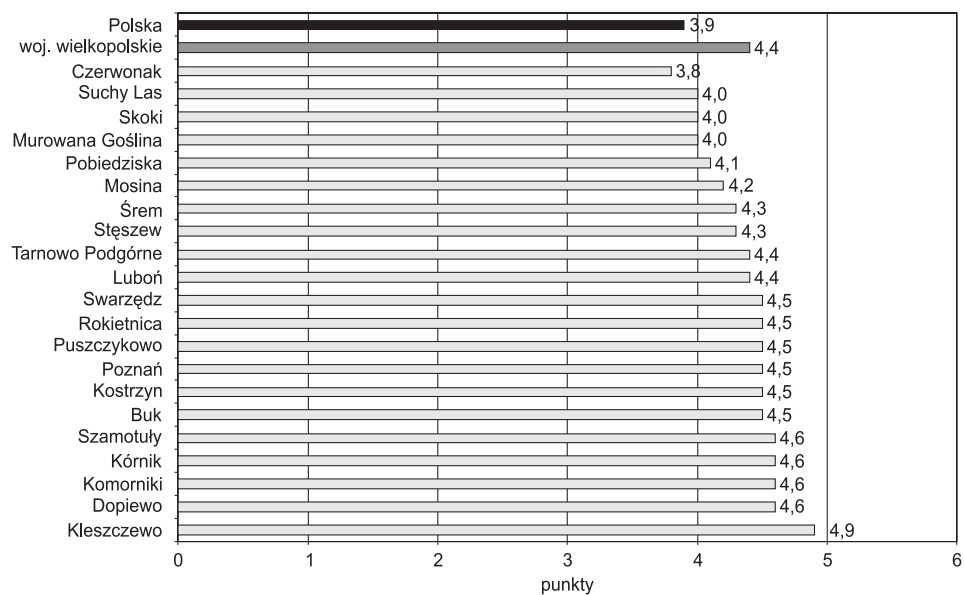
Ryc. 5. Wskaźnik jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej gruntów ornych
Źródło: opracowano na podstawie publikacji „Waloryzacja...” (2000).

Ryc. 6. Wskaźnik jakości i przydatności rolniczej gleb
 Źródło: opracowano na podstawie publikacji „Waloryzacja...” (2000).

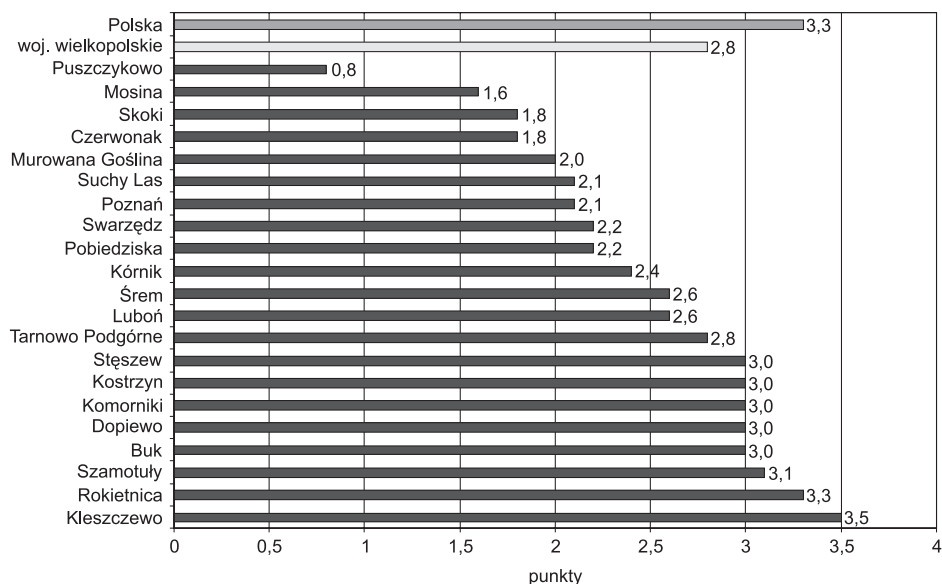

Ryc. 7. Wskaźnik jakości i przydatności rolniczej agroklimatu
 Źródło: opracowano na podstawie publikacji „Waloryzacja...” (2000).

Ryc. 8. Wskaźnik jakości i przydatności rolniczej rzeźby terenu

Źródło: opracowano na podstawie publikacji „Waloryzacja...” (2000).

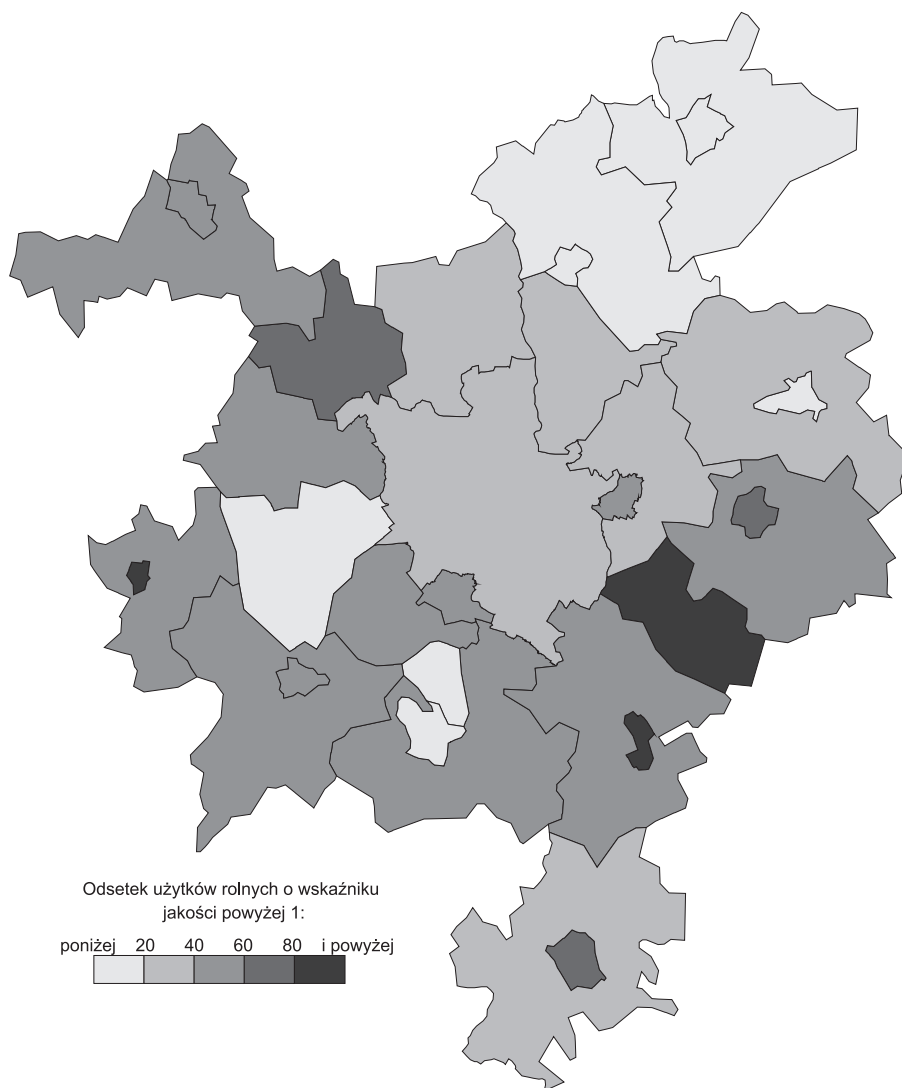

Ryc. 9. Wskaźnik jakości i przydatności rolniczej warunków wodnych

Źródło: opracowano na podstawie publikacji „Waloryzacja...” (2000).

szych nakładów zarówno pracy żywej, jak i uprzedmiotowionej. Rolnictwo aglomeracji reprezentuje wysoką kulturę rolną i w efekcie mankamenty środowiska przyrodniczego (np. okresowe niedobory wody) są niwelowane. Przeciętne warunki przyrodnicze w połączeniu z odpowiednimi zabiegami agrotechnicznymi i stosowaniem nowoczesnych sposobów produkcji stanowią bardzo solidną podstawę dla prowadzenia działalności rolniczej.

Oczywiście należy eliminować lub ograniczać działania pogarszające jakość rolniczej przestrzeni produkcyjnej (m.in. zanieczyszczenia) i równocześnie dążyć do

Ryc. 10. Jakość rolniczej przestrzeni produkcyjnej wg GUS w 2002 r.
Źródło: opracowano na podstawie danych GUS.

jej poprawy poprzez np. zapobieganie erozji gleb (zadrzewienia śródpolne), właściwą regulację stosunków wodnych, upowszechnienie stosowania sztucznego nawadniania, zalesianie gruntów o niskiej jakości.

Od lat 90. XX w. w Polsce intensywnie rozwija się produkcja rolna prowadzona metodami ekologicznymi (m.in. Grykień 1997, 2010, Łuczka-Bakuła 2007, Możliwości rozwoju... 2007, Kołodziejczak 2010, Kuś 2010, Kacprzak, Kołodziejczak 2011). Również dla potrzeb tego rodzaju rolnictwa dokonuje się ocen środowiska przyrodniczego. W prace te włączył się Instytut Uprawy, Nawożenia i Gleboznawstwa w Puławach, w którym opracowano syntetyczny środowiskowy wskaźnik przydatności obszarów do produkcji ekologicznej (SŚWP). Oparto się na założeniach metodologicznych przedstawionych w pracach Radeckiego i in. (1999) oraz Dworakowskiego i in. (2004), a także wykorzystano metodę „wag wielokrotnych”. Przyjęto, że im wyższa jest jego wartość, tym lepsze warunki przyrodnicze dla rozwoju rolnictwa ekologicznego. Obszary dysponujące dobrymi warunkami do prowadzenia ekologicznej produkcji rolnej cechują się wskaźnikiem SŚWP przekraczającym 150 punktów (Stuczyński i in. 2004, 2007, Położenie geograficzne... 2005). Konstruując go, wykorzystano wskaźnik jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej (WJRPP), który został pomnożony przez 1,5. Wzięto też pod uwagę udział trwałych użytków zielonych (WUZ – wskaźnik użytków zielonych; waga 1,5) i obszarów prawnie chronionych (WOCHR – wskaźnik obszarów chronionych; waga 1)⁶ oraz zawartości próchnicy w glebie (WPG – wskaźnik próchniczności gleb; waga 1,5)⁷. Wysoka wartość tych trzech wskaźników częściowych oznacza występowanie uwarunkowań środowiskowych korzystnych dla rozwoju rolnictwa ekologicznego. Natomiast udział w powierzchni ogólnej gleb najsłabszych, tzw. marginalnych (WGM – wskaźnik gleb marginalnych; waga –1,5), kwasowość gleby (WKG – wskaźnik kwasowości gleb; waga –0,5)⁸ oraz zanieczyszczenie gleb metalami ciężkimi (WZG – wskaźnik zanieczyszczenia gleb; waga –1,5)⁹ negatywnie oddziałują na potencjalne możliwości środowiska z punktu widzenia ekologicznej produkcji rolnej.

W województwie wielkopolskim syntetyczny środowiskowy wskaźnik przydatności obszarów do produkcji ekologicznej kształtuje się na poziomie 212 punktów, ale na analizowanym terenie sytuacja jest mniej korzystna¹⁰. Wprawdzie nie ma większych przeszkód, aby obszar aglomeracji poznańskiej był wykorzystywany do rozwijania produkcji żywności metodami ekologicznymi, jednak lokalnie należy zwrócić szczególną uwagę na skutki antropopresji, m.in. zanieczyszczenie gleb metalami ciężkimi wynikające z działalności gospodarczej człowieka i intensywnego rozwoju mo-

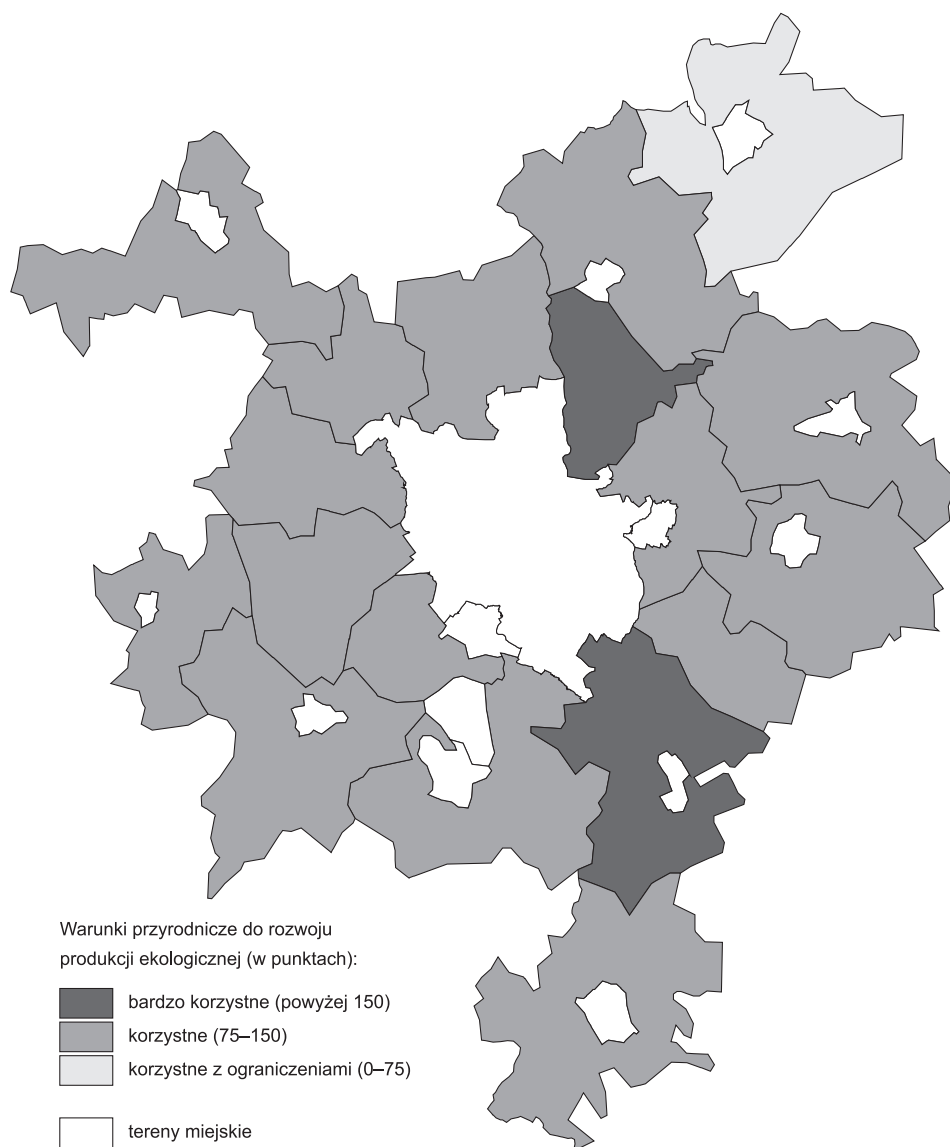
⁶ W obu przypadkach był to udział w powierzchni ogólnej danej jednostki (Stuczyński 2004, 2007).

⁷ Uwzględnia się dział areалу użytków rolnych o zawartości próchnicy większej od 2% (Stuczyński 2004, 2007).

⁸ Udział powierzchni gleb kwaśnych oraz bardzo kwaśnych (Stuczyński 2004, 2007).

⁹ Bierze się pod uwagę udział powierzchni gleb użytków rolnych o zawartości metali ciężkich powyżej tła naturalnego (Stuczyński 2004, 2007).

¹⁰ Dla powiatu poznańskiego SŚWP wynosi 198,35 punktu (101,19 punktu – WJRPP, –5,58 punktu – WGM, 8,13 punktu – WUZ, 43,57 punktu – WOCHR, –8,72 punktu – WZG, –21,02 punktu – WKG, 80,78 punktu – WPG).

Ryc. 11. Syntetyczny środowiskowy wskaźnik przydatności obszarów do produkcji ekologicznej (SŚWP)

Źródło: opracowano na podstawie publikacji Stuczyńskiego i in. (2007).

toryzacji¹¹. Bardzo korzystnymi warunkami dla rolnictwa ekologicznego (powyżej 150 punktów) dysponują jedynie gminy Czerwonak i Kórnik (ryc. 11). Ograniczenia, z punktu widzenia lokalizacji rolnictwa ekologicznego, występują wyłącznie na obszarze wiejskim gminy Skoki. Natomiast na pozostałym terenie aglomeracji istnieją korzystne warunki dla rozwijania tego typu działalności rolniczej.

4. Podsumowanie

Warunki przyrodnicze, jakimi dysponuje aglomeracja poznańska, nie stwarzają większych trudności dla rozwoju rolnictwa. Produkcja rolnicza jest uzależniona przede wszystkim od jakości gleb, stosunków wodnych oraz warunków klimatycznych. Osiąganie dobrych i bardzo dobrych efektów produkcyjnych w przypadku rolnictwa konwencjonalnego wymaga zastosowania nawożenia organicznego i mineralnego, odpowiednich środków ochrony roślin i różnego typu zabiegów agrotechnicznych. Ze względu na niski wskaźnik opadów i pojawiające się posuchy w okresie wiosennym oraz susze w miesiącach letnich, coraz większe znaczenie będzie miało nawadnianie upraw. Stosowanie nawadniania zabezpiecza przed zniszczeniem plantacji w razie długotrwałych niedoborów wilgoci w glebie i pozwala osiągać dobre plony.

W aglomeracji poznańskiej jest również możliwy rozwój rolnictwa ekologicznego lub zintegrowanego. Jednak należy pamiętać o negatywnym wpływie na środowisko przyrodnicze niezwykle intensywnie przebiegających procesów urbanizacyjnych. Zanieczyszczenie powietrza związane m.in. z gwałtownie rozwijającą się motoryzacją, nieadekwatny do potrzeb poziom wyposażenia w kanalizację, nadal zbyt niska świadomość ekologiczna mieszkańców (nieszczelne szamba, wyrzucanie śmieci na terenach leśnych i rolniczych) sprawiają, że dla potrzeb produkcji rolniczej prowadzonej metodami ekologicznymi, a także zintegrowanymi nieprzydatne są obszary miejskie, tereny wiejskie poddane silnemu oddziaływaniu Poznania (efekt urban sprawl) oraz przylegające do głównych ciągów komunikacyjnych.

Uwzględniając wymagania produkcji rolniczej i potrzeby żywnościowe mieszkańców aglomeracji oraz pamiętając o współcześnie zachodzących procesach urbanizacyjnych, należy dążyć do zachowania dla rolnictwa terenów dysponujących najlepszymi warunkami przyrodniczymi.

Literatura

- Dubownik A., Rola programów rolnośrodowiskowych w rozwoju rolnictwa województwa wielkopolskiego. [W:] P. Szmielińska-Pietraszek, W. Szymańska (red.), *Przemiany ilościowe i jakościowe w przestrzeni geograficznej*. Akademia Pomorska w Słupsku, Słupsk, s. 262–270.
- Dworakowski T., Kuś J., Kuźmicki J., Madej A., 2004. Wydzielenie obszarów przydatnych do różnych sposobów zagospodarowania – woj. podlaskie. IUNG, Puławy.
- Falkowski J., 1992. Ocena walorów przyrodniczych i antropogenicznych dla planowania ekorozwoju obszarów wiejskich. *Zeszyty Problemowe Postępu Nauk Rolniczych*, 401.

¹¹ Tereny miejskie uznawane są za mało przydatne dla rolnictwa ekologicznego i nie uwzględniono ich w analizie na poziomie gminnym (ryc. 11). Można jednak uzyskać dane z IUNiG w Puławach dla miast na prawach powiatu – baza danych w układzie powiatowym. W przypadku Poznania SŚWP wynosi 175,13 punktu, a wartości pozostałych wskaźników kształtują się następująco: 91,05 punktu – WJRPP, –5,18 punktu – WGM, 3,93 punktu – WUZ, 0,48 punktu – WOCHR, –22,73 punktu – WZG, –6,06 punktu – WKG, 113,64 punktu – WPG.

- Falkowski J., Kostrowicki J., 2001. Geografia rolnictwa świata. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Głębocki B., 2007. Rolnictwo. [W:] H. Rogacki (red.), Geografia społeczno-gospodarcza Polski. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, s. 185–271.
- Grykień S., 1997. Rozwój rolnictwa ekologicznego w Polsce. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- Grykień S., 2010. Rolnictwo ekologiczne w Polsce. [W:] S. Ciok, P. Migoń (red.), Przekształcenia struktur regionalnych. Aspekty społeczne, ekonomiczne i przyrodnicze. IGiRR, Wrocław, s. 321–330.
- Gumiński R., 1951. Meteorologia i klimatologia dla rolników. PWRiL, Warszawa.
- Kołodziejczak A., 2010. Modele rolnictwa a zróżnicowanie przestrzenne sposobów gospodarowania w rolnictwie polskim. Wydawnictwo UAM, Poznań.
- Kacprzak E., Kołodziejczak A., 2010. Rolnictwo ekologiczne w Polsce w latach 2006–2009. Biuletyn IGSEiGP UAM, Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna, 14: 115–132.
- Kuś J., 2010. Rolnictwo ekologiczne i perspektywy jego rozwoju. [W:] Stan obecny i perspektywy rozwoju rolnictwa ekologicznego w Polsce. Studia i Raporty IUNG-PIB, 26: 23–37.
- Łuczka-Bakuła W., 2007. Rynek żywności ekologicznej: wyznaczniki i uwarunkowania rozwoju. PWE, Warszawa.
- Możliwości rozwoju rolnictwa ekologicznego w Polsce, 2007. Studia i Raporty IUNG-PIB, 6.
- Położenie geograficzne, klimat, gleby i struktura agrarna gminy Korczyna, 2005. [W:] Z. Gonet (red.), IUNG PIB, Puławy (sybilla.iung.pulawy.pl/Aktualnosci/pdfy/Korczyna/Korczyna-54-56.pdf).
- Radecki A. i in., 1999. Waloryzacja obszarów wiejskich Polski dla potrzeb rolnictwa ekologicznego. SGGW, Warszawa.
- Stuczyński T., Zawadzka B., Kukuła S., Terelak H., Kuś J., 2004. Waloryzacja warunków środowiskowych dla potrzeb rozwoju rolnictwa ekologicznego. Acta Agroph., s. 129–152.
- Stuczyński T., Kozyra J., Łopatka A., Siebielec G., Jadczyzyn J., Koza P., Doroszewski A., Wawer R., Nowocień E., 2007. Przyrodnicze uwarunkowania produkcji rolniczej w Polsce. Studia i Raporty IUNG-PIB, s. 77–115.
- Świderski A., 2007. Geoinformacyjne modele prognozowania użytkowania ziemi. UAM, Poznań.
- Święcicki A., 2000. Zasobność i zanieczyszczenie gleb Wielkopolski. Stan na rok 2000. Biblioteka Monitoringu Środowiska. WIOŚ-OSCh-R, Poznań.
- Witek T. i in., 1981. Waloryzacja rolniczej przestrzeni produkcyjnej wg gmin. IUNG, Puławy.
- Waloryzacja rolniczej przestrzeni produkcyjnej wg gmin, 2000. IUNG, Puławy.

Ewa Kacprzak
Zakład Gospodarki Żywnościowej i Wsi, Instytut Geografii
Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej,
Wydział Nauk Geograficznych i Geologicznych,
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
e-mail: ēja@amu.edu.pl

Benicjusz Głębocki

Czynniki społeczno-ekonomiczne determinujące rozwój rolnictwa w aglomeracji poznańskiej

1. Wstęp

Struktura przestrzenna rolnictwa oraz poziom jego rozwoju są kształtowane przez bardzo zróżnicowany zespół czynników, wśród których należy wymienić: uwarunkowania przyrodnicze, czynniki historyczne oraz czynniki o charakterze społeczno-ekonomicznym.

W przypadku rolnictwa aglomeracji poznańskiej na jego zróżnicowanie przestrzenne wpływ miały m.in.:

- okres zaborów (po 1870 r. najszybszy rozwój rolnictwa towarowego miał miejsce w granicach zaboru pruskiego),
- zniszczenia wojenne (szczególnie II wojna światowa),
- gospodarka socjalistyczna (do lat 60. XX w. – reforma rolna, kolektywizacja wsi, obowiązkowe dostawy, lata 70. XX w. – likwidacja obowiązkowych dostaw, łatwiejszy dostęp do kredytów),
- wprowadzenie zasad gospodarki rynkowej po 1989 r. i transformacja społeczno-gospodarcza,
- integracja z państwami Unii Europejskiej (programy przedakcesyjne SAPARD, PHARE; dopłaty bezpośrednie, fundusze pozyskiwane w ramach Wspólnej Polityki Rolnej, dostęp do unijnych rynków).

Ze względu na brak części danych nie była możliwa pełna analiza czynników społeczno-ekonomicznych determinujących rozwój rolnictwa w aglomeracji poznańskiej. Skupiono się na przedstawieniu struktury agrarnej oraz poziomu wykształcenia rolników. Wszechstronna analiza będzie możliwa dopiero po udostępnieniu wyników Powszechnego Spisu Rolniczego przeprowadzonego w 2010 r.

2. Struktura agrarna

2.1. Struktura własnościowa użytków rolnych i jej zmiany w latach 1990–2007

Na obszarze aglomeracji poznańskiej największymi zasobami gruntów dysponuje rolnictwo. Jednak ich areal systematycznie się zmniejsza. Dotyczy to zwłaszcza

gruntów ornycy charakteryzujących się na ogół uregulowanymi stosunkami wodnymi i z tego względu cieszących się dużym zainteresowaniem różnych inwestorów, którzy aktywnie uczestniczą w przestrzennym rozwoju procesów urbanizacyjnych w aglomeracji. Jest to proces nieodwracalny, dlatego w podejmowaniu decyzji o wyłączeniu z produkcji terenów rolniczych wymaga dużej rozwagi. W latach 1990–2007 na obszarze aglomeracji ubyło 8740 ha użytków rolnych, z których na grunty orne przypadało 67,9%.

W transformacji systemu politycznego i gospodarczego Polski szczególne miejsce zajmowały przeobrażenia struktury własnościowej. Przemiany te miały kluczowe znaczenie dla wszystkich dziedzin życia społeczno-gospodarczego Polski w tworzeniu warunków, których celem było dostosowanie się do sytuacji istniejącej w państwach Unii Europejskiej. Niestety proces ten się jeszcze nie zakończył – głównie z powodu braku ustawy reprivatyzacyjnej.

W odniesieniu do rolnictwa nie spełniają tego zadania uchwalone akty ustawodawcze, gdyż nie odnoszą się do całokształtu stosunków własnościowych, a jedynie do pewnych fragmentów. Ponadto niektóre z uchwalonych na początku lat 90. aktów prawnych wywołały różne negatywne zjawiska. Dotyczy to zwłaszcza nowelizacji Kodeksu Cywilnego. Znowelizowany Kodeks Cywilny dopuszcza pełną swobodę dzielenia gospodarstwa rolnego na mniejsze części, ale nie wprowadzono odpowiednich instrumentów prawnych ograniczających ten proceder, podobnych do obowiązujących w ustawodawstwie zachodnioeuropejskim. Zdaniem Lichorowicza (1998) nowelizacja ta cofnęła polskie ustawodawstwo w tym zakresie do czasów napoleońskich (Kodeks Napoleona). Wykorzystywanie tej nowelizacji stało się powszechne, ale jednocześnie jest zróżnicowane przestrzennie.

Intensywnością procesu dzielenia gospodarstw rolnych na mniejsze części wyróżniają się obszary o długich tradycjach „działów rodzinnych”, tereny o dużych walorach krajobrazowych i strefy podmiejskie większych miast. Procesy te objęły także aglomerację poznańską, choć na tym terenie przeważa dzielenie gospodarstw dla celów komercyjnych, o czym świadczy natężenie obrotu nieruchomościami i wspomniane zmniejszenie powierzchni gruntów rolnych.

Zmianom ilościowym w zasobach gruntów towarzyszą przemiany w ich strukturze własnościowej. Przekształcenia te pomimo niedoskonałości obowiązującego ustawodawstwa są nie tylko różnorodne, ale i bardzo głębokie (tab. 1).

Należy zwrócić uwagę, że niektóre występujące przed zmianami ustrojowymi formy własności zanikły lub są w regresie, inne stale się rozwijają. Jednocześnie część z nich zlikwidowana w latach 50. ubiegłego wieku została reaktywowana.

W analizowanym okresie zlikwidowano państwowe gospodarstwa rolne, których nieruchomości przejął Skarb Państwa. Zasoby gruntów tej formy własności systematycznie maleją, choć nadal są dosyć duże. Wspomniany brak ustawy reprivatyzacyjnej sprawił, że głównym sposobem zagospodarowania zasobów Skarbu Państwa jest dzierżawa, która w warunkach polskich stała się swoistą metodą prywatyzacji. Na analizowanym terenie w latach 1990–2007 powierzchnia gruntów rolnych pozostających w zasobach Skarbu Państwa zmniejszyła się 40 681 ha.

Podobnie stałym regresem charakteryzuje się własność gospodarstw spółdzielczych, a na niektórych terenach występuje jej zanik. Główną przyczyną tego zjawia-

Tabela. 1. Struktura własnościowa gruntów w roku 1990 i 2007 (w ha)

Jednostki terytorialne	Lata	Powierzchnia ogółem ha	Grunt Skarbu Państwa ²		Komunalne	Gruntów osób fizycznych		Gruntów spółdzielni	Gruntów Kościołów	Gruntów spółek prawa handlowego		
			ogółem	w tym rolne		w tym leśne	ogółem				w tym gosp. rolne	działki
Aglomeracja ogółem	1990	274286	130447	65593	148097	-	104977	92901	12026	18733	-	-
	2007	273570	102599	24912	44893	17115	118190	96484	21706	6336	2908	8034
w tym: Poznań m.	1990	26131	3901	2484	1027	-	7198	5151	2047	7	-	-
	2007	26082	3726	947	1107	8154	7238	474	6764	0	349	1245
pozostałe miasta	1990	12369	7814	3591	2417	-	12312	7981	4331	63	-	-
	2007	12533	8183	1328	1209	1930	12674	2761	9913	44	597	1511
obszary wiejskie	1990	235485	118732	59518	144653	-	85467	79769	5648	18663	-	-
	2007	234954	94416	23584	43684	7031	105516	93723	11793	6292	2311	6523
Pow. poznański razem	1990	189876	96266	45264	39136	-	69673	62652	7021	12306	-	-
	2007	189609	62890	20877	32777	6824	84147	71088	13059	2577	2168	5733
w tym: miasta	1990	9000	3121	798	1115	-	4284	2369	1915	10	-	-
	2007	9169	1733	289	1096	1143	4472	1905	2567	11	198	215
obszary wiejskie	1990	180876	93145	44466	38021	-	65389	60283	5106	12296	-	-
	2007	180440	61157	20588	31681	5681	79675	69183	10492	2566	1970	5518
Pozostałe gminy ¹	1990	58279	26379	15361	10938	-	20858	19947	911	6413	-	-
	2007	57879	20724	9172	11552	2137	26759	24999	1760	2015	564	1056
w tym: miasta	1990	3369	792	309	275	-	830	461	369	46	-	-
	2007	3364	874	279	290	787	874	279	290	0	50	51
obszary wiejskie	1990	54609	25587	15052	106632	-	20078	19486	542	6367	-	-
	2007	54514	23274	9172	11552	1350	25841	24540	1301	2015	514	1005

1 – Skoki, Szamotuły, Śrem, 2 – w 1990 r. dane dotyczą gruntów: państwowych gospodarstw rolnych, Lasów Państwowych, innych państwowych i społecznych gospodarstw rolnych; w 2007 r. są to grunty: zasobu własności rolnej Skarbu Państwa, w zarządzie Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasy Państwowe, inne grunty w trwałym zarządzie instytucji państwowych

Źródło: opracowano w oparciu o dane: 1. Okresowego sprawozdania – Wykaz gruntów w klasach bonitacyjnych według stanu w dniu 1 stycznia 1990 r., Wojewódzkie Biuro Geodezji i Terenów Rolnych w Poznaniu, 2. Zarządu Geodezji i Katastru Miejskiego m. Poznania. Wykaz gruntów, ark. miasto Poznań. Według stanu na dzień: 1 stycznia 2007 r. Starostwa Powiatowego w Poznaniu. Wykaz gruntów, ark. powiat poznański wraz z zakładkami dla gmin. Według stanu na dzień: 1 stycznia 2007 r.

ska było cofnięcie dotacji państwowych i trudności w dostosowaniu się do nowej, rynkowej sytuacji. Regres ten w aglomeracji poznańskiej był prawie trzykrotny. W 1990 r. gospodarstwa spółdzielcze użytkowały 18 733 ha, a w 2007 r. – 6336 ha.

Pozostałe formy własności cechuje na ogół wzrost powierzchni, ale dynamika zmian jest zróżnicowana – w zależności od statusu prawnego jednostek terytorialnych. Szczególnie szybko działalność rolnicza zanika w miastach. Jest ona wypierana przez intensywniejsze formy użytkowania gruntów. Przykładem jest Poznań, w którym powierzchnia gruntów stanowiących własność indywidualnych gospodarstw rolnych, w analizowanym okresie zmniejszyła się niemal 10-krotnie (tab. 1).

Jednocześnie zmiany ustrojowe spowodowały reaktywowanie własności komunalnej, która po jej likwidacji w latach 50. ubiegłego wieku przeszła pod kuratelę organów terenowych własności państwowej. Zasoby tej własności zostały utworzone z gruntów przejętych z litery prawa oraz gruntów przekazanych nieodpłatnie przez AWRSP¹.

W pełni została reaktywowana własność kościelną i związków wyznaniowych. Po II wojnie światowej nie została ona całkowicie zlikwidowana, gdyż niewielkie (szczątkowe) jej arealy zachowały się w różnych regionach kraju. Zasoby własności kościelnej są odnawiane poprzez zwroty gruntów wcześniej posiadanych, a gdy jest to niemożliwe, przekazuje się należne grunty w formie zamiennej z zasobów WRSP. Zwroty te mogą obejmować kilka parafii, co zapobiega nadmiernemu rozdrobnieniu gruntów. Odzyskane w ten sposób grunty rolne zachowują pewną całość i są najczęściej wydierżawiane innym użytkownikom.

W 2007 r. na badanym terenie własność kościelna dysponowała powierzchnią 2908 ha (w tym użytki rolne stanowiły 81,5%). Powierzchnia ta jest zmienna, gdyż własność kościelna, podobnie jak pozostałe podmioty, uczestniczy w transakcjach na rynku nieruchomości gruntowych.

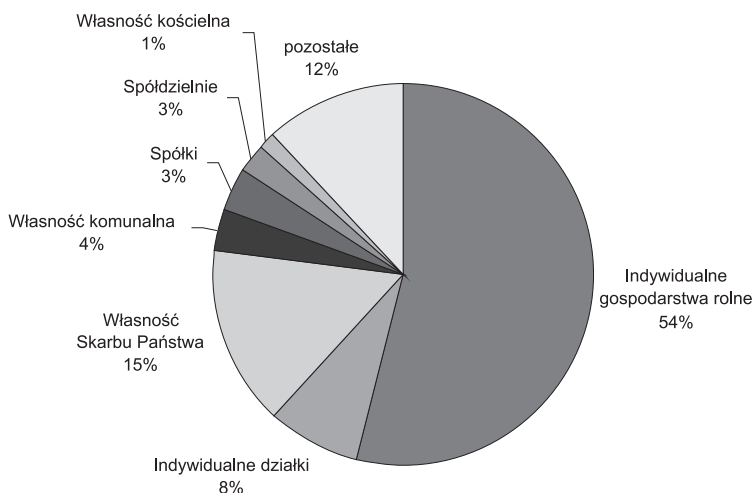
Przyrost powierzchni gruntów stanowiących własność prywatnych gospodarstw rolnych w latach 1990–2007 na badanym terenie wyniósł 3583 ha i był prawie trzykrotnie niższy od przyrostu zasobów gruntowych własności prywatnej niestanowiącej gospodarstw rolnych. Zasoby te w analizowanym okresie powiększyły się o 9680 ha, w których udział użytków rolnych wynosił 54,4%. Liczby te wyraźnie wskazują na postępujące procesy urbanizacyjne, które najdynamiczniej rozwijają się w miastach. Przykładem może być miasto Poznań, w którym powierzchnia gruntów należących do osób fizycznych nieprowadzących gospodarstw rolnych powiększyła się o 4717 ha. W tym samym czasie zasoby prywatnych gospodarstw rolnych zmniejszyły się o 4677 ha (tab. 1). Wartości te potwierdzają hipotezę, że w wyniku postępujących procesów urbanizacyjnych następuje przepływ gruntów będących wcześniej własnością prywatnych gospodarstw rolnych do innych użytkowników. Podobne nasilenie tych przepływów obserwuje się w innych miastach aglomeracji i gminach sąsiadujących bezpośrednio z Poznaniem, choć skala ich natężenia jest zróżnicowana.

Własność komunalna, podobnie jak własność kościelna, została reaktywowana w latach 90. ubiegłego wieku po przeszło czterdziestu latach nieistnienia. Przed

¹ Agencja Własności Rolnej Skarbu Państwa.

zmianami ustrojowymi 1989 r. nieruchomości stanowiące obecnie własność komunalną były we władaniu terenowych organów administracji państwowej oraz różnych organizacji państwowych i społecznych niebędących gospodarstwami rolnymi. Po 1990 r. nieruchomości te w większości przypadków zgodnie z literą prawa stały się ponownie własnością komunalną. W 2007 r. nieruchomości gruntowe stanowiące własność komunalną na analizowanym terenie zajmowały 17 115 ha i nadal powierzchnię tę cechuje niewielka tendencja wzrostowa. Grunty te z reguły są zabudowane lub przeznaczone pod różnego rodzaju inwestycje publiczne. Do wzrostu powierzchni gruntów komunalnych przyczyniła się też restrukturyzacja zlikwidowanych PGR-ów, w ramach której część gruntów została nieodpłatnie przekazana gminom. Należy zauważyć, że gospodarka gruntami komunalnymi nie zawsze jest prowadzona racjonalnie. Część gruntów trafia na rynek nieruchomości, aby poprawić bieżącą sytuację finansową gmin. Decyzje te mają zazwyczaj charakter krótkowzroczny i często wiążą się ze zmianami w planach zagospodarowania przestrzennego, co w przyszłości może mieć trudne do przewidzenia konsekwencje dla rozwoju tych gmin.

Nową formą własności, dysponującą znacznymi zasobami gruntów, są przedsiębiorstwa zorganizowane na zasadzie różnego typu spółek. W wykazach gruntów (ewidencji gruntów) od 2002 r. wyróżnia się jedynie spółki prawa handlowego. Natomiast spółki cywilne statystyka GUS zalicza do gospodarstw indywidualnych. W 2007 r. spółki prawa handlowego dysponowały arealem 8034 ha, w tym użytki rolne stanowiły 68,8%. Część spółek prawa handlowego prowadzi działalność rolniczą. Gospodarstwa rolne tej formy własnościowej zostały zorganizowane na bazie zasobów byłych PGR-ów. Są to zazwyczaj przedsiębiorstwa wielkoobszarowe. Pozostałe spółki dysponują stosunkowo niewielkimi zasobami gruntów. Nie prowadzą zazwyczaj działalności rolniczej, a posiadane nieruchomości rolne planują przeznaczyć pod inwestycje nierolnicze. Warto zwrócić uwagę, że w 2002 r. spółki prawa handlowego działające w Poznaniu nie miały własnych nieruchomości gruntowych. Natomiast w

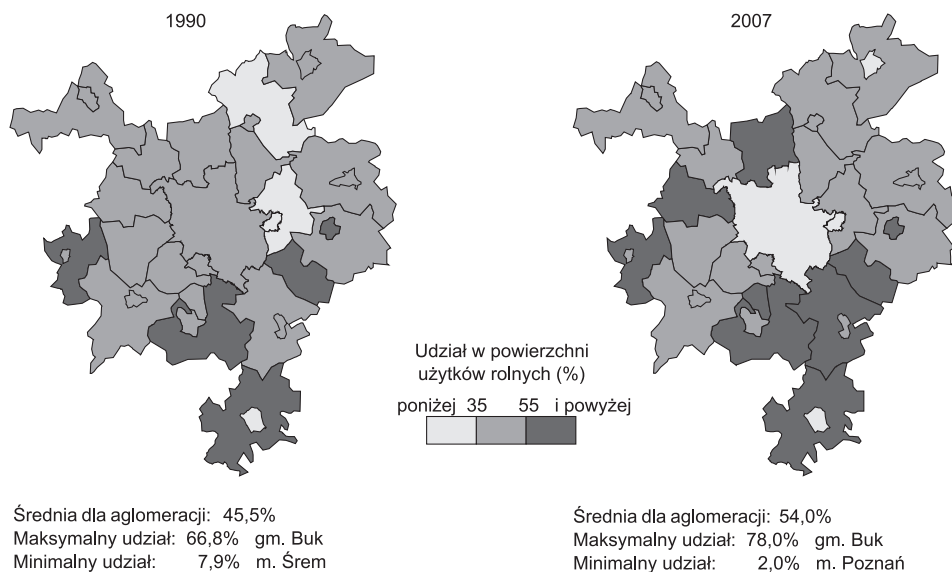

Ryc. 1. Struktura własnościowa użytków rolnych w aglomeracji poznańskiej w 2007 r.

2007 r. dysponowały już arealem 1245 ha, w tej liczbie największy udział miały użytki rolne – 27,5% i tereny zabudowane (przemysłowe i inne zabudowane) – 28,8%. Są to grunty perspektywicznie przeznaczone pod nowe inwestycje, czy modernizację już istniejących nieruchomości budynkowych. Ta grupa własnościowa dysponuje też nieruchomościami zabudowanymi, które z różnych przyczyn straciły swe dawne funkcje. W nowej sytuacji gospodarczej poddawane są rewitalizacji i przystosowywaniu do nowych funkcji (zazwyczaj mieszkaniowych, biurowych i handlowych), a także przeznaczane są pod nowe inwestycje.

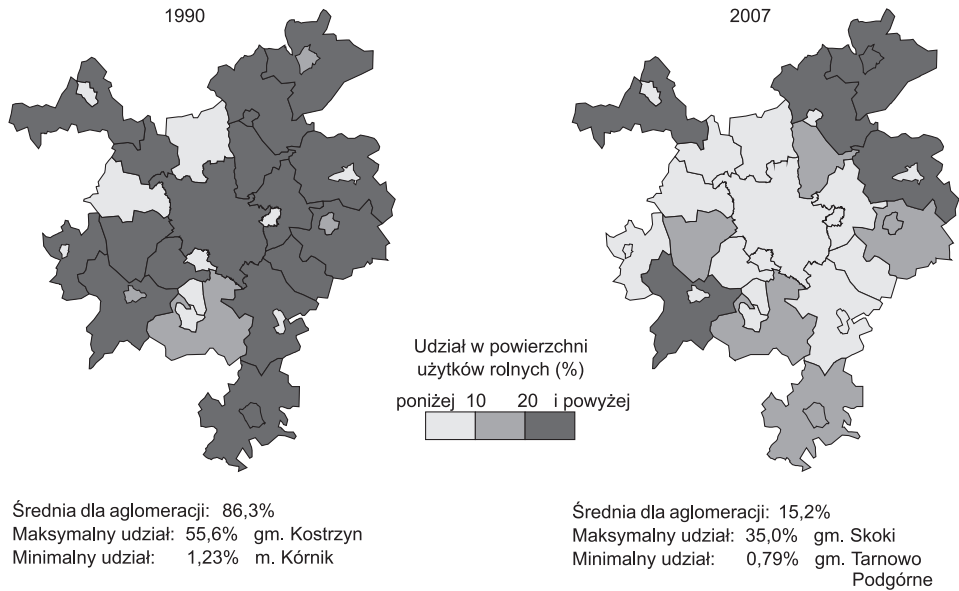
Rozmieszczenie poszczególnych form własnościowych jest przestrzennie zróżnicowane i wykazuje silne związki z uwarunkowaniami historycznym (ryc. 2–8). W szczególności dotyczy to własności Skarbu Państwa i rolnictwa spółdzielczego powstałego na bazie dawnych majątków ziemskich, w początkowej fazie kolektywizacji (na przełomie lat 40. i 50. ubiegłego wieku). Podobnym rozmieszczeniem przestrzennym cechują się przedsiębiorstwa spółek prawa handlowego, które przejęły grunty po byłych państwowych gospodarstwach rolnych i spółdzielniach rolniczych. Jeszcze do niedawna duży wpływ na rozmieszczenie prywatnej własności rolniczej w strefie podmiejskiej Poznania miały uwarunkowania przyrodnicze. Obecnie coraz większe znaczenie mają procesy urbanizacyjne, czego wyrazem jest zwiększający się zasób gruntów rolnych stanowiących własność prywatną, niebędących gospodarstwami rolnymi.

Użytkowanie ziemi i zachodzące w tym zakresie zmiany na badanym terenie są typowe dla obszarów o intensywnie przebiegających procesach urbanizacyjnych. W analizowanym okresie (1990–2007) nastąpił wyraźny regres powierzchni gruntów rolniczych. Ich areal zmniejszył się o 8002 ha. Przy czym tempo tego ubytku

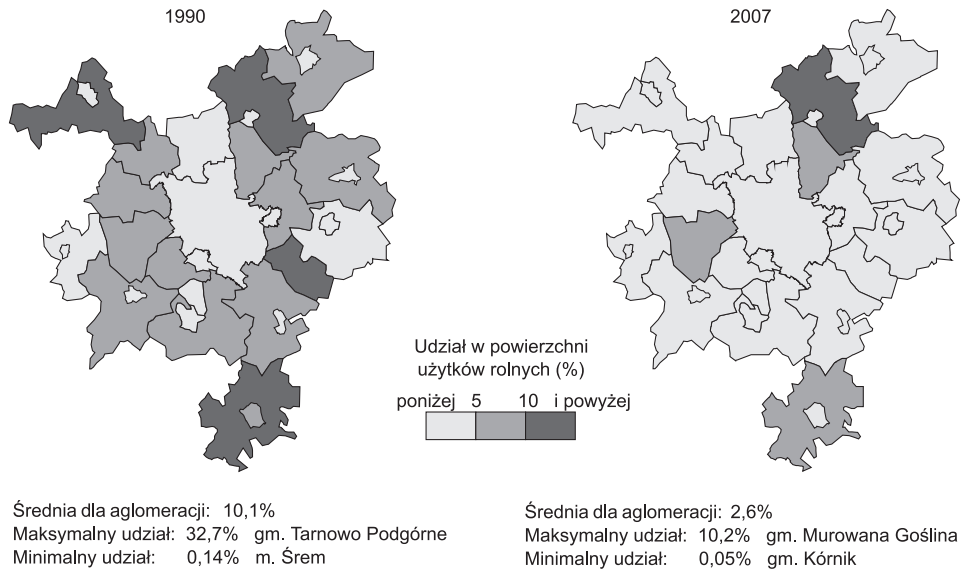
Ryc. 2. Własność indywidualnych gospodarstw rolnych w latach 1990 i 2007

Źródło: opracowano na podstawie Krajowego wykazu gruntów w ujęciu miast i gmin. Stan na 1.01.2007, Urząd Marszałkowski w Poznaniu.

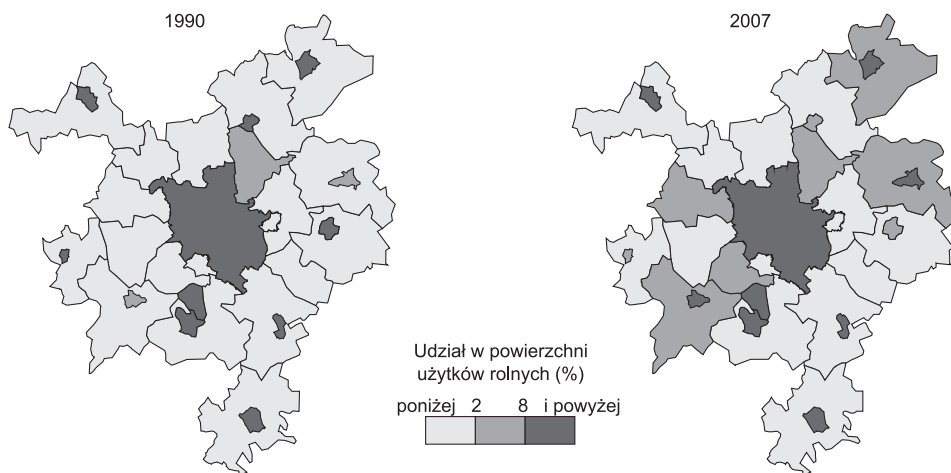
Ryc. 3. Własność Skarbu Państwa w latach 1990 i 2007

Źródło: opracowano na podstawie Krajowego wykazu gruntów w ujęciu miast i gmin. Stan na 1.01.2007, Urząd Marszałkowski w Poznaniu.

Ryc. 4. Własność spółdzielni rolniczych w latach 1990 i 2007

Źródło: opracowano na podstawie Krajowego wykazu gruntów w ujęciu miast i gmin. Stan na 1.01.2007, Urząd Marszałkowski w Poznaniu.

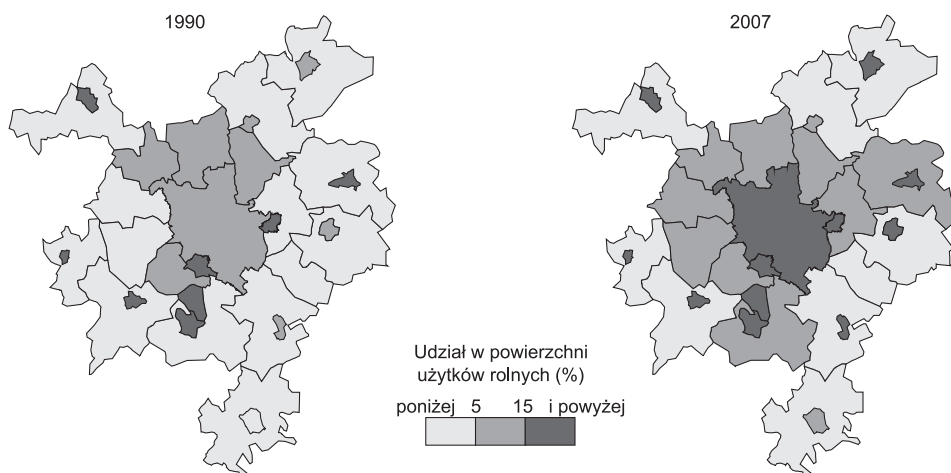

Średnia dla aglomeracji: 3,1%
 Maksymalny udział: 48,4% m. Śrem
 Minimalny udział: 0,06% gm. Śrem

Średnia dla aglomeracji: 3,7%
 Maksymalny udział: 28,2% m. Śrem
 Minimalny udział: 0,79% gm. Śrem

Ryc. 5. Własność komunalna w latach 1990 i 2007

Źródło: opracowano na podstawie Krajowego wykazu gruntów w ujęciu miast i gmin. Stan na 1.01.2007, Urząd Marszałkowski w Poznaniu.

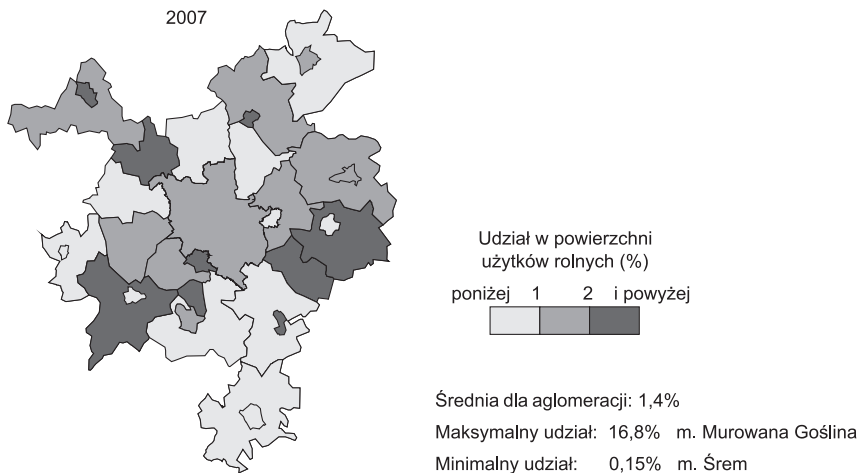

Średnia dla aglomeracji: 3,4%
 Maksymalny udział: 37,3% m. Luboń
 Minimalny udział: 0,57% gm. Skoki

Średnia dla aglomeracji: 7,8%
 Maksymalny udział: 43,4% m. Poznań
 Minimalny udział: 1,98% gm. Skoki

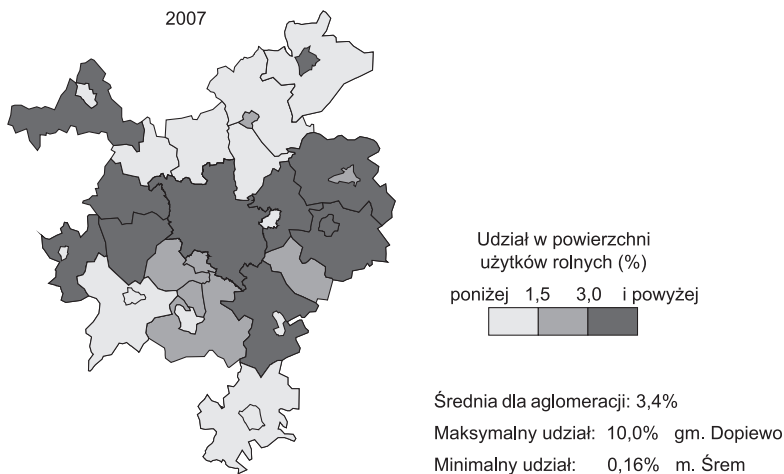
Ryc. 6. Własność prywatna nie stanowiąca indywidualnych gospodarstw rolnych w latach 1990 i 2007

Źródło: opracowano na podstawie Krajowego wykazu gruntów w ujęciu miast i gmin. Stan na 1.01.2007, Urząd Marszałkowski w Poznaniu.

Ryc. 7. Własność Kościołów i związków wyznaniowych w 2007 r.
 Źródło: opracowano na podstawie Krajowego wykazu gruntów w ujęciu miast i gmin. Stan na 1.01.2007, Urząd Marszałkowski w Poznaniu.

było zróżnicowane przestrzennie. Większe było w miastach, zwłaszcza w Poznaniu, zaś na terenach wiejskich mniejsze. W tym samym czasie obszary zurbanizowane powiększyły swoją powierzchnię o 4733 ha. Z kolei tempo ich przyrostu większe był na terenach wiejskich, najniższe zaś w Poznaniu i innych miastach. Wynika to ze specyficznej struktury użytkowania ziemi. W Poznaniu użytki rolne zajmują jeszcze 1/3 jego powierzchni, ale dla rolnictwa – poza niewielkimi

Ryc. 8. Własność spółek prawa handlowego w 2007 r.
 Źródło: opracowano na podstawie Krajowego wykazu gruntów w ujęciu miast i gmin. Stan na 1.01.2007, Urząd Marszałkowski w Poznaniu.

wyjątkami – nie mają one większego znaczenia. Działalność rolnicza w formie szczytkowej występuje jedynie na obrzeżach miasta, ale zanik tej funkcji przebiega bardzo szybko, na co zwracano już wcześniej uwagę. Wolniejszy ubytek gruntów rolnych, zwłaszcza w Poznaniu, spowodowany jest ich wysokimi cenami, które odstrasza potencjalnych inwestorów. Stąd podmioty gospodarcze zainteresowane inwestowaniem w aglomeracji poznańskiej szukają terenów korzystniejszych pod lokalizację zaplanowanych inwestycji poza granicami miast. Z badań Maćkiewicz (2007) wynika, że przeciętne ceny gruntów niezabudowanych w latach 1995–2000 wahały się w aglomeracji poznańskiej od 5,19 zł/m² w gm. Kleszczewo do 38,78 zł/m² w gm. Suchy Las. W miastach były one relatywnie wyższe, a w niektórych dzielnicach Poznania przekraczały nawet 100 i więcej złotych (Grunwald, Stare Miasto, Wilda). Warto zaznaczyć, że ceny te miały jednocześnie stałą tendencję wzrostową. Dla porównania ceny gruntów rolnych w tym samym okresie wahały się od 0,61 zł/m² w gm. Kleszczewo do 4,86 zł/m² w gm. Dopiewo. Znacznie wyższymi cenami cechowały się grunty przeznaczone pod aktywizację gospodarczą i budownictwo mieszkaniowe. Pomijając miasta, grunty pod aktywizację gospodarczą najwyższe ceny osiągały w gm. Tarnowo Podgórne – przeciętnie 34,45 zł/m², a w gm. Suchy Las odnotowano rekordowo wysokie pod budownictwo mieszkaniowe – 45,14 zł/m². W Poznaniu ceny tych gruntów były ponad dwukrotnie wyższe. Po 2000 r. utrzymujący się popyt na nieruchomości gruntowe sprawił, że ich ceny charakteryzują się nadal stałym wzrostem.

2.2. Struktura obszarowa gospodarstw i jej zmiany w latach 2003–2009

W strukturze obszarowej gospodarstw rolnych zachodzą duże zmiany. Następuje wyraźna polaryzacja. Wzrasta liczba gospodarstw małych do 5 ha, a zwłaszcza gospodarstw karłowatych (1–2 ha). Jest to efekt intensywnych procesów urbanizacyjnych. Gospodarstwa te z reguły (poza specjalistycznymi) nie są nastawione na produkcję towarową. Można je uznać za formę przejściową prowadzącą do całkowitego zaniechania działalności rolniczej. Wysoki udział tych gospodarstw charakterystyczny jest dla miast i gmin bezpośrednio sąsiadujących z Poznaniem i dla terenów położonych wzdłuż głównych tras komunikacyjnych. Natomiast największą koncentracją gruntów odznaczają się gospodarstwa duże, szczególnie wielkoobszarowe. Niestety analiza ta jest fragmentaryczna – głównie z braku pełnej bazy danych. Z kilku gmin nie uzyskano niezbędnych informacji bądź były one niepełne. W tej sytuacji nie było możliwe opracowanie pełnej struktury obszarowej gospodarstw rolnych. Agregacja gospodarstw według grup obszarowych cechowała się w niektórych wypadkach swego rodzaju dowolnością, uniemożliwiającą przeprowadzenie analizy porównawczej. Ma to istotne znaczenie dla tak specyficznego terenu, jakim jest aglomeracja poznańska.

W związku z tym analiza ogranicza się do liczby gospodarstw rolnych, zajmowanej przez nie powierzchni ogólnej i przeciętnej ich powierzchni w wybranych miastach i gminach w latach 2003–2009 (tab. 2).

Z analizy tabeli 2 pomimo jej fragmentaryczności wynika, że w aglomeracji poznańskiej obserwuje się stały proces rozdrabniania gospodarstw rolnych. Najczęściej następuje to w wyniku zwiększania się liczby gospodarstw rolnych przy jednoczesnym ubytku zajmowanej przez nie powierzchni gruntów. W niektórych gminach proces ten ma charakter odwrotny. Takim szczególnym wypadkiem jest położona peryferyjnie względem centrum aglomeracji gmina Śrem. W gminie tej w 2009 r. było o 194 gospodarstwa rolne mniej w porównaniu z 2003 r., ale jednocześnie zajmowana przez nie powierzchnia wzrosła o 3373,3 ha. W efekcie przeciętna wielkość gospodarstwa wzrosła o 3,32 ha. Zaobserwowane zjawisko było wynikiem reprivatyzacji własności Skarbu Państwa i rozwiązania gospodarstw spółdzielczych. Zwiększająca się liczba gospodarstw rolnych przy jednocześnie zmniejszającym się ich areale potwierdza postawioną wcześniej hipotezę o postępującym procesie prowadzącym w efekcie na niektórych terenach do stopniowego zaniku działalności rolniczej. Dotyczy to w szczególności obszarów podlegających intensywnym procesom urbanizacyjnym. Najszybciej procesy te przebiegają w miastach, a zwłaszcza w Poznaniu i w gminach z nim sąsiadujących. Choć nie potwierdza tego gmina Kleszczewo, w której w 2009 r. średnia wielkość gospodarstw wynosiła 11,59 ha i była najwyższa w całej aglomeracji².

Tabela 2. Liczba, powierzchnia, średnia wielkość gospodarstw rolnych w wybranych miastach i gminach aglomeracji poznańskiej w latach 2003 i 2009

Miasta, gminy	Liczba gospodarstw powyżej 1 ha UR		Powierzchnia ogólna gospodarstw rolnych w ha		Średnia wielkość gospodarstw rolnych w ha	
	2003	2009	2003	2009	2003	2009
Poznań m.	572	811	3832,67	3428,79	6,70	4,23
Luboń m.	120	123	305,93	249,94	2,55	2,03
Puszczykowo m.	42	39	151,40	118,18	3,60	3,03
Dopiewo	609	647	4213,94	4045,81	6,92	6,25
Komorniki	799	720	3110,19	3114,93	3,89	4,33
Kórnik	1219	1410	8024,57	7486,92	6,59	5,31
Rokietnica	606	699	5445,79	4486,98	8,99	6,42
Skoki	626	755	8415,49	8441,76	13,44	11,18
Suchy Las	369	329	1906,3	1777,85	5,17	5,40
Szamotuły	1036	1048	8719,62	8261,24	8,42	7,88
Śrem	1592	1398	10383,05	13756,31	6,52	9,84
Tarnowo Podgórne	930	991	5331,87	5230,26	5,97	5,28

Źródło: opracowano w oparciu o dane urzędów miast i gmin.

² Niestety z braku porównywalnych danych nie można określić przebiegu tego procesu w analizowanym okresie.

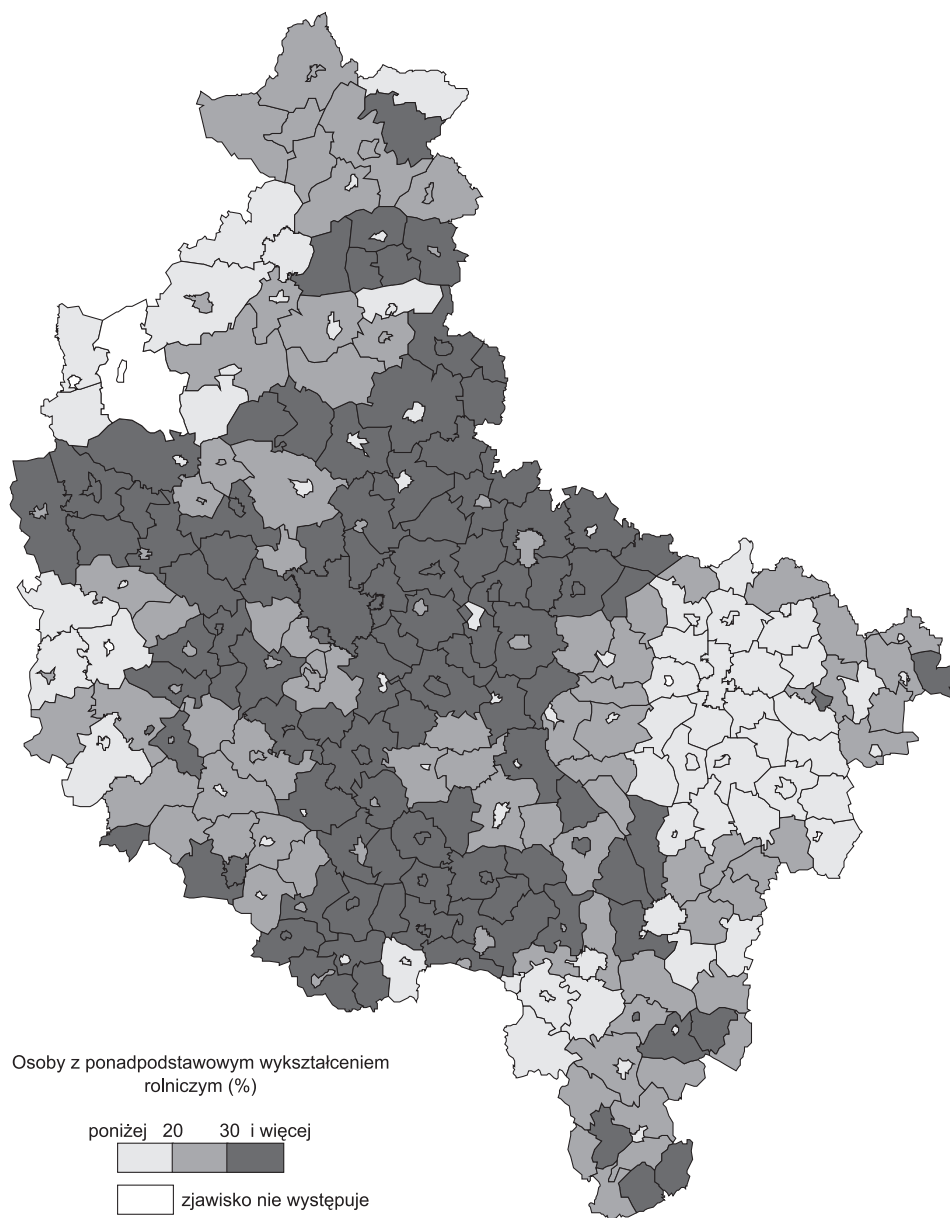
3. Poziom wykształcenia kierujących gospodarstwami rolnymi

Istotne znaczenie dla funkcjonowania gospodarstw rolnych ma poziom wykształcenia rolniczego ludności pracującej w rolnictwie. Jest to ważny problem, gdyż kwalifikacje zawodowe rolników mają wpływ na efekty ich działalności gospodarczej. Struktura wykształcenia osób kierujących gospodarstwami rolnymi na badanym terenie pozytywnie odbiega od niskich krajowych standardów. Jest to atut aglomeracyjnego rolnictwa. Najlepsze przygotowanie zawodowe mają rolnicy w gminie Kleszczewo – 53,5% właścicieli i kierowników gospodarstw rolnych miało ponadpodstawowe wykształcenie rolnicze (ryc. 9). W mieście i gminie Swarzędz, na obszarach wiejskich gmin Buk i Kostrzyn oraz w miastach Luboń i Śrem wskaźnik ten był jedynie nieco niższy i wahał się od 40 do 46%. Natomiast rolnicy gospodarujący w miastach Skoki i Kórnik byli zdecydowanie najslabiej przygotowani do zawodu rolnika – mniej niż 20% zdobyło wykształcenie rolnicze.

Uwzględniając wysoką kulturę rolną oraz wzrastające systematycznie wymagania w stosunku do osób pracujących w rolnictwie (np. formalności związane z funkcjonowaniem gospodarstwa w ewidencji ARiMR, pozyskiwanie środków unijnych), należy stwierdzić, że rolnicy działający w aglomeracji poznańskiej powinni większą wagę przykładać do kwalifikacji zawodowych. Można dyskutować, czy współczesny rolnik powinien dążyć do posiadania wyższego wykształcenia. Jeśli jest przedsiębiorczy, ma duże doświadczenie zawodowe, to z pewnością jego gospodarstwo będzie dobrze prosperowało. Wydaje się jednak, że ukończenie szkoły wyższej o profilu rolniczym wydatnie ułatwia „odnalezienie się” na rynku rolnym czy zdobycie środków unijnych na rozwój gospodarstwa. Dobrze, że także na wsi wykształcenie wyższe przestaje być elitarne. Nie można jednak zapominać o dobrym kształceniu rolniczym na poziomie średnim. Warto wspierać dobre inicjatywne szkół rolniczych funkcjonujących na terenie aglomeracji – szczególnie wprowadzanie nowych kierunków (np. agrobiznes, turystyka wiejska) i form kształcenia (tzw. kształcenie „na odległość”, „mieszane”) oraz poprawę warunków nauki (np. informatyzacja, infrastruktura sportowa).

4. Podsumowanie

W latach 1990–2007 na obszarze aglomeracji poznańskiej nastąpiły bardzo istotne przemiany w strukturze własnościowej, które przełożyły się na zmiany w przestrzennym rozkładzie poszczególnych form własnościowych. W wyniku przekształceń ustrojowych z jednej strony nastąpił zanik niektórych form własnościowych (PGR-y i inna własność państwowa), a z drugiej reaktywowano zlikwidowane wcześniej (własność komunalna i kościelna) lub powstały nowe formy własności – spółki prawa handlowego. W głębokim regresie znajduje się własność spółdzielcza, głównie w wyniku rozwiązania szeregu tego typu przedsiębiorstw rolnych. Natomiast zwiększają się zasoby własności prywatnej. Dotyczy to zarówno gospo-

Ryc. 9. Wykształcenie właścicieli i kierowników gospodarstw rolnych w 2002 r.
Źródło: opracowano na podstawie PSR 2002 (www.stat.gov.pl).

darstw rolnych, jak i działek fizycznych nietworzących gospodarstw rolnych. Szczególnie dynamiczny był przyrost zasobów ostatniej formy własności (niemal dwukrotny). Jest to potwierdzenie wzmożonej intensywności procesów urbanizacyjnych w aglomeracji poznańskiej, choć przestrzennie zróżnicowanej.

W strukturze obszarowej gospodarstw rolnych obserwuje się stały proces zmniejszania się przeciętnej ich wielkości, jego dynamika jest przestrzennie zróżnicowana.

Również przestrzennie zróżnicowany jest poziom wykształcenia kierujących gospodarstwami rolnymi, co znajduje wyraz w skuteczności pozyskiwania środków unijnych na cele inwestycyjne.

Literatura

- Kodeks Cywilny, 2010 (Dz.U. z 1964 r., nr 16, poz. 93 z późn. zmianami).
- Głębocki B., 1998. Przemiany struktury agrarnej polskiego rolnictwa w latach 1990–1996. [W:] B. Głębocki (red.), *Przestrzenna transformacja struktury agrarnej a wielofunkcyjny rozwój wsi w Polsce*. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, s. 9–74.
- Głębocki B., 2002. Struktura własnościowa użytków rolnych w Polsce po 11 latach transformacji gospodarki. *Przegląd Geograficzny*, 74, 3: 425–450.
- Głębocki B., 2005. Struktura agrarna – zmiany po 12 latach restrukturyzacji polskiego rolnictwa (1990–2002). [W:] B. Głębocki (red.), *Struktura przestrzenna rolnictwa Polski u progu XXI wieku*. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, s. 45–100.
- Jankowiak J., 1998. Efekty przemian restrukturyzacyjnych i prywatyzacyjnych państwowego sektora rolnictwa w Wielkopolsce. [W:] B. Głębocki (red.), *Przestrzenna transformacja struktury agrarnej a wielofunkcyjny rozwój wsi w Polsce*. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, s. 103–114.
- Lichorowicz A., 1998. Ewolucja ograniczeń podziału gospodarstwa rolnego w ustawodawstwie polskim. [W:] B. Głębocki (red.), *Przestrzenna transformacja struktury agrarnej a wielofunkcyjny rozwój wsi w Polsce*. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, s. 491–507.
- Maćkiewicz B., 2007. Rynek nieruchomości niezabudowanych w Poznaniu i powiecie poznańskim w latach 1995–2000. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.

Benicjusz Głębocki
Katedra Gospodarki Przestrzennej
Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej w Poznaniu

Benicjusz Głębocki, Ewa Kacprzak

Zmiany użytkowania ziemi w aglomeracji poznańskiej w latach 1990–2007

1. Wstęp

Do najistotniejszych konsekwencji przyjęcia po 1989 r. zasad gospodarki rynkowej oraz transformacji społeczno-gospodarczej zaliczyć należy zmiany użytkowania ziemi. Kluczowe znaczenie miała restrukturyzacja sfery własnościowej i dostosowanie zasad gospodarowania ziemią do warunków rynkowych.

Użytkowanie ziemi, jego struktura oraz zmiany w niej zachodzące uzależnione są od różnorodnych warunków i czynników najczęściej dzielonych na przyrodnicze (biofizyczne) i społeczno-ekonomiczne (np. Grocholska 1974, Briassoulis 2000, Kok 2001, Veldkamp, Labin 2001). W analizach użytkowania ziemi uwzględniających identyfikację czynników, które je determinują, istotne znaczenie ma poziom szczegółowości prowadzonych badań oraz specyfika badanego obszaru (np. tereny sąsiadujące z dużymi ośrodkami miejskimi, a znacznie od nich oddalone). W ujęciach globalnych użytkowania ziemi pierwszoplanowe znaczenie mają warunki przyrodnicze, natomiast wzrost znaczenia czynników społeczno-ekonomicznych widoczny jest w analizach na poziomie lokalnym (Świdorski 2007).

Szczególnie dynamiczne zmiany w użytkowaniu ziemi są zauważalne w strefach podmiejskich. Na skutek dynamicznej suburbanizacji z roku na rok przybywa terenów mieszkaniowych oraz przeznaczonych pod działalność produkcyjną i usługową, a zmniejsza się areal użytków rolnych. Należy podkreślić, że ocena zmian zachodzących w użytkowaniu ziemi, zwłaszcza w strukturze użytków rolnych, jest podstawowym elementem diagnozy stanu rozwoju strefy żywicielskiej dużego miasta (Kostrowicki, Falkowski 2001). Według Liszewskiego (1987) użytkowanie ziemi to jedno z podstawowych kryteriów wyznaczania strefy podmiejskiej. Z kolei Chojnicki (1970) podkreśla, że analiza zmian użytkowania ziemi jest najbardziej syntetycznym wskaźnikiem wykorzystania przestrzeni.

W użytkowaniu ziemi zachodzą zarówno zmiany o charakterze ilościowym, jak i jakościowym. W pierwszym przypadku zwraca się uwagę na powierzchnię zajmowaną przez daną formę użytków (jej spadek, wzrost, brak zmian), a w drugim na modyfikację formy użytków (np. intensyfikacja zabudowy). W niniejszym opracowaniu, ze względu na dostępność danych, skoncentrowano się na przedstawieniu zmian ilościowych oraz rozmieszczeniu poszczególnych form użytków.

Źródłem danych statystycznych dla przeprowadzonej analizy zmian użytkowania ziemi w aglomeracji poznańskiej były informacje udostępnione przez Woje-

wódzkie Biuro Geodezji i Terenów Rolnych w Poznaniu, Powiatowy Ośrodek Dokumentacji Geodezyjnej i Kartograficznej w Poznaniu oraz Zarząd Geodezji i Katastru Miejskiego GEOPOZ w Poznaniu. Wykorzystano dane z okresowych sprawozdań zawierających wykaz gruntów w klasach bonitacyjnych według stanu w dniu 1.01.1990 r., a także wykaz gruntów według stanu w dniu 1.01.2007 r.

2. Struktura użytkowania ziemi

Cechą charakterystyczną zmian zachodzących w latach 1990–2007 w strukturze użytkowania ziemi aglomeracji poznańskiej jest przyrost powierzchni tzw. „terenów zurbanizowanych”¹ oraz terenów komunikacyjnych przy równoczesnym zmniejszaniu się areалу użytków rolnych (tab. 1).

Na badanym obszarze powierzchnia terenów zurbanizowanych w latach 1990–2007 wzrosła o 49%, a ich udział w powierzchni ogólnej zwiększył się z 5,1% do 7,3%.

W początkowym okresie analizy wysoki udział terenów zurbanizowanych w powierzchni ogólnej, przekraczający 20%, ograniczał się do centralnej części aglomeracji (ryc. 1), w której skład poza miastami: Poznań (22,7%), Luboń (26,7%) i Swarzędz (32,7%) wchodziła także gmina Czerwonak. Wspomnianą gminę cechowała wówczas znacznie niższa wartość tego wskaźnika niż w przypadku miast – tylko 5,8%, ale wyróżniała się ona na tle pozostałych obszarów wiejskich. Z innych jednostek terytorialnych podwyższonym udziałem terenów zurbanizowanych cechowały się miasta, a wśród nich wyróżniał się Buk, gdzie analizowany wskaźnik kształtował się na poziomie 31,1%. W kilku gminach wiejskich wartość tego wskaźnika spadła poniżej 2%. Były to gminy: Stęszew, Murowana Goślina, Suchy Las, Mosina oraz Skoki. Jednak w gminie Suchy Las mamy do czynienia z dość nietypową sytuacją – znaczną część jej powierzchni zajmuje poligon wojskowy (ponad 60%). W efekcie wartość analizowanego wskaźnika w tym przypadku została zaniżona.

W 2007 r. zasięg przestrzenny obszarów o zawansowanych procesach urbanizacyjnych wyraźnie się rozszerzył (ryc. 1). Oczywiście najwyższym udziałem terenów zurbanizowanych nadal charakteryzowały się miasta. W Buku tereny takie zajmowały niemal 44% ogólnej powierzchni miasta. Warto jednak zauważyć, że w sześciu wiejskich jednostkach terytorialnych – gminy: Czerwonak, Dopiewo, Komorniki, Rokietnica, Swarzędz i Tarnowo Podgórne – wartość analizowanego wskaźnika wahała się od 5% do 20%. Podobnie jak w 1990 r. najniższą wartość odnotowano w gminie wiejskiej Skoki położonej na peryferiach aglomeracji.

Z pewnością do najistotniejszych czynników intensywnego rozwoju procesów urbanizacyjnych w aglomeracji poznańskiej zaliczyć należy dostępność komunikacyjną. Stąd początki tego procesu były związane ze swego rodzaju korytarzami ko-

¹ Ze względu na analizę porównawczą obejmującą lata 1990–2007 oraz wykorzystanie ewidencji geodezyjnej zaliczono do nich tereny: mieszkaniowe, przemysłowe, inne tereny zabudowane, niezabudowane, rekreacyjne, a także wypoczynkowe. Należy wspomnieć, że wymienione użytki były wcześniej w klasyfikacji geodezyjnej zagregowane w większe grupy.

Tabela 1. Użytkowanie ziemi w aglomeracji poznańskiej w latach 1990 i 2007

Jednostki terytorialne	Lata	Powierzchnia ogółem		W tym grunty					
				rolne		zurbanizowane		komunikacyjne	
		ha	1990= 100%	ha	1990= 100%	ha	1990= 100%	ha	1990= 100%
Obszar aglomeracji ogółem	1990	274286	100,0	172297	100,0	14048	100,0	11227	100,0
	2007	273570	99,2	163557	94,9	20079	149,0	11922	109,1
w tym: Poznań m.	1990	26131	100,0	11288	100,0	5790	100,0	2514	100,0
	2007	26082	99,8	8775	77,7	7706	133,1	3335	132,7
pozostałe miasta	1990	12369	100,0	5948	100,0	2364	100,0	1019	100,0
	2007	12533	100,3	5044	84,8	3492	131,5	1225	128,4
obszary wiejskie	1990	235485	100,0	155051	100,0	5894	100,0	7694	100,0
	2007	234954	98,9	149738	96,6	8881	174,9	7362	99,6
Powiat poznański razem	1990	189876	100,0	122303	100,0	6540	100,0	6843	100,0
	2007	189609	98,8	116864	95,6	10094	153,7	6829	104,9
w tym: miasta	1990	9000	100,0	4447	100,0	1683	100,0	740	100,0
	2007	9169	101,9	3650	82,1	2532	150,0	913	126,1
obszary wiejskie	1990	180876	100,0	117856	100,0	4857	100,0	6103	100,0
	2007	180440	98,7	113214	96,1	7516	155,0	5916	102,0
Pozostałe gminy ¹	1990	57978	100,0	38696	100,0	1718	100,0	1870	100,0
	2007	57878	99,3	37918	98,0	2278	235,9	1758	94,0
w tym: miasta	1990	3369	100,0	1501	100,0	681	100,0	279	100,0
	2007	3364	99,9	1394	92,9	960	186,7	312	111,8
obszary wiejskie	1990	54609	100,0	37195	100,0	1037	100,0	1591	100,0
	2007	54514	99,8	36524	98,2	2780	268,1	1446	90,9

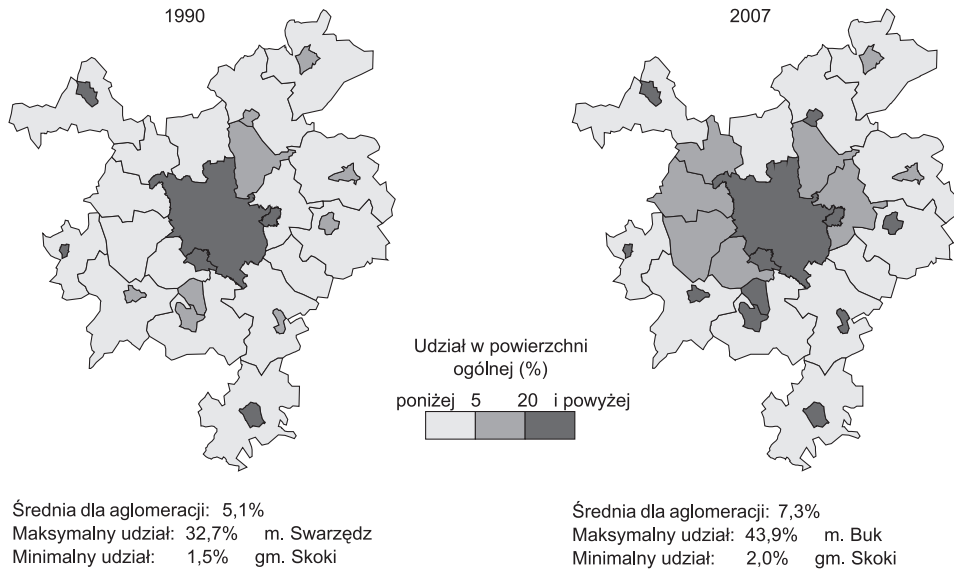
1 – Skoki, Szamotuły, Śrem.

Źródło: opracowano w oparciu o dane: 1. Wojewódzkiego Biura Geodezji i Terenów Rolnych w Poznaniu (okresowe sprawozdania – wykaz gruntów w klasach bonitacyjnych według stanu w dniu 1.01.1990 r.), 2. Zarządu Geodezji i Katastru Miejskiego GEOPOZ w Poznaniu (wykaz gruntów według stanu w dniu 1.01.2007 r.), 3. Powiatowego Ośrodka Dokumentacji Geodezyjnej i Kartograficznej w Poznaniu (wykaz gruntów według stanu w dniu 1.01.2007 r.).

munikacyjnymi wychodzącymi z Poznania. Szybki rozwój terenów zurbanizowanych widoczny był i jest nadal wzdłuż dróg krajowych: 92 (szczególnie gminy Tarnowo Podgórne i Swarzędz), 11 (gmina Suchy Las) i 5 (gminy Komorniki, Sęszew) oraz dróg wojewódzkich: 196 (gmina Czerwonak) i 430 (Luboń, Puszczykowo, Mosina). Obecnie procesy urbanizacyjne weszły w kolejną fazę – wypełniania wolnych przestrzeni pomiędzy wspomnianymi korytarzami. Zapewne w najbliższych latach zmieni się struktura użytkowania ziemi na terenach, gdzie przebiegać będzie Zachodnia (ciąg drogi ekspresowej 11) oraz Wschodnia (ciąg drogi ekspresowej 5) Obwodnica Poznania.

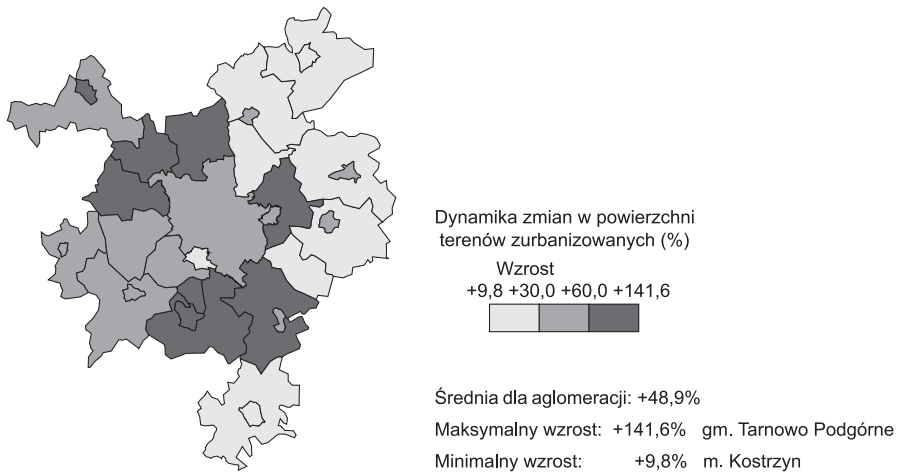
W analizowanym okresie szybki przyrost terenów zurbanizowanych charakteryzował jednostki terytorialne zlokalizowane na południe i północny wschód od

Poznania oraz gminę Swarzędz sąsiadującą z tym miastem od wschodu (ryc. 2). Mniej intensywny przebieg ma ten proces w gminach położonych na zachód od Poznania. Zdecydowanie największy przyrost terenów zurbanizowanych obserwuje

Ryc. 1. Tereny zurbanizowane w aglomeracji poznańskiej w latach 1990 i 2007

Źródło: patrz tabela 1.

Ryc. 2. Zmiany powierzchni terenów zurbanizowanych w aglomeracji poznańskiej w latach 1990–2007

Źródło: patrz tabela 1.

się we wschodniej części aglomeracji poznańskiej, gdzie jedynymi wyjątkami są położone tam miasta i wspomniana wcześniej gmina Swarzędz.

Należy podkreślić, że procesy wzrostu powierzchni terenów zurbanizowanych najbardziej dynamiczny przebieg miały w gminie Tarnowo Podgórne – ich areal w analizowanym okresie zwiększył się o ponad 140%. Władze tej gminy umiejętnie wykorzystały sytuację gospodarczą, która ukształtowała się po zmianach ustrojowych zapoczątkowanych w 1989 r. Zdaniem Domagalskiej i in. (2008) władze w krótkim czasie doprowadziły do opracowania i uchwalenia nowego planu zagospodarowania przestrzennego, strategii rozwoju gminy i planu jej rozwoju na lata 2008–2013. W planach tych przewidziano zmiany przeznaczenia gruntów, zwłaszcza na cele inwestycyjne, co w połączeniu z ustabilizowaną polityką podatkową gminy i różnymi innymi udogodnieniami dało oczekiwane efekty inwestycyjne. W latach 1990–2006 liczba podmiotów gospodarczych w gminie podwoiła się i wzrosła z 1124 do 2330. Jednocześnie na jej terenie zainwestowano ponad 400 mln dolarów.

Znacznie niższą dynamikę przyrostu terenów zurbanizowanych zaobserwowano w kilku gminach wiejskich otaczających Poznań oraz w miastach: Mosina, Puszczykowo i Pobiedziska, w których wskaźnik dynamiki zamykał się w przedziale 60–100%. Struktura użytkowania tych terenów była zróżnicowana w zależności od funkcji pełnionych przez te jednostki terytorialne.

Niezwykle ważną rolę w procesach urbanizacyjnych odgrywa rozwój terenów mieszkaniowych (tab. 2). Wynika to m.in. z funkcji, jakie one pełnią. Z ich rozwojem związana jest poprawa warunków życia ludności. Zaś o ich znaczeniu świadczy zajmowana przez nie powierzchnia. W 2007 r. na badanym obszarze tereny mieszkaniowe zajmowały 9933 ha, co stanowiło 55,8% ogólnej powierzchni terenów zurbanizowanych.

Na szczególną uwagę zasługuje dynamika rozwoju terenów mieszkaniowych. W analizowanym okresie proces ten był zróżnicowany, złożyło się na to oddziaływanie wielu czynników. Do najważniejszych należy zaliczyć: dostępność komunikacyjną, walory przyrodnicze (lasy, jeziora), zasoby gruntów przeznaczone pod budownictwo mieszkaniowe i ich ceny rynkowe, stan i ewentualne perspektywy wyposażenia w podstawowe media infrastruktury technicznej, przychylność i promocję ze strony władz samorządowych. Stąd największą dynamiką przyrostu terenów zurbanizowanych (nie tylko mieszkaniowych) charakteryzowały się jednostki terytorialne dysponujące szerokim wachlarzem walorów, będących przedmiotem zainteresowania zarówno małych inwestorów indywidualnych, jak i dużych reprezentujących różne formy własności i kapitału.

Spośród miast położonych w strefie podmiejskiej Poznania największą dynamiką przyrostu terenów mieszkaniowych cechowały się Mosina i Pobiedziska, w których w latach 1990–2007 nastąpiło podwojenie ich powierzchni. Oba miasta dysponowały znacznymi zasobami terenów przeznaczonych w planach zagospodarowania przestrzennego pod budownictwo mieszkaniowe. Duży popyt na działki budowlane sprawił, że miasto Pobiedziska zwiększyło swój obszar kosztem sąsiadujących terenów wiejskich, na których powstawały nowe osiedla mieszkaniowe. Przy okazji warto przypomnieć, że była to jedyna jednostka terytorialna, w której w

Tabela 2. Tereny zabudowane w aglomeracji poznańskiej w latach 1990 i 2007

Miasta i gminy aglomeracji	Tereny zabudowane			Tereny zabudowane w powierzchni (w %)			
	w ha		1990 = 100%	ogólnej		zurbanizowanej	
	1990	2007		1990	2007	1990	2007
Aglomeracja ogółem	10516	16294	154,9	3,8	6,0	74,9	83,4
w tym miasta	5654	8786	155,4	14,7	22,8	69,3	82,5
Poznań	3746	5919	158,0	14,3	22,7	64,7	84,1
Buk	75	106	141,3	25,3	35,8	81,5	81,5
Kostrzyn	115	161	140,0	14,3	20,2	91,3	90,4
Kórnik	63	86	136,5	10,4	14,4	52,9	53,4
Luboń	311	431	138,6	23,0	31,9	86,1	94,7
Mosina	122	295	241,8	9,0	21,8	70,9	84,5
Murowana Goślina	82	146	178,0	11,4	20,4	77,4	88,0
Pobiedziska	61	141	231,1	7,5	13,8	64,2	91,0
Puszczykowo	200	334	167,0	12,0	20,3	79,7	73,4
Skoki	74	81	109,5	6,6	7,2	88,1	25,5
Stęszew	74	128	173,0	13,0	22,5	78,7	88,3
Swarzędz	223	304	136,3	27,3	36,9	83,5	89,9
Szamotuły	263	324	123,2	26,0	32,2	79,7	80,4
Śrem	245	330	134,7	19,8	26,7	91,8	72,7
w tym obszary wiejskie	4862	7508	154,4	2,1	3,2	82,5	84,5
Buk	159	228	143,4	1,8	2,6	80,7	77,3
Czerwonak	407	542	133,2	4,9	6,6	85,0	89,9
Dopiewo	285	517	181,4	2,6	4,8	76,0	90,7
Kleszczewo	190	226	118,9	2,5	3,0	87,2	88,6
Komorniki	280	478	170,7	4,2	7,2	91,5	98,2
Kostrzyn	278	292	105,0	1,9	2,0	80,3	77,7
Kórnik	344	571	166,0	1,9	3,2	87,1	88,4
Mosina	287	436	151,9	1,8	2,8	85,2	76,8
Murowana Goślina	225	300	133,3	1,4	1,8	79,5	87,0
Pobiedziska	284	387	136,3	1,6	2,2	73,6	89,8
Rokietnica	171	302	176,6	2,2	3,8	76,7	74,2
Skoki	235	334	142,1	1,3	1,8	81,0	39,5
Stęszew	244	349	143,0	1,4	2,1	85,0	91,4
Suchy Las	172	370	215,1	1,5	3,2	76,1	89,4
Swarzędz	292	524	179,5	3,1	5,6	86,6	78,4
Szamotuły	362	399	110,2	2,2	2,4	89,8	42,0
Śrem	277	405	146,2	1,4	2,1	80,5	41,1
Tarnowo Podgórne	370	848	229,2	3,6	8,4	80,1	76,1

Źródło: patrz tabela 1.

badanym okresie powierzchnia użytków rolnych wzrosła o 79 ha. Grunty te stworzyły nowe zasoby pod inwestycje pozarolnicze.

W przypadku gmin wiejskich wysoką dynamiką przyrostu terenów mieszkaniowych charakteryzowały się: Tarnowo Podgórne, Suchy Las, Dopiewo, Komorniki, Rokietnica, Swarzędz, graniczące bezpośrednio z Poznaniem. Gminy te w umiejętny sposób wykorzystały nową sytuację, która powstała po zmianach ustrojowych i przejściu do gospodarki rynkowej. Wysokiej dynamice przyrostu terenów mieszkaniowych sprzyjały też preferencje mieszkańców Poznania, stanowiących największą grupę nabywców działek budowlanych. Wymienione gminy otaczają Poznań od zachodu i północy. Jedynym wyjątkiem jest gmina Swarzędz granicząca z nim od wschodu. Zapewne wpływ na wspomniane preferencje inwestorów ma położenie wymienionych gmin po stronie dowietrznej względem Poznania.

Natomiast mniejszą dynamiką przyrostu terenów mieszkaniowych odznaczają się gminy sąsiadujące z Poznaniem od południowego wschodu: Kleszczewo i Kórnik. Warto zwrócić uwagę na specyficzną sytuację gminy Kleszczewo, która słabo poddaje się wpływowi głównego miasta aglomeracji. Jest to nadal gmina typowo rolnicza, a procesy urbanizacyjne ograniczyły się tam niemal wyłącznie do wsi Tulce graniczącej z Poznaniem. Specyfika wspomnianej gminy nie ogranicza się jedynie do przebiegu procesów urbanizacyjnych, ale różni ją także charakter rolnictwa. Rolnictwo tej gminy nie ma cech charakterystycznych dla stref podmiejskich. Dotyczy to struktury obszarowej gospodarstw i jej powiązania z rynkiem Poznania. Kierunki produkcji cechujące rolnictwo tej gminy są typowe dla obszarów położonych z dala od dużych aglomeracji miejskich. Z przeprowadzonych badań wynika, że niewielu tutejszych rolników korzysta z usług Wielkopolskiej Gildii Rolno-Ogrodniczej, pomimo że prawie z nią sąsiaduje.

Jednocześnie gmina Kleszczewo wraz z gminą Kostrzyn w latach 1990–2007 charakteryzowały się najniższą dynamiką przyrostu terenów mieszkaniowych zabudowanych.

Na objętym badaniami obszarze w analizowanym okresie powierzchnia terenów mieszkaniowych zwiększyła się o 5370 ha, z czego na Poznań przypadało 40,5%. Należy podkreślić, że pozyskiwaniu nowych powierzchni pod budownictwo mieszkaniowe towarzyszyło intensywne wykorzystanie wolnych przestrzeni istniejących już osiedli. Prowadziło to w efekcie do modyfikacji form użytków.

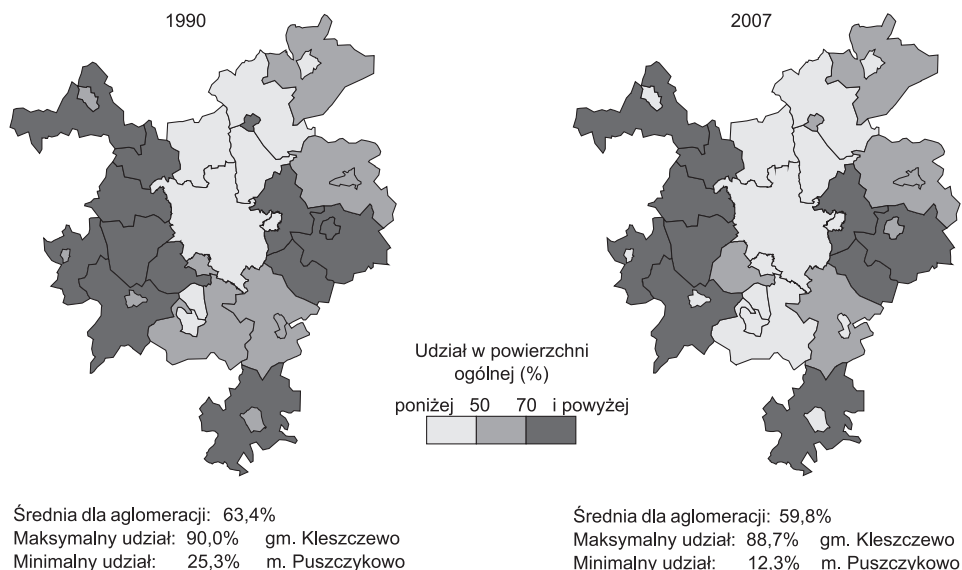
Na uwagę zasługują także zmiany udziału terenów mieszkaniowych zabudowanych w ogólnej powierzchni obszarów zurbanizowanych, na które tylko w niewielkim stopniu wpłynęła bardziej szczegółowa klasyfikacja. Znacznie większą rolę w tym zakresie odegrały różnego rodzaju oferty promocyjne poszczególnych władz samorządowych przyciągające swą atrakcyjnością inwestorów obiektów przemysłowych i usługowych.

W latach 1990–2007 dość specyficzny charakter miał rozwój terenów komunikacyjnych. Generalnie obserwowano wzrost ich powierzchni (o nieco ponad 9%), zwłaszcza w miastach (tab. 1). Rozwojowi temu towarzyszył spadek znaczenia transportu kolejowego, który sprawił, że duża część gruntów dotąd przez ten rodzaj transportu użytkowana stała się „zbędna”. Podobne zjawisko obserwuje się w odniesieniu do niezagospodarowanych tzw. „różnych” terenów komunikacyj-

nych. Równocześnie bardzo intensywny rozwój transportu samochodowego generował systematyczny wzrost powierzchni terenów, związanych z tym rodzajem transportu. W latach 1990–2007 miała na to wpływ budowa autostrady A2 w kierunku Nowego Tomyśla oraz rozbudowa i modernizacja pozostały dróg kołowych, zwłaszcza o znaczeniu krajowym.

W obu skrajnych momentach czasowych analizowanego okresu rozkład przestrzenny użytków rolnych nie uległ większym zmianom (ryc. 3). Nadal natężenie występowania użytków rolnych odznacza się specyficzną pasowością o przebiegu południkowym. Układ ten ma silne związki z wartością użytkowo-rolniczą gruntów rolnych, na którą nałożyły się jeszcze inne komponenty środowiska geograficznego. Środkowy pas, którego główną osią jest dolina Warty, charakteryzuje się gruntami o niższej jakości i z tego względu znaczny udział mają tutaj lasy, które tworzą nieraz rozległe kompleksy. Jeden z nich wchodzi w skład Wielkopolskiego Parku Narodowego, drugi zaś został określony mianem „Puszczy Zielonki”. Centralną część tego pasa zajmuje Poznań, a w sąsiadującej z nim od północy gminie Suchy Las duży areal zajmuje poligon wojskowy – ok. 7300 ha (62,6% ogólnej powierzchni gminy). Wymienione formy użytkowania ziemi i związane z nimi funkcje są znaczącymi barierami dla rozwoju procesów urbanizacyjnych.

O ile w latach 1990–2007 rozkład przestrzenny udziału użytków rolnych w powierzchni ogólnej niewiele się zmienił, o tyle bardzo wyraźna jest dynamika tych zmian (ryc. 4, tab. 1, 3). W latach 1990–2007 powierzchnia użytków rolnych na analizowanym obszarze zmniejszyła się o nieco ponad 5%. Proces ten objął wszystkie jednostki terytorialne z wyjątkiem miasta Pobiedzisk, w którym odnotowano wzrost. Był to efekt stałego, wysokiego popytu na grunty przeznaczone pod budownictwo mieszkaniowe, który wymusił zmiany zasięgu terytorialnego miasta

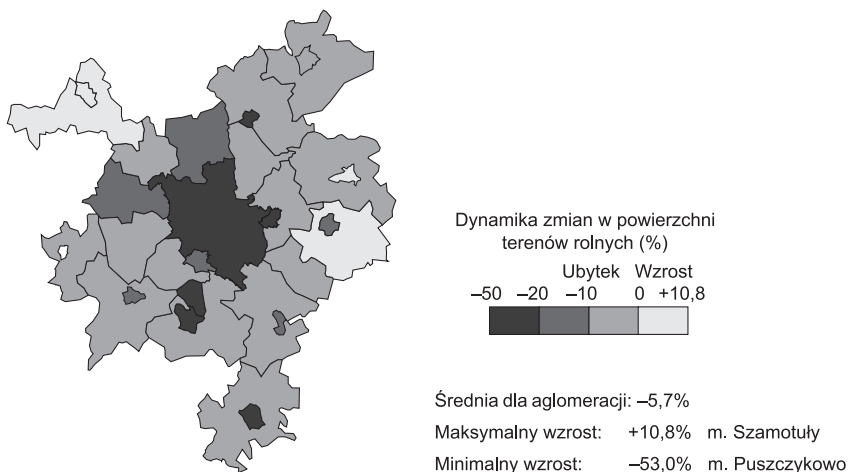

Ryc. 3. Użytki rolne w aglomeracji poznańskiej w latach 1990 i 2007

Źródło: patrz tabela 1.

przez przyłączenie sąsiadujących terenów wiejskich. Na pozostałym obszarze aglomeracji rozkład przestrzenny tego wskaźnika był silnie zróżnicowany. W miastach regres użytków rolnych jest duży i wahał się od 13,8% w Kostrzynie do 52% w Puszczykowie. Z gmin wiejskich wysokim ubytkiem użytków rolnych cechują się gminy: Suchy Las – 11,1% i Tarnowo Podgórne – 10,3%. W pozostałych jednostkach wiejskich ubytek ten jest mniejszy i waha się od 0,7% w gminie Kostrzyn do 6,2% w gminie Komorniki. Zróżnicowanie to wynika z zaawansowania procesów urbanizacyjnych, którym towarzyszy wspomniany już zanik funkcji rolniczej – zwłaszcza w miastach. Przy okazji warto zwrócić uwagę na wyjątkową odporność w tym zakresie gminy Kleszczewo. Mimo że sąsiaduje ona bezpośrednio z Poznaniem, nadal rolnictwo odgrywa na jej terenie pierwszoplanową rolę. Gmina ta charakteryzuje się bardzo wysokim udziałem użytków rolnych w powierzchni ogólnej, sprzyjającymi prowadzeniu produkcji rolniczej warunkami przyrodniczymi oraz znacznym udziałem w strukturze obszarowej dużych gospodarstw. W Planie Rozwoju Lokalnego opracowanym na lata 2004–2006 (www.bip.kleszczewo.pl) stwierdzono, że gmina Kleszczewo ma „(...) typowo rolniczy charakter. Użytki rolne zajmują bowiem około 89% jej powierzchni, a lasy zaledwie 2,2%. Dotychczasowa dominacja rolnictwa wynika z jednej strony z bardzo dobrych warunków glebowych, z drugiej – z głęboko zakorzenionej tradycji gospodarowania, która charakteryzuje miejscowych rolników. (...) Biorąc pod uwagę strukturę zatrudnienia mieszkańców, dominującym sektorem gospodarczym i głównym «pracodawcą» jest rolnictwo”.

W aglomeracji poznańskiej użytkowanie ziemi i obserwowane od lat 90. ubiegłego wieku zmiany w nim zachodzące są typowe dla obszarów o intensywnie przebiegających procesach urbanizacyjnych. Gałczyńska i Kulikowski (2000), oceniając zmiany zachodzące w gospodarce ziemią w strefie podmiejskiej Warszawy zaobserwowali, że: „Nasiliła się presja na pozyskiwanie terenów zarówno pod zabudowę

Ryc. 4. Zmiany powierzchni użytków rolnych w aglomeracji poznańskiej w latach 1990–2007

Źródło: patrz tabela 1.

Tabela 3. Zmiany w rolniczym użytkowaniu ziemi w aglomeracji poznańskiej w latach 1990 i 2007

Miasta	W tym																				
	Użytki rolne ogółem				grunty orne				sady				łąki				pastwiska				
	ha	2007	1990	=100%	ha	2007	1990	=100%	ha	2007	1990	=100%	ha	2007	1990	=100%	ha	2007	1990	=100%	
Aglomeracja ogółem	172297	163557	94,9	149977	144041	96,0	3440	2558	74,4	12332	11175	90,6	6711	5783	86,2						
w tym miasta	17246	13819	80,1	14270	11322	79,3	593	499	84,1	1679	1437	85,6	867	561	64,7						
Poznań	11298	8775	77,7	9062	7034	77,6	501	438	87,4	1002	879	87,7	733	424	57,8						
Buk	175	131	74,9	156	119	76,3	14	8	57,1	4	3	75,0	1	1	100,0						
Kostrzyn	596	514	86,2	544	485	89,2	31	13	41,9	11	8	72,7	10	8	80,0						
Kórnik	325	278	85,5	269	229	85,1	13	12	92,3	33	33	100,0	10	4	40,0						
Luboń	692	587	84,8	637	535	84,0	10	8	80,0	40	40	100,0	5	4	80,0						
Mosina	659	461	70,0	589	409	69,4	1	0	0,0	45	36	80,0	24	16	66,7						
Murowana Goślina	518	446	86,1	442	376	85,1	0	0	-	71	64	90,1	5	6	120,0						
Pobiedziska	476	597	125,4	449	561	124,9	0	6	-	23	24	104,3	4	6	150,0						
Puszczykowo	421	202	48,0	366	149	40,7	0	0	-	29	28	96,6	26	25	96,2						
Skoki	420	416	99,0	324	318	98,1	0	0	-	69	72	104,3	27	26	96,3						
Stęszew	315	264	83,8	216	179	82,9	23	13	56,5	67	64	95,5	9	8	88,9						
Swarzędz	270	170	63,0	254	156	61,4	0	1	-	14	13	92,9	2	0	0,0						
Szamotuły	507	416	82,1	388	318	82,0	0	0	-	108	93	86,1	11	5	45,5						
Śrem	574	562	97,9	574	454	79,1	0	0	-	163	80	49,1	0	28	-						

w tym obszary wiejskie	155051	149738	96,6	135707	132719	97,8	2847	2059	72,3	10653	9738	91,4	5844	5222	89,4
Buk	7598	7411	97,5	7072	6946	98,2	156	104	66,7	291	282	96,9	79	79	100,0
Czerwonak	3745	3525	94,1	3257	3050	93,6	68	48	70,6	202	196	97,0	218	231	106,0
Dopiewo	8035	7660	95,3	7625	7332	96,2	96	42	43,8	245	226	92,2	69	60	87,0
Kleszczewo	6733	6586	97,8	6411	6324	98,6	52	24	46,2	97	81	83,5	173	157	90,8
Komorniki	4845	4545	93,8	4256	4114	96,7	377	240	63,7	168	158	94,0	44	33	75,0
Kostrzyn	11488	11410	99,3	10460	10524	100,6	124	140	112,9	538	471	87,5	366	275	75,1
Kórnik	11293	10930	96,8	9767	9556	97,8	159	121	76,1	786	701	89,2	581	552	95,0
Mosina	7894	7606	96,4	5754	5673	98,6	65	73	112,3	1375	1300	94,5	700	560	80,0
Murowana Goślina	7333	7152	97,5	6172	5966	96,7	67	146	217,9	840	807	96,1	254	233	91,7
Pobiedziska	11449	10938	95,5	10031	9751	97,2	147	125	85,0	859	709	82,5	412	353	85,7
Rokietnica	6626	6371	96,2	5916	5714	96,6	182	143	78,6	355	350	98,6	173	164	94,8
Skoki	10544	10212	96,9	8959	8792	98,1	87	71	81,6	749	649	86,6	749	700	93,5
Stęszew	12155	12009	98,8	10979	10856	98,9	68	62	91,2	719	701	97,5	389	390	100,3
Suchy Las	3502	3115	88,9	3010	2769	92,0	192	98	51,0	260	210	80,8	40	38	95,0
Swarzędz	6907	6552	94,9	6292	5965	94,8	141	143	101,4	369	350	94,9	105	94	89,5
Szamotuły	12675	12589	99,3	10983	11285	102,7	511	207	40,5	934	894	95,7	247	203	82,2
Śrem	13976	13723	98,2	11342	11442	100,9	169	126	74,6	1388	1210	87,2	1077	945	87,7
Tarnowo Podgórne	8253	7404	89,7	7421	6660	89,7	186	146	78,5	478	443	92,7	168	155	92,3

Źródło: patrz tabela 1.

mieszkaniowa, jak i związana z działalnością produkcyjną i usługową. Obok inwestorów krajowych pojawili się także inwestorzy zagraniczni. Najatrakcyjniejsze dla inwestorów stały się obszary położone w bliskim sąsiedztwie Warszawy, wzdłuż szlaków komunikacyjnych, bądź atrakcyjne pod względem przyrodniczym. W większości są to grunty użytkowane rolniczo. Niejednokrotnie zdarza się, że obszary o przewadze dobrych gleb są zarazem najatrakcyjniejsze dla budownictwa. (...) Również rozwój transportu samochodowego (towarowego i osobowego) powoduje nie tylko konieczność wydzielenia nowych terenów komunikacyjnych, ale także konieczność wyłączenia z użytkowania rolniczego obszarów położonych wzdłuż dróg (w odległości 50 m) z uwagi na zanieczyszczenie gleb”.

„Rozlewanie się” Poznania na obszary z nim sąsiadujące (urban sprawl) z pewnością nadal będzie generowało zmiany w użytkowaniu ziemi. Warto w tym miejscu wspomnieć o pracy Świderskiego (2007) poświęconej geoinformacyjnym modelom prognozowania użytkowania ziemi, w której obiektem badań szczegółowych był powiat poznański. Opracowana prognoza zmian użytkowania ziemi w latach 2000–2020 przewiduje dalszy regres powierzchni użytków rolnych i równoczesny rozwój zabudowy w południowo-wschodniej części Poznania, w pobliżu Strzeszyna oraz w zachodniej części Poznania, a także wzdłuż dróg: 11 (Suchy Las, Złotniki, Złotkowo, Chłudowo), 184 (Chyby, Napachanie), 196 (Koziegłowy, Czerwonak, Kicin), 261 (Janikowo, Kobylnica, Gruszczyń), 430 i 431.

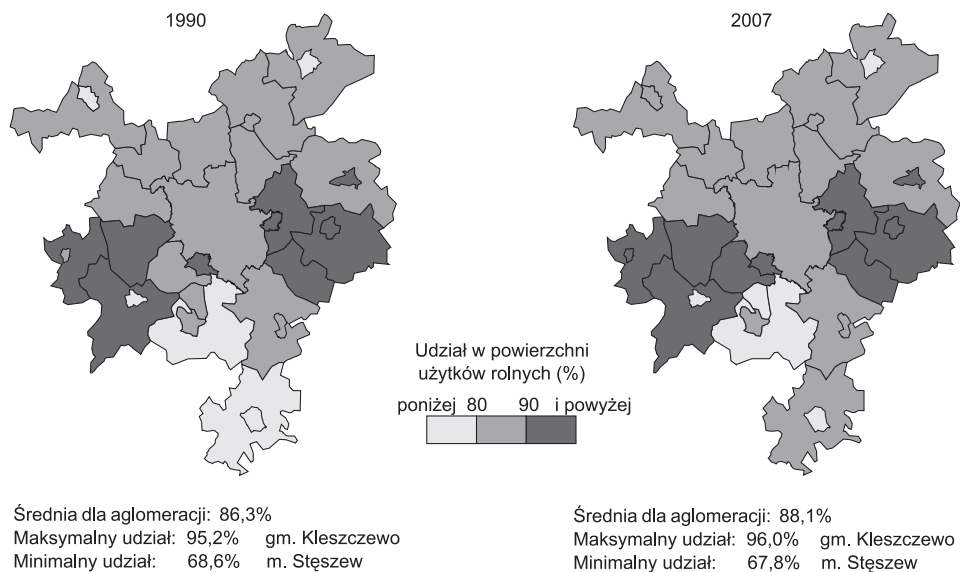
3. Rolnicze użytkowanie ziemi

W strukturze użytków rolnych badanego obszaru dominują grunty orne. Pozostałe formy rolniczego użytkowania (użytki zielone i sady) odgrywają rolę drugorzędną.

W 2007 r. grunty orne w aglomeracji poznańskiej zajmowały areał 144 041 ha, który stanowił 88,1% ogólnej powierzchni użytków rolnych (tab. 3). W latach 1990–2007 odnotowano spadek powierzchni gruntów ornych – ubyło 5936 ha. Z ogólnej powierzchni gruntów ornych znajdujących się na obszarze aglomeracji w 2007 r. 11 322 ha (7,8%) były zlokalizowane w obrębie miast. Największą powierzchnię (7034 ha) grunty orne zajmowały w centralnym mieście aglomeracji, w Poznaniu, gdzie stanowiły one 27,0% ogólnej powierzchni tej jednostki. Należy zauważyć, że ubytek powierzchni gruntów ornych był bardziej dynamiczny na terenach miejskich niż wiejskich. W miastach aglomeracji ten rodzaj gruntów, w porównaniu z 1990 r., zmniejszył się o 20,3%, podczas gdy na obszarach wiejskich wskaźnik ten miał wartość zaledwie 4,0%. W latach 1990–2007 w miastach areał gruntów ornych zmniejszył się o 2948 ha, co stanowiło niemal połowę (49,6%) ich ubytku w całej aglomeracji. Najistotniejszą przyczyną tego zjawiska jest dynamiczny rozwój procesów urbanizacyjnych, których efektem jest niemal całkowity zanik funkcji rolniczej na obszarach miejskich. W gminach graniczących z Poznaniem obserwuje się podobne zmiany, jednak cechuje je znacznie mniejsze natężenie. Grunty orne położone na terenie miast i w ich sąsiedztwie stanowią główne zasoby dla różnorodnych inwestycji związanych z procesami urbanizacyjnymi. Jednak ich intensywniejsze zagospodarowanie, zwłaszcza w miastach, napotyka na poważne

utrudnienia wynikające z obowiązującego ustawodawstwa, wysokich cen na rynku nieruchomości gruntowych, a także nieuregulowanych stosunków własnościowych. W szczególności, ze względu na skalę zjawiska, dotyczy to Poznania. W pozostałych miastach aglomeracji powierzchnia gruntów ornych w 2007 r. wahała się od 119 ha w Buku do 637 ha w Luboniu. Przyczyny tego zróżnicowania są złożone. Najczęściej są funkcją powierzchni miasta oraz dynamiki procesów urbanizacyjnych. Powierzchnia gruntów ornych na obszarach wiejskich w 2007 r. wynosiła 144 041 ha, a dynamika ich zasobów w stosunku do 1990 r. w porównaniu z miastami była niewielka. W analizowanym okresie ubyło ich zaledwie o 40 ha więcej niż w miastach. Największymi ubytkami gruntów ornych cechują się gminy sąsiadujące z Poznaniem, zaś najmniejszymi tereny, gdzie ich wartość użytkowo-rolnicza w skali aglomeracji jest najwyższa.

Na rozmieszczenie gruntów ornych największy wpływ miały warunki przyrodnicze, a zwłaszcza wartość użytkowo-rolnicza gleb. Pozostałe czynniki w tym zakresie odgrywają mniejszą rolę, choć z roku na rok wzrasta znaczenie suburbanizacji. Pomimo intensywnego przebiegu procesów urbanizacyjnych w przestrzennym rozmieszczeniu gruntów ornych nie nastąpiły w latach 1990–2007 większe zmiany (ryc. 5). Warunki przyrodnicze sprawiły, że w obu momentach czasowych w dużym natężeniu występują one w tych samych dwóch skupieniach. Jedna z koncentracji zlokalizowana jest na wschód od Poznania (Wysoczyzna Gnieźnieńska) i obejmuje swym zasięgiem gminy: Kleszczewo, Kostrzyn, Swarzędz oraz kilka wsi sąsiadującej z tym obszarem gminy Kórnik. Druga rozciąga się na południowy zachód od Poznania (Wysoczyzna Poznańska) i tworzą ją gminy: Buk, Dopiewo, Komorniki oraz Stęszew. Należy jednak zwrócić uwagę, że o ile zasięg przestrzenny pierwszego z wymienionych skupień nie zmienił się, to w drugim przypadku doszła gmi-

Ryc. 5. Grunty orne w aglomeracji poznańskiej w latach 1990 i 2007

Źródło: patrz tabela 1.

na Komorniki, a ubyłoby miasto Puszczykowo. W gminie Komorniki nastąpiła intensyfikacja procesów urbanizacyjnych i wybudowano fragment autostrady A2, co doprowadziło do ubytku arealów użytków rolnych. Zmieniła się równocześnie ich struktura – zwiększył się udział gruntów ornych w ogólnej powierzchni użytków rolnych. Natomiast w Puszczykowie ze względu na rezydencjalne funkcje tego miasta nastąpił niemal całkowity zanik działalności rolniczej. Najmniejsze znaczenie grunty orne mają w gminie Mosina, gdzie ich wartość użytkowo-rolnicza jest najniższa w całej aglomeracji. Należy zauważyć, że intensywny rozwój rolnictwa tej gminy ograniczają dwa położone w jej granicach administracyjnych obszary prawnie chronione – Wielkopolski Park Narodowy i Rogaliński Park Krajobrazowy. Zaś najwyższy udział mają grunty orne w gminie Kleszczewo – 96%. Gmina ta dysponuje w skali aglomeracji gruntami o najwyższej wartości użytkowo-rolniczej.

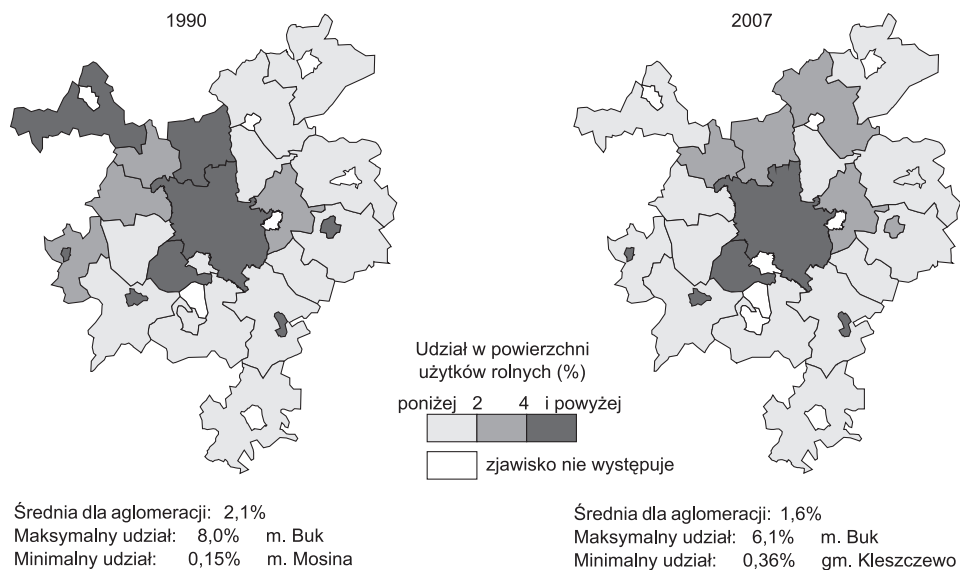
W latach 1990–2007 odnotowano wyraźny spadek zainteresowania uprawami sadowniczymi. Na terenie aglomeracji poznańskiej w 2007 r. sady zajmowały niespełna 2,6 tys. ha, co stanowiło zaledwie 1,6% powierzchni użytków rolnych. Niestety ta intensywna forma rolniczego użytkowania ziemi jest na badanym obszarze w regresie (tab. 3). W stosunku do 1990 roku areal sadów zmniejszył się aż o 25,5% (882 ha). Ubytek ten był najwyższy w porównaniu z pozostałymi formami rolniczego użytkowania ziemi. Przyczyny tak znacznego ograniczenia arealów sadów w aglomeracji poznańskiej są złożone. Należy wspomnieć o spadku opłacalności produkcji (długotrwałe niekorzystne relacje pomiędzy kosztami produkcji owoców a uzyskiwanymi dochodami z ich sprzedaży) oraz silnej konkurencji owoców importowanych. Na regres sadownictwa wpływ miały również zmiany stosunków własnościowych, np. po zmianie właściciela zlikwidowano część upraw sadowniczych należących w przeszłości do PGO Naramowice. Ponadto rozwój sadownictwa jest uzależniony od warunków przyrodniczych. Istotne znaczenie ma przebieg pogody w okresie wegetacyjnym. Szczególnie dotkliwe straty powodują silne przymrozki występujące w okresie kwitnienia drzew owocowych. Z tego względu ryzyko gospodarki sadowniczej jest bardzo duże. Straty powodowane przez anomalie pogodowe często są główną przyczyną rezygnacji z prowadzenia upraw sadowniczych. W aglomeracji poznańskiej bardzo słabo rozwinięte jest sadownictwo w obrębie miast. Funkcjonują tam zazwyczaj niewielkie sady przydomowe, których produkcja przeznaczona jest na samozaopatrzenie ich właścicieli. W 2007 r. w miastach aglomeracji sady zajmowały blisko 500 ha, z których aż 87,8% znajdowało się w granicach miasta Poznania. O lokalizacji sadów, jak już wspomniano, w dużej mierze decydują warunki przyrodnicze, a zwłaszcza: temperatura, opady, nasłonecznienie, długość okresu wegetacyjnego, poziom występowania wód gruntowych i ekspozycja stoków. Pod tym względem korzystnych dla rozwoju sadownictwa terenów w aglomeracji poznańskiej jest niewiele. Jak wykazały badania Kacprzak (2002), na analizowanym obszarze o rozmieszczeniu sadów w dużej mierze zadecydowały czynniki o charakterze społeczno-ekonomicznym (szczególnie bliskość dużego i chłonnego na owoce rynku zbytu).

W analizowanym okresie przestrzenny zasięg terenów o względnie dużym natężeniu występowania sadów uległ wyraźnemu skurczeniu (ryc. 6). Największe ubytki nastąpiły na obszarach o dynamicznych procesach urbanizacyjnych. Doty-

czy to w szczególności gmin: Suchy Las, Szamotuły i w mniejszym stopniu Rokietnicy i Tarnowa Podgórnego. Natomiast w wartościach bezwzględnych na terenach wiejskich największą powierzchnię w 2007 r. sady zajmowały w gminie Komorniki – 240 ha, a wśród miast przodował pod tym względem Poznań – 438 ha, w którym użytki rolne zajmują ponad 1/3 jego powierzchni ogólnej. Część z nich to sady towarowe. Są one zlokalizowane głównie na peryferiach miasta. Największa ich koncentracja występuje na terenie dzielnicy Nowe Miasto – zwłaszcza w jej południowej części. Wyróżnia się tu kilka dzielnic katastralnych: Kobyłepole, Krzesiny, Sławie, Starołęka, które tworzą dość duże skupisko sadów.

Ze względu na sposób użytkowania trwałe użytki zielone w Polsce nadal dzieli się na łąki oraz pastwiska. W nowoczesnej gospodarce rolnej racjonalniejsze jest przemienne użytkowanie kośne i pastwiskowe. W Polsce takie użytkowanie należy jeszcze do rzadkości, choć na terenach o wysokiej kulturze rolnej jest coraz popularniejsze. Poważną barierą w tym zakresie jest fakt, że pastwiska w Polsce zajmują przeważnie najuboższe siedliska.

W aglomeracji poznańskiej trwałe użytki zielone odgrywają niewielką rolę (tab. 3). Taka sytuacja jest typowa dla niemal całego województwa wielkopolskiego, a przyczyniła się do tego prowadzona od wielu pokoleń intensywna gospodarka polowa. Efektem wzrastającego zapotrzebowania na produkty rolnicze (przede wszystkim pochodzenia roślinnego) było zamienianie łąk oraz pastwisk na grunty orne. Trwałe użytki zielone zachowały się na terenie aglomeracji głównie tam, gdzie warunki przyrodnicze (zwłaszcza stosunki wodne) uniemożliwiały ich przekształcanie. Ponadto na spadek znaczenia trwałych użytków zielonych w polskim rolnictwie miała wpływ także prywatyzacja Państwowych Gospodarstw Rolnych. Nowi użytkownicy lub właściciele gruntów popegeerowskich często z różnych

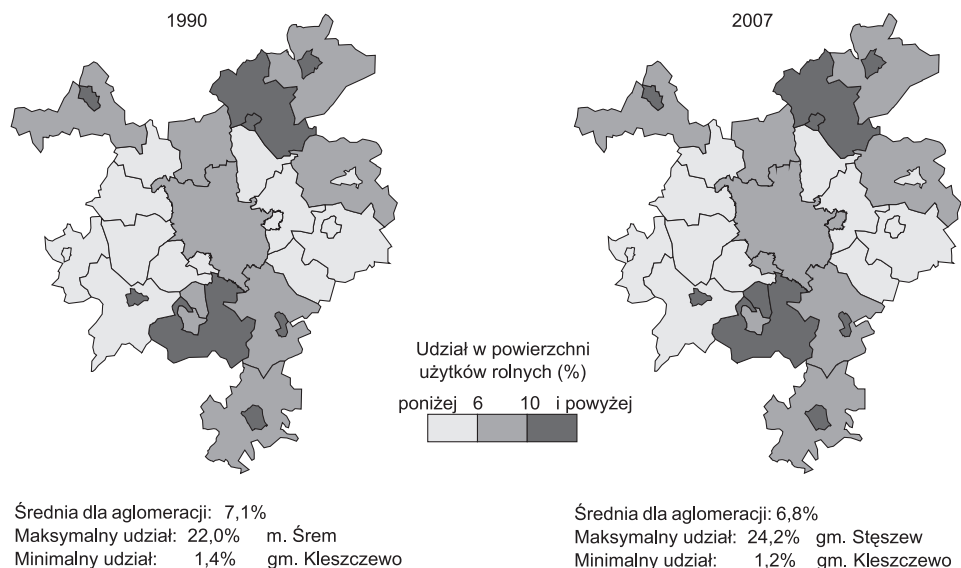
Ryc. 6. Sady w aglomeracji poznańskiej w latach 1990 i 2007

Źródło: patrz tabela 1.

przyczyn nie podjęli produkcji zwierzęcej i użytki zielone nie były im potrzebne. Poza tym zintensyfikowanie procesów urbanizacyjnych na obszarach wiejskich otaczających miasta przyczyniło się do ograniczenia lub nawet zaniku uciążliwych dla otoczenia gałęzi produkcji zwierzęcej – przede wszystkim chowu bydła i trzody chlewnej. Nastąpiły przestrzenne zmiany w rozmieszczeniu produkcji zwierzęcej – jest ona spychana na tereny peryferyjne aglomeracji. W tej sytuacji znaczenie trwałych użytków zielonych w produkcji rolniczej systematycznie ulega zmniejszeniu. Część z nich nie jest użytkowana, zdarza się też, że zbierane pokosy siana przeznaczane są na cele energetyczne. Dlatego na terenie aglomeracji w 2007 r. trwałe użytki zielone zajmowały łącznie tylko 10,3% powierzchni użytków rolnych.

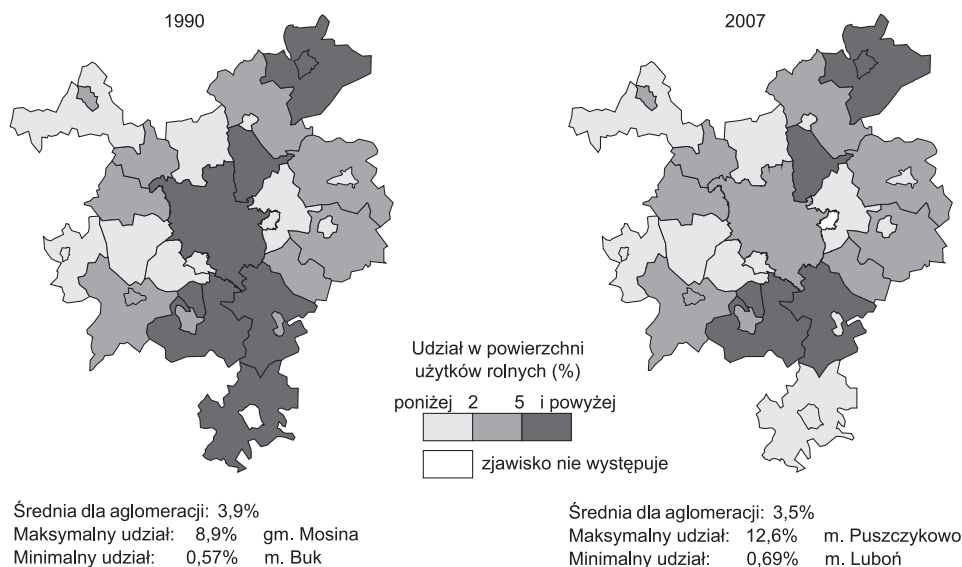
Na obszarze aglomeracji poznańskiej rozmieszczenie trwałych użytków zielonych zależy głównie od stosunków wodnych, a w przypadku pastwisk także od wartości użytkowo-rolniczej gleb. Występowanie łąk związane jest z rozległymi obniżeniami terenowymi o wysokim poziomie wód gruntowych lub okresowo zalewanymi. W obrębie aglomeracji takie tereny położone są w obrzańskim fragmencie Pradoliny Warszawsko-Berlińskiej, w dolinie Warty i jej dopływów (ryc. 7). W związku z tym w obu analizowanych momentach czasowych największe powierzchnie łąk zajmowały w gminach: Mosina – 1300 ha i Śrem – 1210 ha. W pozostałych gminach na obszarach wiejskich powierzchnia łąk nie przekraczała 1000 ha. Nie zmienił się zasięg przestrzenny gmin o podwyższonym udziale łąk w latach 1990–2007, co wyraźnie wskazuje na silne związki ze stosunkami wodnymi.

Natomiast pastwiska, jak już wspomniano, zajmują ubogie siedliska użytków rolnych (ryc. 8). Ich udział w 2007 r. stanowił 3,9% powierzchni użytków rolnych. Największe arealy pastwisk w 2007 r. zachowały się w gminach: Śrem (945 ha) i Skoki

Ryc. 7. Łąki w aglomeracji poznańskiej w latach 1990 i 2007

Źródło: patrz tabela 1.

Ryc. 8. Pastwiska w aglomeracji poznańskiej w latach 1990 i 2007

Źródło: patrz tabela 1.

(700 ha). Z kolei w gminie Komorniki zajmowały one zaledwie 33 ha. W latach 1990–2007 przestrzenny zasięg gmin o względnie wysokim udziale pastwisk w powierzchni użytków rolnych, podobnie jak łąk, wyraźnie się skurczył. Zwarty ich obszar w 1990 r. siedemnaście lat później porodził się na kilka części (ryc. 8).

4. Podsumowanie

Obserwowane od lat 90. XX w. zmiany w użytkowaniu ziemi w aglomeracji poznańskiej są typowe dla obszarów o zaawansowanych procesach urbanizacyjnych. Charakterystyczną cechą tych przekształceń jest systematyczny wzrost powierzchni terenów zurbanizowanych oraz terenów komunikacyjnych przy równoczesnym kurczeniu się arealu użytków rolnych. Jak wykazała analiza, dynamika tych zmian jest przestrzennie silnie zróżnicowana. Należy podkreślić, że konsekwencją przemian zachodzących w strukturze użytkowania ziemi jest ograniczenie lub nawet zanik (szczególnie w miastach) funkcji rolniczych.

Dalsze zmiany w użytkowaniu ziemi w aglomeracji poznańskiej, zwłaszcza w jednostkach graniczących z Poznaniem, są nieuniknione i zapewne nadal niejednokrotnie będą wywoływały konflikty funkcjonalne między różnymi formami zagospodarowania. Duża odpowiedzialność w kształtowaniu użytkowania ziemi spoczywa na władzach lokalnych, które powinny zarówno dbać o rozwój gospodarczy, dobrą jakość życia mieszkańców, jak i realizować założenia zrównoważonego rozwoju. Nie jest to łatwe zadanie, gdyż zazwyczaj odmiennie postrzegają zmiany w użytkowaniu ziemi samorządy lokalne, właściciele gruntów, potencjalni inwestorzy czy organizacje ekologiczne.

Z pewnością konieczne jest monitorowanie zmian zachodzących w użytkowaniu ziemi. Trudno nie zgodzić się ze Świderskim (2007), który twierdzi, że „(...) gospodarowanie przestrzenią, które w Polsce znajduje się przede wszystkim w gestii samorządów, opiera się na statycznym podejściu. Jest to niewątpliwie duża ułomność, ponieważ podejmowanie decyzji związanych z użytkowaniem ziemi powinno również wynikać z obserwowanych trendów zmian. Podejście dynamiczne umożliwia z jednej strony przeciwdziałanie niekorzystnym zjawiskom, a z drugiej może wspierać pozytywne”.

Pomimo zaobserwowanego trendu zaniku funkcji rolniczej na niektórych terenach aglomeracji poznańskiej, nadal będzie ona odgrywała dużą rolę w życiu społeczno-gospodarczym analizowanego obszaru. Wynika to m.in. z zadań, jakie stawia zrównoważony rozwój w zakresie użytkowania ziemi, w której strukturze najistotniejsze są użytki rolne.

Literatura

- Briassoulis H., 2000. Analysis of Land Use Change: Theoretical and Modeling Approaches. Regional Research Institute, The Web Book of Regional Science, West Virginia University.
- Bródka S., Markuszewska I., 2008. Zmiany użytkowania terenu w strefie podmiejskiej Poznania. [W:] T. Kaczmarek, A. Mizgajski (red.), Powiat poznański. Jakość przestrzeni i jakość życia. Bogucki Wydawnictwo Naukowe Poznań, s. 77–90.
- Chojnicki Z., 1970. Podstawy teoretyczne zastosowania metod matematycznych w badaniach przestrzennych rolnictwa. Biuletyn KPZK, 61.
- Domagalski P., Kacprzak E., Staszewska S., 2008. Jednostki wiejskie w strefie wpływu aglomeracji poznańskiej. [W:] W. Gierańczyk, M. Kluba (red.), Problemy i metody oceny kontinuum miejsko-wiejskiego w Polsce, Studia Obszarów Wiejskich, 13: 59–75.
- Dominiak J., 2006. Struktura i organizacja przestrzenna biznesu w aglomeracji poznańskiej. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Duczkowska-Małysz K., 1993. Wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich w warunkach przechodzenia do gospodarki rynkowej. [W:] I. Bukraba-Rylska, J. Starewicz, Wieruszewska (red.), Wieś i rolnictwo na rozdrożu. PAN, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa, Warszawa, s. 90–107.
- Falkowski J., Kostrowicki J., 2001. Geografia rolnictwa świata. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Głębocki B., 1998. Zmiany w strukturze agrarnej województwa poznańskiego w latach 1988–1997. [W:] Wieś i rolnictwo w procesie integracji Polski z Unią Europejską. Materiały konferencji naukowej pt. „Wieś i rolnictwo Wielkopolski – przyjmowanie zachodnioeuropejskich dróg rozwoju, utrzymanie własnej tożsamości czy poszukiwanie innych rozwiązań”. T. 1. Wydawnictwo Akademii Rolniczej, Poznań, s. 19–40.
- Głębocki B., 2000. Poziom rozwoju wielofunkcyjnego obszarów wiejskich Wielkopolski. [W:] A. Stasiak (red.), Możliwości wielofunkcyjnego rozwoju wsi polskiej w kontekście integracji z Unią Europejską. Studia KPZK PAN, s. 205–217.
- Głębocki B., 2005. Struktura agrarna – zmiany po 12 latach restrukturyzacji rolnictwa polskiego (1990–2002). [W:] B. Głębocki (red.), Struktura przestrzenna rolnictwa Polski u progu XXI wieku. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, s. 45–99.

- Głębocki B., 2008. Zmiany w strukturze własnościowej i użytkowaniu gruntów w Poznaniu i jego strefie podmiejskiej (1990–2007). [W:] T. Kaczmarek, A. Mizgajski (red.), Powiat poznański. Jakość przestrzeni i jakość życia. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, s. 177–192.
- Grocholska J., 1974. Czynniki wpływające na użytkowanie ziemi w Warszawie. PWN, Warszawa.
- Kacprzak E., 2002. Zmiany przestrzenno-organizacyjne sadownictwa w Polsce. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Kacprzak E., Staszewska S., 2008. Rozwój obszarów mieszkaniowych w strefie podmiejskiej miasta Poznania. [W:] A. Jezierska-Thole, L. Kozłowski (red.), Gospodarka przestrzenna w strefie kontinuum miejsko-wiejskiego w Polsce. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń, s. 127–144.
- Kacprzak E., Głębocki B., 2010. Procesy urbanizacyjne w województwie wielkopolskim w latach 1990–2007. [W:] P. Szmielińska-Pietraszek, W. Szymańska (red.), Przemiany ilościowe i jakościowe w przestrzeni geograficznej, Akademia Pomorska w Słupsku, Słupsk, s. 151–177.
- Kok K., 2001. Scaling the land use system – a modelling approach with case studies for Central America. Wageningen University.
- Lisowski A., Grochowski M., 2007. Procesy suburbanizacji. Uwarunkowania, formy i konsekwencje. Opracowanie przygotowane na zlecenie Ministerstwa Rozwoju Regionalnego, Warszawa.
- Maćkiewicz B., Świdorski A., 2004. Procesy suburbanizacyjne na obszarze powiatu poznańskiego w latach 1995–2000. [W:] J. Parysek (red.), Rozwój regionalny i lokalny w Polsce w latach 1995–2002. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Maćkiewicz B., Świdorski A., 2006. Zmiany cen gruntów rolnych w powiecie poznańskim w latach 1995–2000. [W:] B. Głębocki, E. Kacprzak (red.), Przemiany struktury przestrzennej rolnictwa – sukcesy i niepowodzenia. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, s. 233–241.
- Maćkiewicz B., 2007. Rynek nieruchomości niezabudowanych w Poznaniu i powiecie poznańskim w latach 1995–2000. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Matuszyńska I., 2001. Użytkowanie terenu jako element transformacji środowiska przyrodniczego na obszarze wybranych zlewni Poznania i jego strefy podmiejskiej. PTPN, Poznań.
- Parysek J.J., 2008. Procesy suburbanizacyjne w aglomeracji poznańskiej. [W:] T. Kaczmarek, A. Mizgajski (red.), Powiat poznański. Jakość przestrzeni i jakość życia. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, s. 77–90.
- Plan Rozwoju Lokalnego gminy Kleszczewo na lata 2004–2006 (www.bip.kleszczewo.pl).
- Staszewska S., Wdowicka M., 2006. Rozwój budownictwa mieszkaniowego w strefie podmiejskiej Poznania jako przejaw suburbanizacji. [W:] J. Słodczyk (red.), Przemiany przestrzeni miast i stref podmiejskich. Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole.
- Świdorski A., 2007. Geoinformacyjne modele prognozowania użytkowania ziemi. Expol, P. Rybiński, J. Dąbek sp.j., Poznań.
- Świdorski A., 2008. Prognozowanie zmian użytkowania ziemi powiatu poznańskiego do 2020 roku. [W:] T. Kaczmarek, A. Mizgajski (red.), Powiat poznański. Jakość przestrzeni i jakość życia. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, s. 194–206.
- Wdowicka M., 2000. Atrakcyjność i działalność inwestycyjna w strefie podmiejskiej Poznania. [W:] J.J. Parysek, H. Rogacki (red.), Procesy społeczno-gospodarcze w Polsce w końcu XX w. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, s. 155–167.
- Veldkamp, Labin, 2001. Predicting land-use change. *Agriculture, Ecosystems and Environment*, 85: 1–6.

Benicjusz Głębocki
Katedra Gospodarki Przestrzennej
Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej w Poznaniu

Ewa Kacprzak
Zakład Gospodarki Żywnościowej i Wsi, Instytut Geografii
Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej,
Wydział Nauk Geograficznych i Geologicznych,
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
e-mail: eja@amu.edu.pl

Barbara Maćkiewicz, Ewa Kacprzak

Wyłączenia użytków rolnych z produkcji rolniczej w powiecie poznańskim w latach 2000–2009

1. Wstęp

Ze względu na zachodzące w Polsce od początku transformacji ustrojowej dynamiczne zmiany w strukturze funkcjonalno-przestrzennej otoczenia największych ośrodków miejskich problematyka przekształcania gruntów rolnych w tereny mieszkaniowe, przemysłowe i komunikacyjne była i jest nadal niezwykle istotna. Efektem „inwazji” miasta jest rozwój pozarolniczych form zagospodarowania ziemi na terenach leżących w jego sąsiedztwie. Dlatego też do najbardziej charakterystycznych cech stref podmiejskich należy zaliczyć: przeobrażenia użytkowania ziemi wynikające z przeznaczania gruntów rolnych na cele nierolnicze, szczególnie duże zróżnicowanie gospodarki gruntami oraz współwystępowanie różnorodnych funkcji gospodarczych. Jedną z negatywnych konsekwencji „rozlewania się miasta” na tereny je otaczające (*urban sprawl*) są konflikty wynikające z „wymieszania” funkcji pełnionych przez poszczególne obszary (m.in. Bański 1998, 2008, Świderski 2004, Wesołowska 2005, Lisowski, Grochowski 2007, Świderski 2007, Bródka, Markuszewska 2008, Domagański i in. 2008, Głębocki 2008, Gonda-Soroczyńska 2008, 2009, Kacprzak, Staszewska 2008, 2009, 2011, Maćkiewicz, Parysek 2008, Falkowski 2009).

Grunty rolne są podstawowym i niezastąpionym środkiem produkcji w rolnictwie. Zgodnie z definicją zawartą w artykule 46 Kodeksu cywilnego (2010) mogą być wykorzystywane do prowadzenia działalności wytwórczej w rolnictwie zarówno w ramach produkcji roślinnej, jak i zwierzęcej (w tym w produkcji sadowniczej, ogrodniczej oraz rybnej)¹. Grunty rolne są objęte ochroną prawną, a stosowne zapisy znajdują się w ustawie o ochronie gruntów rolnych i leśnych z dnia 3.02.1995 r. (Dz.U. z 2004 r., nr 121, poz. 1266 z późn. zm.). Ogranicza ona ich przeznaczanie na cele nierolnicze, a także obliuguje właścicieli do zapobiegania procesom degradacji gruntów oraz reguluje kwestie rekultywacji gruntów już zdegradowanych. Decyzje o zmianie przeznaczenia gruntów rolnych, w zależności od ich jakości, podejmują określone szczeble władzy wykonawczej (minister rolnictwa i rozwoju wsi, marszałek województwa, rada gminy). Proces przekształcania gruntów rolnych na tereny nierolnicze obejmuje dwa etapy postępowania: zmianę przeznaczenia grun-

¹ W ewidencji gruntów pojęcie grunty rolne jest utożsamiane z użytkami rolnymi.

tów na cele nierolne i nieleśne w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego oraz wyłączenie gruntów z produkcji rolnej. Należy pamiętać, że w miastach od 1.09.2009 r. grunty rolne nie są objęte ochroną. Na skutek nowelizacji ustawy o ochronie gruntów rolnych i leśnych grunty rolne położone w obrębie miasta można wykorzystać na cele nierolnicze w oparciu o miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego lub decyzję o warunkach zabudowy. Natomiast na terenach wiejskich zasady zmiany przeznaczenia użytków rolnych są uzależnione od jakości (kasy bonitacyjnej) oraz rodzaju gruntu. Należy uzyskać decyzję o wyłączeniu z produkcji rolnej użytków rolnych najlepszej jakości, czyli gleb klas I, II, III (zarówno pochodzenia mineralnego, jak i organicznego), oraz gleb pochodzenia organicznego klas IV, V i VI. W przypadku tych ostatnich wyłączenie jest wymagane, jednak organ wydający decyzję nie może odmówić wyłączenia. Natomiast nie wymaga się przeprowadzenia procedury wyłączenia z produkcji rolnej gruntów o glebach słabych, pochodzenia mineralnego, klas IV, V i VI.

W pierwszym dziesięcioleciu XXI w. w aglomeracji poznańskiej, podobnie jak w innych strefach oddziaływania dużych ośrodków miejskich, obserwowano wzrost zainteresowania przekształcaniem gruntów rolnych na cele nierolne. Jednak ocena skali tego zjawiska i jego skutków jest trudna. Dostępne dane dotyczące gruntów rolnych wyłączonych z produkcji rolnej odzwierciedlają w sposób fragmentaryczny areal gruntów nieużytkowanych rolniczo, gdyż (zgodnie z regulacjami prawnymi) nie obejmują części wyłączeń użytków rolnych niskiej jakości. Ponadto warto podkreślić, że wyłączenie z produkcji rolnej często dotyczy jedynie fragmentu działki przeznaczonej w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego pod budownictwo mieszkaniowe czy aktywizację gospodarczą. Dzieje się tak ze względu na istniejące różnice w opodatkowaniu (podatek rolny jest niższy od podatku od nieruchomości innych niż rolne), którego podstawę stanowią zapisy ewidencji gruntów i budynków. Taki stan rzeczy prowadzi do wielu nadużyć czy wręcz patologii, np. w sytuacji, gdy na działce przeznaczonej pod budownictwo mieszkaniowe jednorodzinne tylko teren znajdujący się bezpośrednio pod budynkiem i dojazdem do niego jest wyłączony z produkcji rolnej. Zazwyczaj grunt, który nie jest „odrolniany”², nie pełni funkcji rolniczych, lecz jest typowym terenem wykorzystywanym do celów rekreacyjnych. Nie zmienia to jednak faktu, że przez pryzmat statystyki wyłączeń możliwa jest obserwacja intensywnie postępującego procesu suburbanizacji.

Z uwagi na dostępność informacji analizę wyłączenia gruntów rolnych z produkcji w aglomeracji poznańskiej oparto na danych uzyskanych w Wydziale Ochrony Środowiska, Rolnictwa i Leśnictwa Starostwa Powiatowego w Poznaniu. Otrzymane materiały dotyczą wyłączenia gruntów rolnych z produkcji w latach 2000–2009 w gminach powiatu poznańskiego.

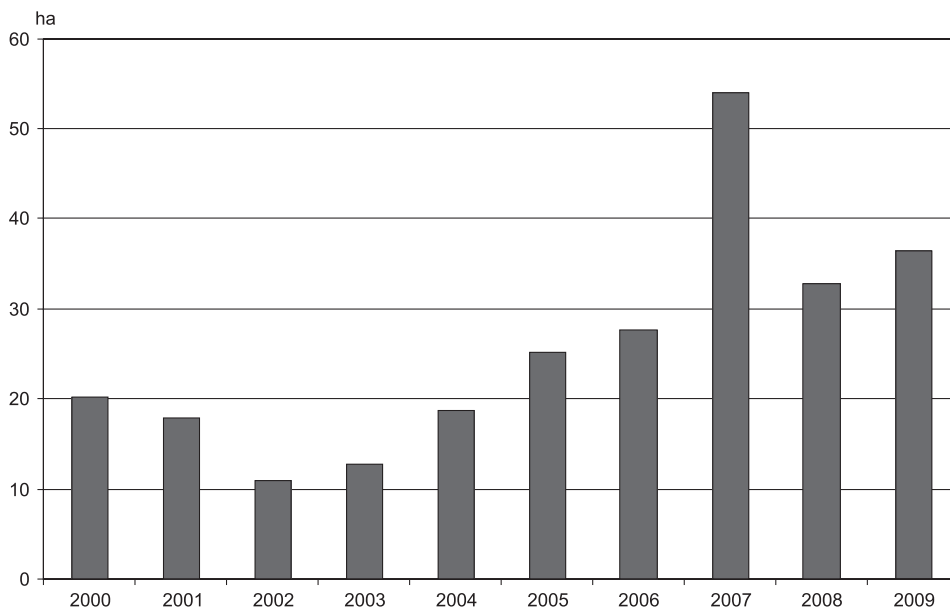
² Termin „odrolnienie” jest utożsamiany z uzyskaniem zgody (wydawanej przez określony przepisami organ) na zmianę przeznaczenia gruntów rolnych na inny rodzaj użytkowania. Jest on powszechnie stosowany, choć akty prawne nie zawierają definicji tego pojęcia.

2. Proces odrolniania użytków rolnych w powiecie poznańskim na początku XXI w.

W latach 2000–2009 w powiecie poznańskim wyłączono z produkcji rolniczej, czyli rozpoczęto inne niż rolnicze użytkowanie gruntów na ponad 250 ha użytków rolnych. Od 2005 r. rocznie odrolnianych jest ponad 25 ha. Największy areał, 54,02 ha użytków rolnych, został wyłączony w 2007 r. (ryc. 1).

Wyłączanie gruntów rolnych z produkcji rolniczej było bardzo silnie zróżnicowane przestrzennie (ryc. 2). Ponad 60% wszystkich wyłączonych z produkcji rolnej gruntów było położonych w pięciu z siedemnastu gmin powiatu, tj.: Komornikach (15,5%), Tarnowie Podgórnym (13%), Rokietnicy (11,1%), Buku (11,4%) oraz Swarzędzu (10,7%). Rozkład ten w pewnej mierze potwierdza, że proces suburbanizacji z większą intensywnością przebiega w kierunku: zachodnim oraz północno-południowo-zachodnim od głównego ośrodka aglomeracji. Na wschód od Poznania jedynie w gminie Swarzędz odnotowano znaczny odsetek gruntów rolnych wyłączonych z działalności rolnej. Z kolei w Puszczykowie nie stwierdzono faktów odrolniania gruntów rolnych, a w Mosinie wyłączony areał wynosił zaledwie 0,23 ha. Niewiele użytków rolnych uległo konwersji także w gminach: Murowana Goślina (0,6% ogółu wyłączonych z produkcji rolnej gruntów rolnych), Pobiedziska (1%), Stęszew (1,5%), Czerwonak (1,7%).

W strukturze wyłączonych użytków rolnych dominują grunty orne – ponad 96%. Zaledwie 3,7% odrolnionych gruntów stanowiły użytki zielone (ryc. 3).

Ryc. 1. Wyłączenia gruntów rolnych z produkcji w powiecie poznańskim w latach 2000–2009
Źródło: opracowano na podstawie danych uzyskanych z Wydziału Ochrony Środowiska, Rolnictwa i Leśnictwa Starostwa Powiatowego w Poznaniu.

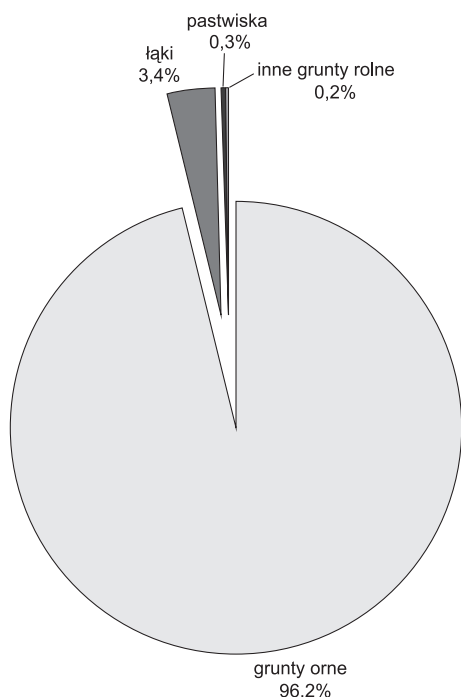

Ryc. 2. Wyłączenia gruntów rolnych z produkcji w gminach powiatu poznańskiego w latach 2000–2009

Źródło: opracowano na podstawie danych uzyskanych z Wydziału Ochrony Środowiska, Rolnictwa i Leśnictwa Starostwa Powiatowego w Poznaniu.

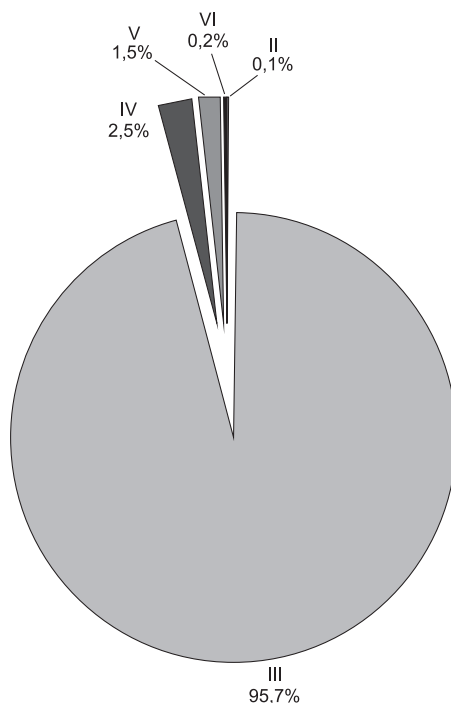
Struktura bonitacyjna gruntów wyłączanych z produkcji rolniczej jest uzależniona od uwarunkowań prawnych regulujących proces „odralniania”. W analizowanym okresie najczęściej wyłączano grunty III klasy bonitacyjnej – 95,7% całego przekształconego arealu użytków rolnych (ryc. 4).

Wśród kierunków wyłączeń gruntów rolnych z produkcji rolniczej w powiecie poznańskim największe znaczenie miały cele przemysłowe i usługowe oraz mieszkaniowe (ryc. 5). Niemal połowa (127,3 ha – 49,5%) tego arealu została prze-

Ryc. 3. Struktura użytków rolnych wyłączonych z produkcji rolnej w powiecie poznańskim w latach 2000–2009

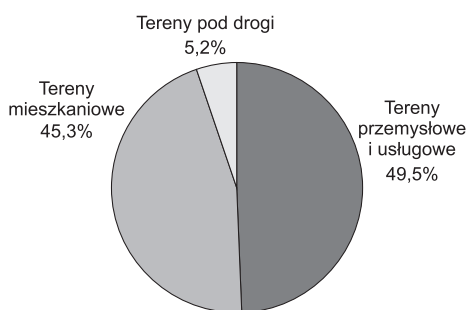
Źródło: opracowano na podstawie danych uzyskanych z Wydziału Ochrony Środowiska, Rolnictwa i Leśnictwa Starostwa Powiatowego w Poznaniu.

Ryc. 4. Klasy bonitacyjne użytków rolnych wyłączonych z produkcji rolniczej w powiecie poznańskim w latach 2000–2009

Źródło: opracowano na podstawie danych uzyskanych z Wydziału Ochrony Środowiska, Rolnictwa i Leśnictwa Starostwa Powiatowego w Poznaniu.

kształcona w tereny o funkcji przemysłowej lub usługowej – najczęściej budowano hale (w tym centra handlowe) i biurowce. Blisko 72% tego typu gruntów znajdowało się w 4 gminach: Tarnowo Podgórne (25,7 ha), Komorniki (25,7 ha), Swarzędz (25,7 ha) oraz Buk (25,7 ha). Nieco ponad 45% (116,51 ha) odrolnionych gruntów rolnych przeznaczono w powiecie poznańskim pod zabudowę mieszkaniową. W tym celu wyłączano z użytkowania rolniczego grunty we wszystkich gminach powiatu (poza Puszczykowem, gdzie żadnych wyłączeń nie odnotowano). Najwięcej (58%) wyłączeń na cele

Ryc. 5. Struktura przeznaczenia gruntów rolnych wyłączonych z produkcji w powiecie poznańskim w latach 2000–2009

Źródło: opracowano na podstawie danych uzyskanych z Wydziału Ochrony Środowiska, Rolnictwa i Leśnictwa Starostwa Powiatowego w Poznaniu.

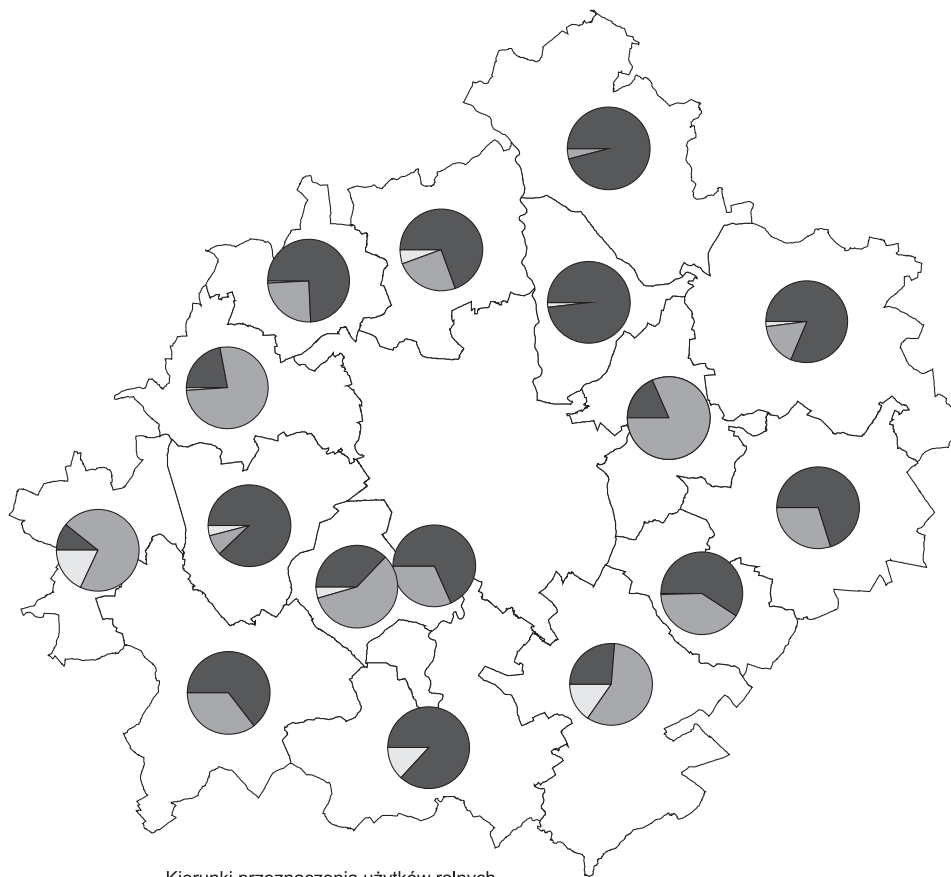
mieszkańciami zarejestrowano w gminach: Dopiewo (21,27 ha), Rokietnica (21,11 ha), Komorniki (14,9 ha) oraz Suchy Las (10,01 ha). Z kolei dla potrzeb komunikacyjnych (budowa dróg) zostało wyłączonych z produkcji rolnej tylko 13,26 ha (5,2%) użytków rolnych, z czego ponad 5 ha w gminie Buk, 3,4 ha w Kórniku i niemal 2 ha w Komornikach.

Struktura przeznaczenia gruntów rolnych wyłączonych z produkcji jest wyraźnie zróżnicowana w poszczególnych gminach powiatu poznańskiego (ryc. 6). Zdecydowanie największy udział gruntów wyłączonych z produkcji rolnej pod tereny przemysłowe i usługowe mają gminy: Swarzędz (81,4%), Tarnowo Podgórne (76,9%) oraz Buk (70,9%). Udział tego typu konwersji był wysoki także w gminach Kórnik i Komorniki, gdzie odpowiednio wynosił 58,1% i 57,9%. Ogromnym atutem tych jednostek jest bardzo korzystne położenie względem ważnych szlaków komunikacyjnych, które ułatwia „przyciągnięcie” inwestorów. Warto zaznaczyć, że gminy Swarzędz i Tarnowo Podgórne cechuje niemal identyczna struktura kierunków przeznaczenia użytków rolnych wyłączonych z produkcji – około 80% na cele przemysłowe i usługowe, a pozostałe około 20% pod zabudowę mieszkaniową. W przypadku gmin: Czerwonak (97,9%), Dopiewo (88%), Mosina (87%), Murowana Goślina (95,8%) i Pobiedziska (81%) dominującym typem wyłączeń gruntów z produkcji rolnej było przekształcanie na tereny mieszkaniowe – dotyczyło to ponad 80% wyłączonego arealu w tych jednostkach. Szczególna sytuacja wystąpiła w Czerwonaku i Murowanej Goślinie, w których na cele mieszkaniowe przekształcono odpowiednio – 97,9% i 95,8% odrolnionych gruntów. Marginalne znaczenie miały wyłączenia gruntów rolnych pod budowane drogi. Jedynie w gminach Buk, Kórnik i Mosina ich udział w powierzchni przekształconych terenów można uznać za znaczący (przekraczał 10%).

Wzrost zainteresowania przekształcaniem gruntów rolnych na cele nierolne w powiecie poznańskim był determinowany zarówno czynnikami społecznymi, jak i o charakterze ekonomicznym. Władze lokalne szczególnie zainteresowane są pozyskaniem gruntów pod inwestycje, które pozwolą na stworzenie nowych miejsc pracy i ograniczą bezrobocie lub też umożliwią rozbudowanie infrastruktury społecznej (szkoły, przedszkola, obiekty sportowe) czy sieci dróg. Bardzo istotny, jeśli nie najważniejszy dla wszystkich typów inwestorów, był wzrost wartości odrolnionego gruntu. Zazwyczaj inwestycje w grunty rolne, które zostały wyłączone z produkcji rolnej i cechowały się korzystnym dla inwestora położeniem, przynosiły bardzo duży zysk. Informacje uzyskane w trakcie rozmów z przedstawicielami poszczególnych gmin jednoznacznie wskazują, że ze względów finansowych wielu rolników bardzo chętnie przekształciłoby choćby część znajdujących się w ich dyspozycji gruntów rolnych na nierolne.

Skutki wyłączeń gruntów rolnych z produkcji nie zawsze są tylko pozytywne. Z aprobatą odnoszą się do tego problemu inwestorzy, którzy „odrolnili” posiadane użytki rolne i korzystnie je sprzedali. Zapewne przekształcenia użytków rolnych na cele nierolne są niezbędne z punktu widzenia inwestorów poszukujących terenów pod budowę różnego typu obiektów przemysłowych, usługowych itp. Z kolei dla gmin konwersja gruntów niesie ze sobą zarówno pozytywne, jak i negatywne reperkusje. Wskazuje na nie Suchoń (2008), pisząc, że po stronie korzyści wymienić

należy „(...) wyższe wpływy do budżetu z tytułu renty planistycznej oraz podatku od nieruchomości, opłaty adiacenckiej. Poza tym konwersja gruntów powoduje rozwój budownictwa, wzrost liczby ludności. Jeżeli przekształcone grunty wykorzystywane są na cele przemysłowe, następuje rozwój działalności gospodarczej, pojawiają się nowe miejsca pracy, zaobserwować można spadek bezrobocia. Wsp-

Kierunki przeznaczenia użytków rolnych wyłączonych z produkcji (%):

- tereny mieszkaniowe
- tereny przemysłowe i usługowe
- drogi

Ryc. 6. Struktura przeznaczenia gruntów rolnych wyłączonych z produkcji w gminach powiatu poznańskiego w latach 2000–2009

Źródło: opracowano na podstawie danych uzyskanych z Wydziału Ochrony Środowiska, Rolnictwa i Leśnictwa Starostwa Powiatowego w Poznaniu.

mniej jednak trzeba o negatywnych skutkach konwersji dla rolnictwa, jak kształtowanie struktury agrarnej, ochrony środowiska”. Należy podkreślić, że rozwój budownictwa i wzrost liczby ludności także generuje „koszty”, m.in. konieczność rozbudowy infrastruktury technicznej (kanalizacja, wodociągi) i społecznej (rozbudowa lub budowa bazy sportowej, szkół, przedszkoli), zwiększenie ruchu drogowego (pogorszenie stanu technicznego dróg, budowa nowych dróg), zanieczyszczenie środowiska przyrodniczego. W powiecie poznańskim w najbliższych latach nieuniknione jest pogłębianie się procesu „odralniania” użytków rolnych. Nie można jednak zapominać, że jest to niekorzystne dla rozwoju rolnictwa, zwłaszcza jeśli wyłączane są z produkcji rolniczej grunty dobrej jakości.

3. Podsumowanie

W strefie oddziaływania Poznania na grunty rolne wywierana jest ogromna presja. Wielokrotnie tzw. „odrolnienie” stwarza możliwość wykorzystania dawnego gruntu rolnego dla potrzeb droższych funkcji, takich jak mieszkaniowa, przemysłowa czy rekreacyjna. Z tego powodu w pierwszym dziesięcioleciu XXI w. w powiecie poznańskim obserwowano wzrost zainteresowania przekształcaniem użytków rolnych na cele nierolne. Jednak areał gruntów rolnych wyłączonych w latach 2000–2009 w powiecie poznańskim z produkcji rolnej w oparciu o przepisy ustawy o ochronie gruntów rolnych i leśnych był niewielki. Wszystkie konwertowane grunty stanowiły zaledwie 0,001% powierzchni analizowanego obszaru. Trzeba przy tym pamiętać, że zgodnie z obowiązującymi przepisami dostępne dane nie obejmują wyłączeń użytków rolnych niskiej jakości (klas IV, V i VI pochodzenia mineralnego). Mimo to analiza wyłączeń gruntów rolnych z produkcji rolnej może być wykorzystywana do obserwacji żywiolowo zachodzącego w ostatnich latach w powiecie poznańskim procesu „urban sprawl”. Należy mieć tylko świadomość, że są one odzwierciedleniem części zmian rzeczywiście zachodzących w strukturze funkcjonalno-przestrzennej powiatu.

Wyłączenia gruntów rolnych są bardzo zróżnicowane przestrzennie. Dane z pierwszej dekady XXI w. potwierdzają, że proces ten zachodził bardziej dynamicznie na zachód oraz północny zachód od głównego ośrodka aglomeracji. Najczęściej „odrolnione” grunty przeznaczano na tereny przemysłowe i usługowe oraz pod budownictwo.

Skutki wyłączeń gruntów rolnych z produkcji mają zarówno charakter pozytywny, jak i negatywny. W rolnictwie użytki rolne nie mają zamiennika, nie ma możliwości zastąpienia ich innym środkiem produkcji. Ochronie powinny podlegać grunty najlepszej jakości, które są szczególnie przydatne do prowadzenia produkcji roślinnej.

Literatura

Bański J., 1998. Gospodarka ziemią w okresie restrukturyzacji. IGiZP PAN, Warszawa.

- Bański J., Strefa podmiejska – już nie miasto jeszcze nie wieś. [W:] A. Jezierska-Thole, L. Kozłowski (red.) *Gospodarka przestrzenna w strefie kontinuum miejsko-wiejskiego w Polsce*. Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń, s. 29–43.
- Bródka S., Markuszewska I., 2008. Zmiany użytkowania terenu w strefie podmiejskiej Poznania. [W:] T. Kaczmarek, A. Mizgajski (red.), *Powiat poznański. Jakość przestrzeni i jakość życia*. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, s. 77–90.
- Domagalski P., Kacprzak E., Staszewska S., 2008. Jednostki wiejskie w strefie wpływu aglomeracji poznańskiej. [W:] W. Gierańczyk, M. Kluba (red.), *Problemy i metody oceny kontinuum miejsko-wiejskiego w Polsce*. *Studia Obszarów Wiejskich*, XIII: 58–75.
- Falkowski J., 2009. Zagospodarowanie podmiejskiej przestrzeni geograficznej w Polsce. [W:] I. Jażdżewska (red.), *Współczesne problemy przemian strukturalnych przestrzeni geograficznej*. Słupsk, s. 217–232.
- Głębocki B., 2008. Zmiany w strukturze własnościowej i użytkowania gruntów w Poznaniu i jego strefie podmiejskiej (1990–2007). [W:] T. Kaczmarek, A. Mizgajski (red.), *Jakość przestrzeni i jakość życia*. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, s. 177–192.
- Gonda-Soroczyńska E., 2009. Przemiany strefy podmiejskiej Wrocławia w ostatnim dziesięcioleciu. *Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich* 4: 149–165.
- Gonda-Soroczyńska E., 2008. Suburbia Wrocławia a urbanizacja. [W:] S. Kornik, Z. Przybyła (red.), *Gospodarka przestrzenna*. XI. Katedra Gospodarki Przestrzennej i Administracji Samorządowej, Wydział Nauk Ekonomicznych UE we Wrocławiu, Wrocław.
- Kacprzak E., Staszewska S., 2008. Rozwój obszarów mieszkaniowych w strefie podmiejskiej miasta Poznania. [W:] A. Jezierska-Thole, L. Kozłowski (red.), *Gospodarka przestrzenna w strefie kontinuum miejsko-wiejskiego w Polsce*. Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń, s. 127–144.
- Kodeks cywilny z wprowadzeniem, 2010. Wydawnictwo C.H. Beck.
- Kacprzak E., Staszewska S. 2009. Zmiany struktury funkcjonalno-przestrzennej jednostek osadniczych strefy podmiejskiej dużych ośrodków miejskich (na przykładzie strefy podmiejskiej miasta Poznania). [W:] T. Marszał (red.), *Struktura funkcjonalna małych miast*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 51–68.
- Kacprzak E., Staszewska S., 2011. Wpływ suburbanizacji na wiejskie struktury osadnicze. *Studia Miejskie*, 3: 99–112.
- Lisowski A., Grochowski M., 2007. Procesy suburbanizacji. Uwarunkowania, formy i konsekwencje. Opracowanie przygotowane na zlecenie Ministerstwa Rozwoju Regionalnego, Warszawa.
- Maćkiewicz B., Świdorski A., 2004. Procesy suburbanizacyjne na obszarze powiatu poznańskiego w latach 1995–2000. [W:] J. Parysek (red.), *Rozwój regionalny i lokalny w Polsce w latach 1995–2002*. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Parysek J.J., 2008. Procesy suburbanizacyjne w aglomeracji poznańskiej. [W:] T. Kaczmarek, A. Mizgajski (red.), *Powiat poznański. Jakość przestrzeni i jakość życia*. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, s. 77–90.
- Suchoń A., 2008. Z problematyki przekształcania gruntów rolnych w tereny mieszkaniowe i przemysłowe. *Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu*, X, 1: 409–414.
- Świdorski A., 2007. Geoinformacyjne modele prognozowania użytkowania ziemi. *Expol*, P. Rybiński, J. Dąbek sp.j., Poznań.
- Ustawa z dnia 3 lutego 1995 r. o ochronie gruntów rolnych i leśnych. (tekst jedn. Dz.U. z 2004 r., nr 121, poz 1266 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym. Dz.U. z 2003 r., nr 80 poz. 717 z późn. zm.).
- Wesołowska M., 2005. Rozwój budownictwa mieszkaniowego a przemiany przestrzenne wsi województwa lubelskiego. *Studia Obszarów Wiejskich*, 10.

Ewa Kacprzak, Barbara Maćkiewicz
Zakład Gospodarki Żywnościowej i Wsi, Instytut Geografii
Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej, Wydział Nauk
Geograficznych i Geologicznych,
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
e-mail: eja@amu.edu.pl

Barbara Maćkiewicz

Obrót gruntami niezabudowanymi w aglomeracji poznańskiej w latach 1999–2009

1. Wstęp

Jednym z efektów polskiej transformacji ustrojowej początku lat 90. ubiegłego stulecia jest dynamiczne przeobrażenie się struktury funkcjonalno-przestrzennej w otoczeniu dużych ośrodków miejskich. Najbardziej charakterystyczne cechy tego procesu dotyczą zmian demograficznych, jak również przekształceń użytkowaniu ziemi. Zbyt mała podaż wolnych i jednocześnie możliwych do zagospodarowania terenów, wysokie ceny nieruchomości, pogarszająca się jakość środowiska przyrodniczego oraz niewydolne układy komunikacyjne to główne powody, dla których wielkie miasta tracą mieszkańców. Lepszych warunków życia poszukują oni w gminach podmiejskich. Gminy te stopniowo zatracają swój rolniczy charakter i stają się coraz bardziej konkurencyjne dla rozwoju zabudowy mieszkaniowej (por. Wdowicka 2008, Gonda-Soroczyńska 2009). W konsekwencji dochodzi do „przelewania” czy „rozlewania” się miast poza ich granice administracyjne. Zjawisko to w literaturze przedmiotu określane jest terminem urban sprawl i choć jest bogato opisywane, nie doczekało się jednoznacznej, powszechnie przyjętej definicji (Litwińska 2008, Parysek 2008). Jednakże w polskich warunkach najbardziej adekwatne wydaje się rozumienie tego procesu jako ekspansji rozproszonego osadnictwa na tereny wiejskie w strefie oddziaływania dużego miasta (Lisowski 2005). Transformacja ustrojowa i jej następstwa, takie jak: upodmiotowienie gmin, uwolnienie rynku nieruchomości, powrót renty gruntowej, intensywny rozwój budownictwa jednorodzinnego i wzrost poziomu indywidualnej motoryzacji, przyczyniły się do zapoczątkowania, a następnie dynamicznego przebiegu urban sprawl (por. Parysek 2004, Staszewska, Wdowicka 2006, Kałkowski 2007, Litwińska 2008, Mikuła 2008). W sytuacji, gdy: „(...) prawie nieograniczone władztwo planistyczne jest silnie strzeżonym atrybutem niezależności gmin, a ponadto sposobem na generowanie przez nie nowych dochodów, głównie poprzez masowe przekształcenie gruntów rolnych w tereny inwestycyjne” (Mikuła 2008). Jednocześnie na poziomie aglomeracji brakuje skoordynowanej polityki i kontroli planistycznej, toteż wspomniany proces może się tylko nasilać. Należy podkreślić, że w krajach takich, jak Stany Zjednoczone, Wielka Brytania, Holandia czy Niemcy, od dawna podejmuje się próby ograniczenia tego zjawiska (por. Kaczmarek, Mikuła 2008, Litwińska 2008). Także i w Polsce pilnie należałoby zapanować nad chaosem towarzyszącym

rozwojowi przestrzennemu aglomeracji. Dla zapewnienia skuteczności wspomnianych działań niezbędna jest jednak rzetelna informacja dotycząca fenomenu urban sprawl. Najczęściej, podejmując próby ilościowego opisu tego zjawiska, obserwuje się zmiany zaludnienia w mieście i jego otoczeniu. Porównuje się także gęstość miejsc pracy oraz gęstość rozmieszczenia budynków (Litwińska 2008). Są to jednak działania *ex post*. Z tego względu kompleksowa analiza rynku nieruchomości niezabudowanych, dostarczająca informacji dotyczącej potencjalnego rozwoju tego procesu, może stanowić szczególnie istotne źródło danych. Niewątpliwie nie dla wszystkich nabycie niezabudowanej działki gruntu oznacza planowaną zmianę miejsca zamieszkania. Kupno nieruchomości niezabudowanej może często stanowić jedynie lokatę kapitału. Pomimo to analiza obrotu gruntami pozwala w pewnym stopniu przewidywać przyszłe kierunki i natężenie procesu urban sprawl (por. Maćkiewicz, Świdorski 2004).

Celem opracowania jest próba identyfikacji procesów zachodzących na rynku nieruchomości niezabudowanych w aglomeracji poznańskiej. Podjęta w nim szczegółowa analiza obrotu gruntami dotyczy zarówno jego wielkości, tzn. liczby zawartych transakcji oraz powierzchni sprzedanych nieruchomości, jak i ich wartości. Badaniem objęto także strukturę obrotu nieruchomościami według ich przeznaczenia w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego. Szczególną uwagę poświęcono analizie cen gruntów oraz badaniu ich rozkładów przestrzennych. Zakres przestrzenny badania prowadzonego zarówno na poziomie gminy, jak i obrębu ewidencyjnego obejmuje siedemnaście gmin powiatu poznańskiego. Dane stanowiące podstawę analizy zostały udostępnione przez Powiatowy Ośrodek Dokumentacji Geodezyjnej i Kartograficznej. Mają one charakter pierwotny i dotyczą końca lat 90. XX w., drugiego półrocza 2008 i pierwszych ośmiu miesięcy 2009 r.

2. Wielkość obrotu nieruchomościami

W analizowanym w okresie powiecie poznańskim odnotowano 1026 transakcji kupna-sprzedaży, których przedmiotem były nieruchomości gruntowe niezabudowane. W transakcjach tych sprzedano 1178 działek, trzykrotnie mniej aniżeli w analogicznym okresie dziesięć lat wcześniej (tab. 1). Rozkład przestrzenny transakcji potwierdza istniejące od lat większe zainteresowanie nabywców gruntami położonymi na zachód od głównego ośrodka aglomeracji (ryc. 1, 2). W trzech graniczących z Poznaniem od zachodu gminach, tj.: Tarnowie Podgórnym, Dopiewie, Rokietnicy oraz sąsiadującej z nim od południa Mosinie, koncentrowało się blisko 45% całkowitego obrotu. Tradycyjnie najwięcej transakcji (15,3%) miało miejsce w gminie Tarnowo Podgórne. Dzięki atrakcyjnemu położeniu względem Poznania, przebiegowi alternatywnej dla autostrady A2 drogi krajowej nr 92 oraz polityce planistycznej władz lokalnych gmina ta od początku lat 90. stanowi obszar intensywnego rozwoju działalności produkcyjnej i budownictwa mieszkaniowego. Podobny typ zainwestowania, jednakże o większym znaczeniu funkcji mieszkaniowej, charakteryzuje dwie graniczące z Tarnowem Podgórnym gminy: Dopiewo i

Rokietnica, udział tego typu gruntów w ogólnej liczbie transakcji wynosił tam odpowiednio 9,7% i 9,6%. Wspólnie z Tarnowem Podgórnym stanowią one obszar dynamicznej urbanizacji, która w aglomeracji poznańskiej od lat najintensywniej przebiega w kierunku zachodnim. Ponadto dużą liczbę transakcji odnotowano w gminie Mosina (9,5%). Siedem najmniej aktywnych pod względem obrotu nieruchomości niezabudowanymi gmin skupiło nieco ponad 15% łącznego obrotu. Zdecydowanie najmniej transakcji kupna-sprzedaży zawarto w gminach miejskich aglomeracji, tj.: Puszczykowie (0,2%) i Luboniu (2,1%), jak również w położonych w dalszej strefie aglomeracji poznańskiej Buku (2,0%) i Murowanej Goślinie (2,1%), gdzie łączny obrót wynosił zaledwie 6,4% wszystkich transakcji. Niewielkie natężenie transakcji w przypadku Puszczykowa i Lubonia (gminy miejskie) wynika głównie z faktu, że są to obszary już silnie zurbanizowane, charakteryzujące się małą podażą terenów wolnych od zabudowy. Natomiast o małej liczbie transakcji w gminach Buk i Murowana Goślina prawdopodobnie zdecydowało ich peryferyjne położenie.

Tabela 1. Obrót nieruchomościami niezabudowanymi w powiecie poznańskim w latach 2008–2009

Gmina	Liczba działek		Powierzchnia (w m ²)		Wartość (w zł)	
	2008–2009*	1999	2008–2009*	1999	2008–2009*	1999
Czerwonak	51	227	147 273	1 507 889	8 090 277	8 498 851
Pobiedziska	70	364	385 593	1 677 918	12 594 440	7 606 508
Swarzędz	93	448	339 731	1 227 565	20 295 605	18 151 365
Murowana Goślina	26	65	154 598	456 518	3 532 001	1 039 030
Kostrzyn	32	118	1 855 823	884 303	71 574 147	3 821 421
Kórnik	94	527	753 919	1 039 268	37 334 528	16 602 624
Mosina	110	377	404 368	1 702 923	14 216 207	7 824 765
Luboń	28	27	25 709	47 152	6 085 718	1 242 654
Komorniki	97	254	147 881	480 692	32 307 864	12 572 630
Stęszew	88	231	675 869	1 133 181	10 678 714	3 451 105
Dopiewo	108	315	625 852	561 368	27 233 699	13 033 153
Buk	27	53	346 305	429 611	11 346 469	964 430
Tarnowo Podgórne	173	253	611 165	2 575 423	56 632 451	27 244 047
Rokietnica	105	199	359 111	715 037	19 893 276	5 377 654
Suchy Las	45	161	95 518	358 962	17 270 591	12 297 528
Kleszczewo	28	15	22 900	242 496	3 499 581	348 777
Puszczykowo	3	68	9 981	82 996	1 490 000	4 611 323
ogółem	1178	3702	6 961 596	15 123 302	354 075 569	144 687 865
średnia	131	218	409 506	889 606	20 827 975	8 511 051

*Dane z drugiego półrocza 2008 i pierwszych ośmiu miesięcy 2009 r.

Źródło: opracowano na podstawie danych zebranych w Powiatowym Ośrodku Dokumentacji Geodezyjnej i Kartograficznej w Poznaniu.

W badanym okresie obrót nieruchomościami niezabudowanymi wystąpił w większości z 271 (69,7%) obrębów ewidencyjnych powiatu poznańskiego (ryc. 3). Jednakże w 82 obrębach nie odnotowano żadnej transakcji kupna-sprzedaży gruntu. Wielkość obrotu nieruchomościami niezabudowanymi w układzie obrębów ewidencyjnych była bardzo zróżnicowana. Niektóre z tych jednostek, tj.: Lusówko (5,9%), Kiekrz (3,8%), Lusowo (2,83%), Komorniki (2,53%) i Rosnówko (2,05%), cechowały się bardzo wysokim udziałem w obrocie. Co charakterystyczne, wraz z sąsiednimi obrębami tworzyły one skupiska jednostek o bardzo dużej liczbie zawieranych transakcji. Potwierdza to dominację zachodniego kierunku rozprzestrzeniania się miasta Poznania na obszar sąsiednich gmin. Nie jest to jednak kierunek jedyny. Na wschód od głównego ośrodka aglomeracji zwarty kompleks obrębów, obejmujący jednostki, takie jak: Garby, Gowarzewo, Siekierki i Paczkowo, koncentrował znaczącą część obrotu – 5,1%. Ponadto niektóre z obrębów, w których udział w ogólnej liczbie transakcji był bardzo wysoki, takie jak np.: Owińska (1,36%), Biskupice (1,36%), Suchy Las (1,36%) czy Kórnik (1,07%), nie sąsiadowały bezpośrednio z jednostkami o podobnym natężeniu obrotu, tworząc tym samym wyizolowane skupiska. Można zatem stwierdzić, że w analizowanym

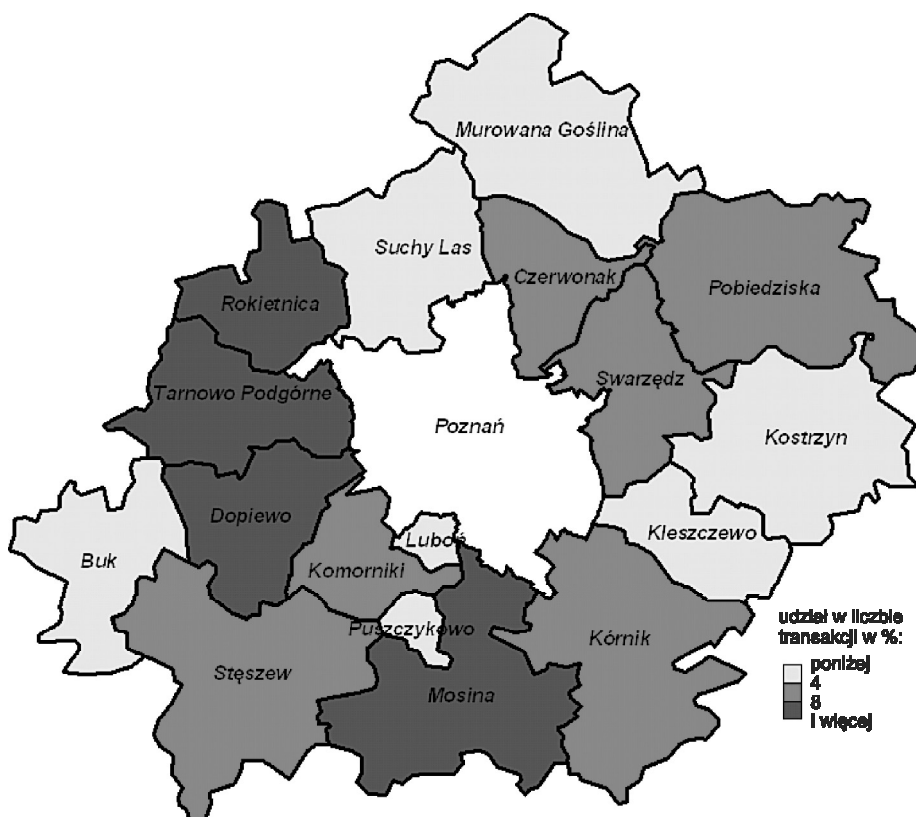

Ryc. 1. Obrót nieruchomościami niezabudowanymi w powiecie poznańskim w latach 2008–2009

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych zebranych w PODGiK w Poznaniu.

okresie popyt na niezabudowane działki gruntu miał wielokierunkowy charakter. Dominowały jednak kierunki: zachodni oraz północno- i południowo-zachodni.

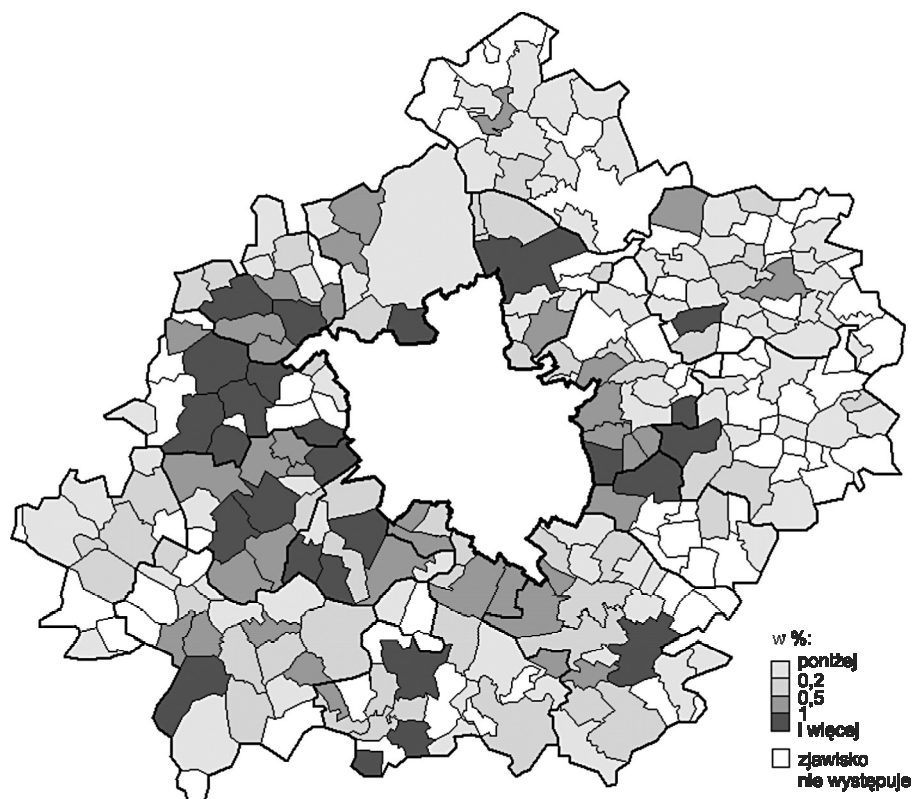
W analizowanym okresie w powiecie poznańskim dokonano obrotu gruntami niezabudowanymi o łącznej powierzchni 696 ha. Jest to areal ponad dwukrotnie mniejszy niż w 1999 r., kiedy to właściciela zmieniło 1512 ha niezabudowanych nieruchomości gruntowych (tab. 1). Zarówno powierzchnię obrotu, jak i jej rozkład przestrzenny cechowało duże zróżnicowanie. Najwięcej, ponad 1/4 wszystkich gruntów sprzedano w położonej we wschodniej części powiatu gminie Kostrzyn (ryc. 4). Wysoki udział w powierzchni obrotu odnotowano ponadto w gminach: Kórnik (10,8%), Stęszew (9,7%), Dopiewo (9,0%) i Tarnowo Podgórne (8,8%). Łącznie w pięciu ww. gminach sprzedano blisko 2/3 ogółu powierzchni wszystkich gruntów. Zdecydowanie najmniej, gdyż zaledwie 0,3% powierzchni obrotu, dotyczyło graniczącej bezpośrednio z Poznaniem od wschodu gminy Kleszczewo. Jest to obszar charakteryzujący się bardzo wysokim wskaźnikiem bonitacji gleb, które są wykorzystywane zgodnie z dominującą na terenie gminy funkcją rolniczą w dużych 15–20-hektarowych gospodarstwach. Dlatego też gmina ta mimo bezpośredniego sąsiedztwa

Ryc. 2. Transakcje kupna-sprzedaży nieruchomości niezabudowanych w gminach powiatu poznańskiego w latach 2008–2009

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych zebranych w PODGiK w Poznaniu.

z Poznaniem od lat skutecznie opiera się urbanizacji. Zarówno na północ, jak i na południe od granic głównego ośrodka aglomeracji występowały skupiska gmin o niewielkim udziale w całym sprzedanym areale. Szczególną uwagę zwraca niewielka koncentracja południowa, gdzie w Puszczykowie, Luboniu i Komornikach łącznie sprzedano zaledwie 2,6% ogólnej powierzchni obrotu. Puszczykowo i Luboń to gminy miejskie, gdzie podaż wolnych terenów jest bardzo ograniczona. Analiza powierzchni sprzedanych gruntów przeprowadzona w układzie obrębów ewidencyjnych ujawniła, że ponad 40% obrotu dotyczyło zaledwie pięciu obrębów, tj.: Gwiazdowa, Tarnowa Podgórnego, Łodzi, Trzcielina i Dopiewca (ryc. 5). Sprzedaż dalszych 23,5% powierzchni koncentrowała się w pozostałych trzynastu obrębach charakteryzujących się najwyższym, przekraczającym 1% udziałem w sprzedanym areale. Należy podkreślić, że w sensie przestrzennym jednostki te były raczej rozproszone. Jedynie obręby Niepruszewo, Lusówko, Tarnowo Podgórne i Mrowino tworzyły niewielką koncentrację w zachodniej części powiatu poznańskiego. Na uwagę zasługuje fakt, że w trzech zlokalizowanych w północnej części powiatu gminach: Suchym Lesie, Czerwonaku i Murowanej Goślinie w żadnym z obrębów udział w

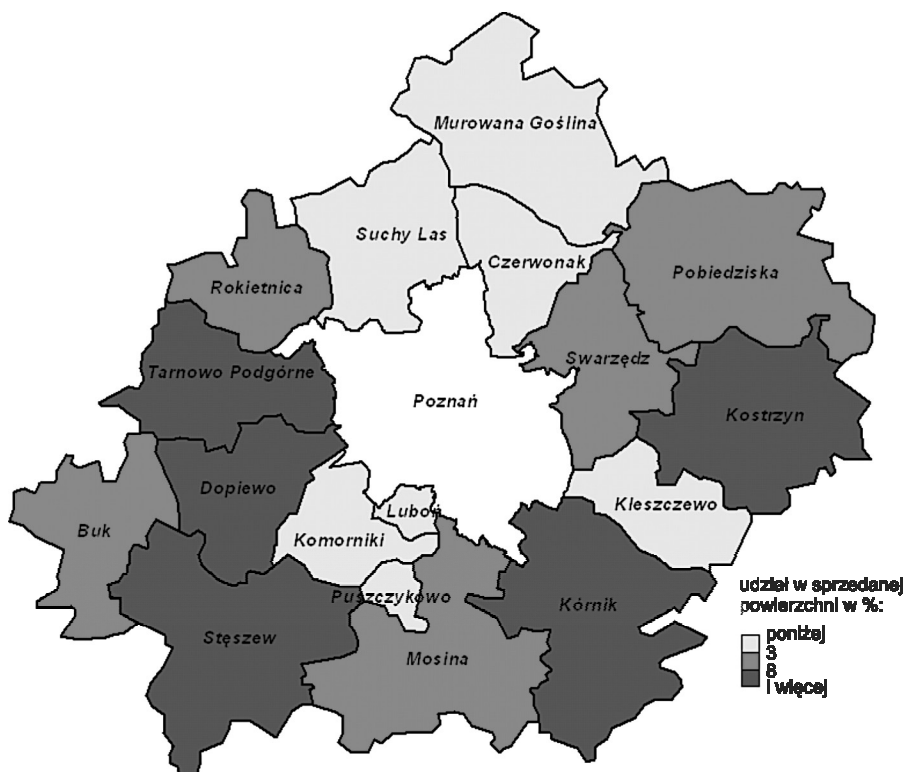

Ryc. 3. Transakcje kupna-sprzedaży nieruchomości niezabudowanych w obrębach powiatu poznańskiego w latach 2008–2009

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych zebranych w PODGiK w Poznaniu.

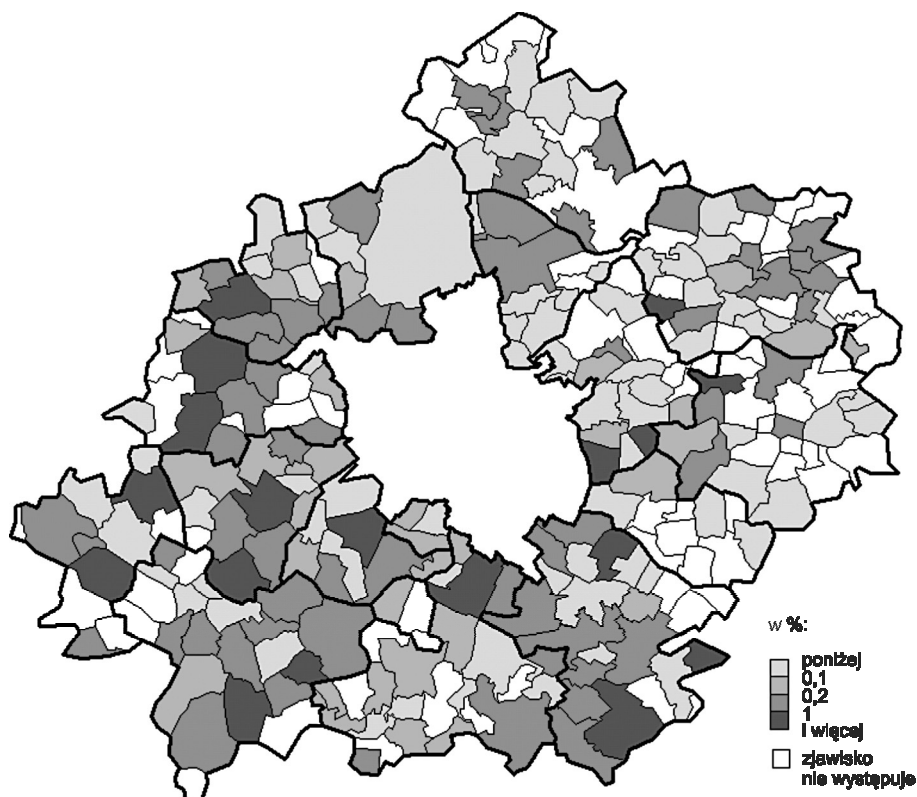
sprzedanej łącznie powierzchni nie przekraczał 1%. W obrębach gminy Kleszczewo udział ten był jeszcze niższy i w żadnym z nich nie przekraczał 0,2%.

Wartość transakcji kupna-sprzedaży niezabudowanych gruntów, które miały miejsce w Poznaniu i powiecie poznańskim w latach 2008–2009, wynosiła nieco ponad 354 mln zł i ponaddwukrotnie przewyższała analogiczną wartość sprzed dziesięciu lat (tab. 1). Pod względem wartości obrotu nieruchomościami niezabudowanymi obszar powiatu poznańskiego był silnie zróżnicowany (ryc. 6). Wahała się ona od 1 490 000 zł w gminie Luboń do 71 574 147 zł w gminie Kostrzyn. Niemal 2/3 wartości obrotu skupiało się w pięciu z siedemnastu gmin powiatu poznańskiego, tj.: Kostrzyn 20,1%, Tarnowo Podgórne 15,5%, Kórnik 10,5%, Komorniki 9,1% i Dopiewo 7,7%. W ujęciu przestrzennym oznacza to, że znaczne środki zostały zaangażowane w zakup nieruchomości niezabudowanych zarówno na wschodzie, zachodzie jak i południu aglomeracji. Warto jednak zauważyć, że jedynie na zachód od Poznania wysoki odsetek wartości sprzedanych gruntów obejmował aż trzy sąsiadujące ze sobą gminy. Łącznie stanowiły one zwarty obszar dużego zainteresowania. Do jednostek o marginalnym bądź niewielkim udziale w wartości całkowitego obrotu należały: Puszczykowo (0,4%), Kleszczewo (1,0%), Murowa-

Ryc. 4. Powierzchnia obrotu nieruchomościami niezabudowanymi w gminach powiatu poznańskiego w latach 2008–2009

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych zebranych w PODGiK w Poznaniu.

Ryc. 5. Powierzchnia obrotu nieruchomościami niezabudowanymi w obrębach powiatu poznańskiego w latach 2008–2009

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych zebranych w PODGiK w Poznaniu.

na Gośliną (1,0%), Luboń (1,7%) i Czerwonak (2,3%). Suma cen gruntów sprzedanych w ww. gminach stanowiła zaledwie 6,4% wartości wszystkich transakcji. Przeprowadzona w układzie obrębów ewidencyjnych szczegółowa analiza rozkładu przestrzennego wartości sprzedanych gruntów potwierdziła dominację kierunków zachodniego, północno- i południowo-zachodniego w obrocie nieruchomościami niezabudowanymi (ryc. 7). Chociaż największy udział w wartości obrotu odnotowano w położonym na wschodzie powiatu obrębie Gwiazdowo (18,7%), to jednak w zachodniej części aglomeracji koncentrowała się większość obrębów, w których odsetek łącznej wartości sprzedanych gruntów był wyższy niż 1%. Obręby takie, jak: Komorniki (6,4%), Lusówko (5,4%), Niepruszewo (2,3%), Lusowo (2,2%), Tarnowo Podgórne (2,1%), Kiekrz (2,0%), Sady (1,9%), Dopiewiec (1,8), Wysogotowo (1,6%), Sierosław (1,3%), Mrowino (1,1%) i Trzciekin (1,1%), łącznie skupiały blisko 30% wartości całkowitego obrotu.

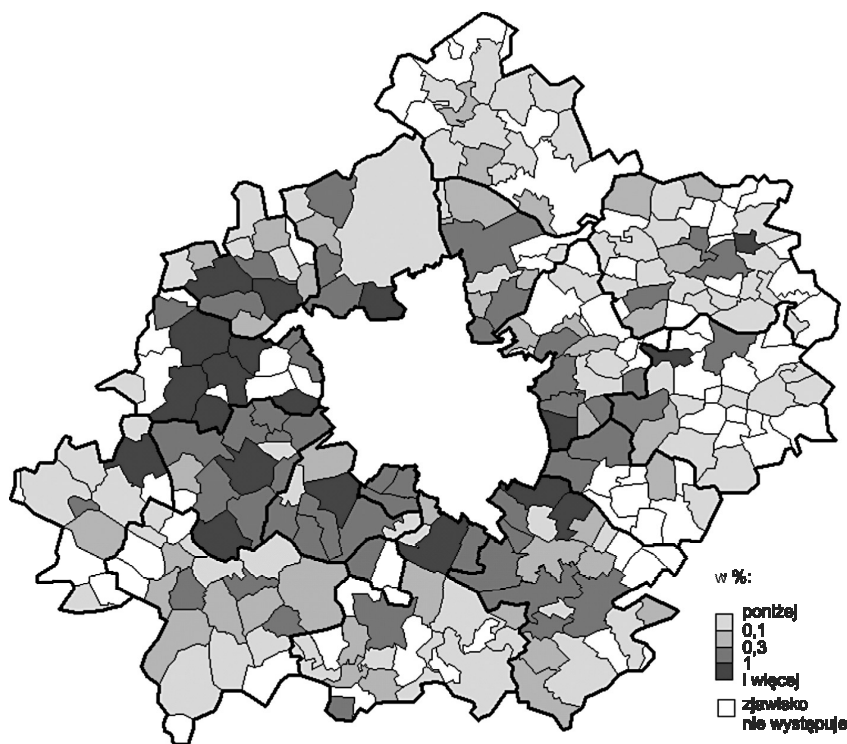

Ryc. 6. Wartość obrotu nieruchomościami niezabudowanymi w gminach powiatu poznańskiego w latach 2008–2009

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych zebranych w PODGiK w Poznaniu.

3. Struktura obrotu gruntami

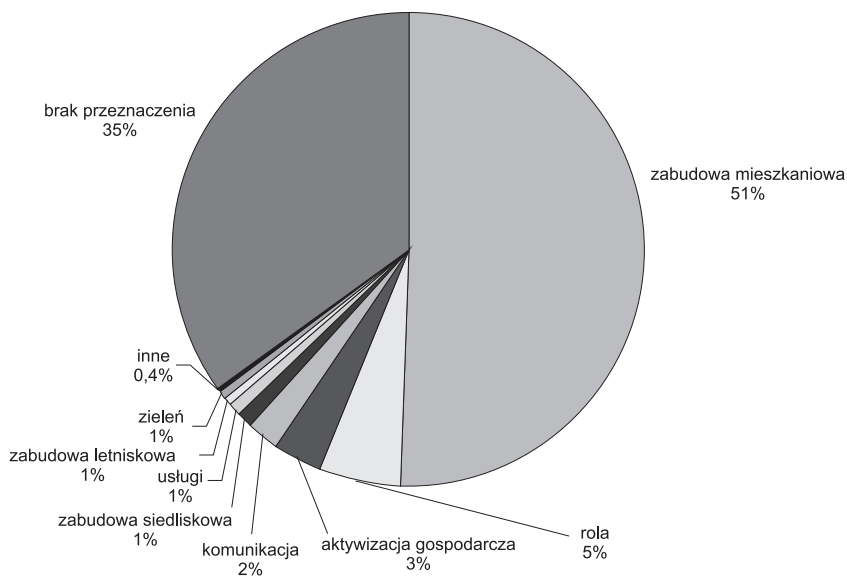
W analizowanym okresie w powiecie poznańskim ponad połowę (51%) sprzedanych działek stanowiły grunty przeznaczone pod budownictwo mieszkaniowe (ryc. 8). Tak wysoki odsetek gruntów o funkcji mieszkaniowej w strukturze obrotu potwierdza ciągłą aktywność procesu suburbanizacji w aglomeracji poznańskiej. Ponadto badanie struktury obrotu nieruchomościami niezabudowanymi ujawniło ponadto, że dla ponad 1/3 wszystkich sprzedanych działek nie można było ustalić przeznaczenia. Dalsze 5% obrotu dotyczyło obrotu gruntem rolnym. Pod aktywizację gospodarczą przeznaczonych było 3% wszystkich sprzedanych działek, a tereny komunikacyjne stanowiły 2% obrotu. Struktura powierzchni obrotu nieruchomościami niezabudowanymi przedstawiała się nieco odmiennie. Największy, bo aż 57-procentowy udział, miały w niej grunty o niemożliwym do ustalenia przeznaczeniu (ryc. 9). Grunty rolne stanowiły 22% łącznej powierzchni obrotu. Tereny przeznaczone pod budownictwo mieszkaniowe obejmowały 11% sprzedanej powierzchni. Pod aktywizację gospodarczą natomiast przeznaczone było 6% powierzchni obrotu. Udziały poszczególnych typów gruntów w łącznej wartości ob-

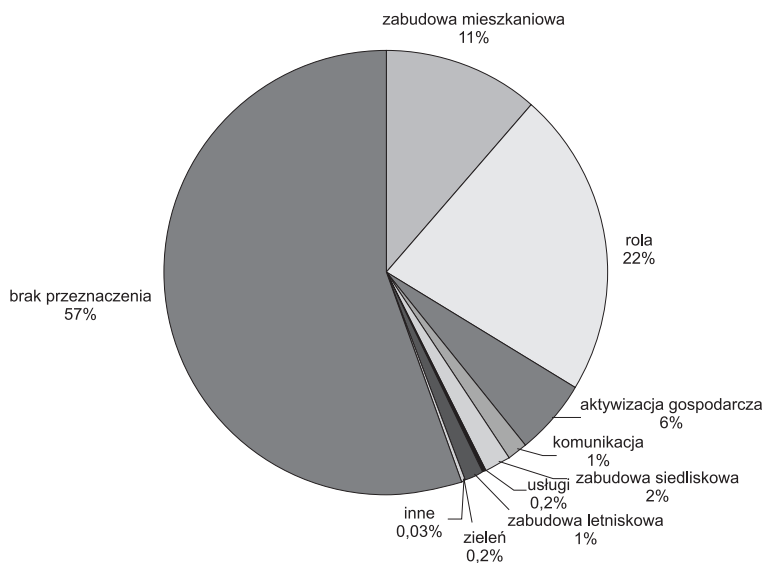
Ryc. 7. Wartość obrotu nieruchomościami niezabudowanymi w obrębach powiatu poznańskiego w latach 2008–2009

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych zebranych w PODGiK w Poznaniu.

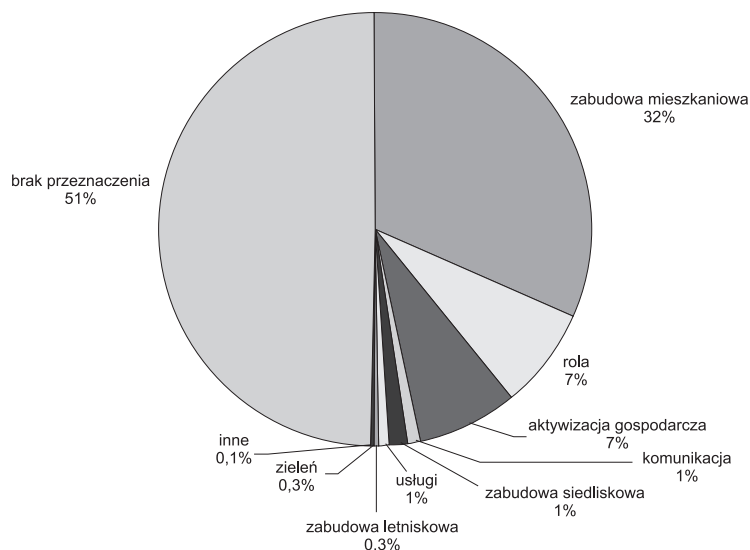
rotu były następujące: 51% tereny bez określonego przeznaczenia, 32% grunty o funkcji mieszkaniowej oraz po 7% ziemie rolne i nieruchomości niezabudowane przeznaczone pod aktywizację gospodarczą (ryc. 10). Należy zaznaczyć, iż wieloaspektowe badanie struktury obrotu gruntami niezabudowanymi wyraźnie pokazało, że nadal bardzo znaczący odsetek sprzedawanych terenów nie ma gwarantowanego prawem przeznaczenia. W niektórych gminach, tj.: Kostrzynie (97,6%), Swarzędzu (86,6%), Komornikach (69,3%) i Tarnowie Podgórnym (65,8%), odsetek tego typu gruntów był szczególnie wysoki, a niekiedy stanowił nawet zdecydowaną większość powierzchni obrotu (ryc. 11). Może to dowodzić ciągle niewystarczającego pokrycia obszaru powiatu poznańskiego aktualnymi miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego. Jednocześnie w pewnym sensie wskazuje na szczególne zainteresowanie nabywców gruntami bez przeznaczenia. Być może, kupując teren bez jednoznacznie określonej funkcji, liczą oni na zyski w późniejszym okresie. Należy podkreślić, że taki stan rzeczy zarówno dla uczestników rynku nieruchomości, jak i jego badaczy jest bardzo niekorzystny. Powszechny brak prawomocnego przeznaczenia w opisie nieruchomości skutkuje małą przejrzystością znacznej części transakcji, a co za tym idzie – utrudnia obrót. Może ponadto rodzić podejrzenia o spekulację.

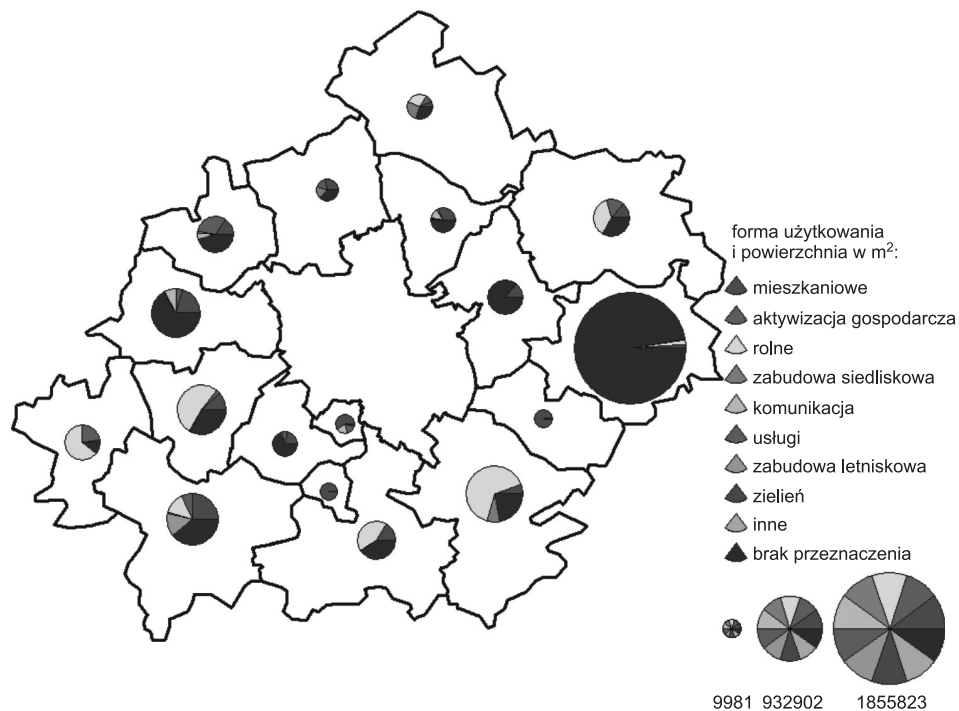
Ryc. 8. Struktura obrotu nieruchomościami niezabudowanymi w powiecie poznańskim w latach 2008–2009 (według liczby sprzedanych działek i formy użytkowania)
 Źródło: opracowanie własne na podstawie danych zebranych w PODGiK w Poznaniu.

Ryc. 9. Struktura obrotu nieruchomościami niezabudowanymi w powiecie poznańskim w latach 2008–2009 (według powierzchni sprzedanych działek i formy użytkowania)
 Źródło: opracowanie własne na podstawie danych zebranych w PODGiK w Poznaniu.

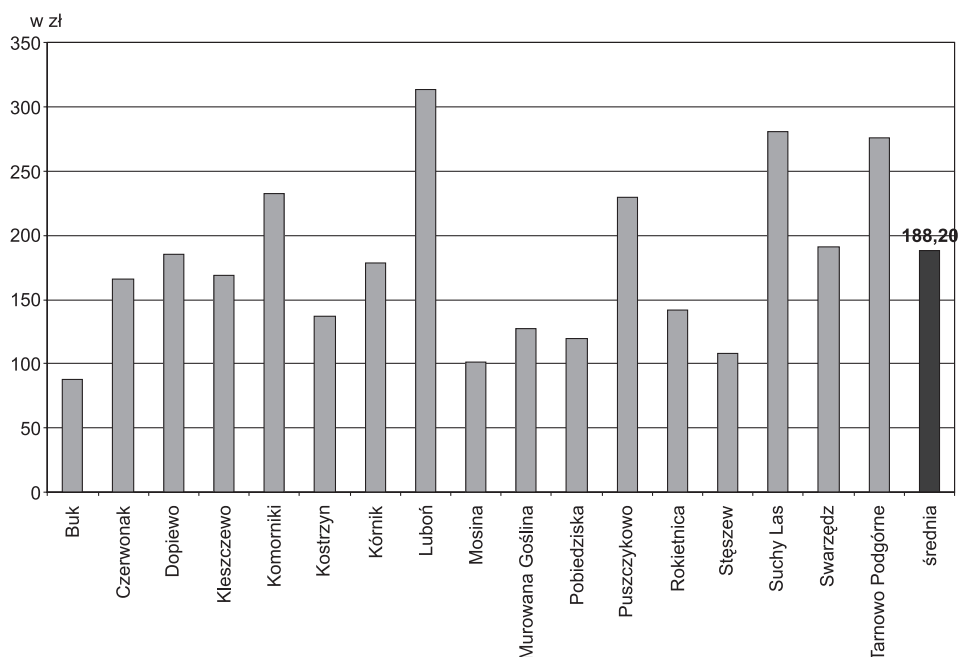
Ryc. 10. Struktura obrotu nieruchomości niezabudowanymi w powiecie poznańskim w latach 2008–2009 (według wartości sprzedanych działek i formy użytkowania)
 Źródło: opracowanie własne na podstawie danych zebranych w PODGiK w Poznaniu.

Ryc. 11. Struktura obrotu nieruchomości niezabudowanymi w gminach powiatu poznańskiego w latach 2008–2009 (według powierzchni i formy użytkowania)
 Źródło: opracowanie własne na podstawie danych zebranych w PODGiK w Poznaniu.

4. Ceny gruntów przeznaczonych pod budownictwo mieszkaniowe

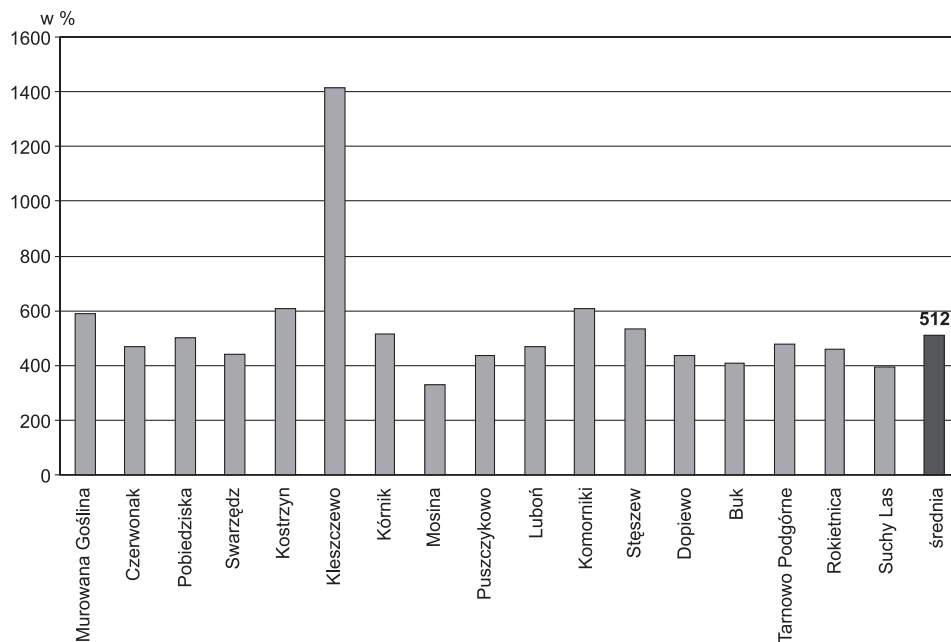
W badanym okresie co druga niezabudowana działka gruntu sprzedawana w powiecie poznańskim była przeznaczona pod budownictwo mieszkaniowe. Jej cena przeciętnie kształtowała się na poziomie 188,2 zł/m² (ryc. 12). Wskazuje to na ponadpięciokrotny wzrost średnich bieżących cen gruntów o funkcji mieszkaniowej w powiecie poznańskim w ciągu ostatniego dziesięciolecia (Maćkiewicz 2007, 2011). W 1999 r. przeciętna cena m² wynosiła 36,78 zł i oscylowała między 11,96 zł w gminie Kleszczewo a 70,79 zł w gminie Suchy Las. W analizowanym czasie była już na poziomie 188,2 zł/m², a różnica między średnią ceną maksymalną i minimalną była zaledwie trzyipółkrotna. Wzrost cen nastąpił we wszystkich gminach analizowanego obszaru, jednak ponadprzeciętne przyrosty zaobserwowano głównie w gminach, w których w 1999 r. grunty o funkcji mieszkaniowej należały do najtańszych w powiecie poznańskim, tj.: Kleszczewie, Kostrzynie, Murowanej Goślinie (ryc. 12, 13). Powyższy fakt świadczy o istnieniu tendencji do wyrównywania się poziomu cen niezabudowanych nieruchomości mieszkaniowych na analizowanym obszarze. Z drugiej strony badanie rozkładów przestrzennych typu gruntów wskazuje na ciągle znaczne zróżnicowanie cen. W analizowanym okresie, podobnie jak dziesięć lat wcześniej, najwyższe średnie ceny gruntów budowlanych odno-

Ryc. 12. Ceny m² niezabudowanych działek mieszkaniowych w powiecie poznańskim w latach 2008–2009

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych zebranych w PODGiK w Poznaniu.

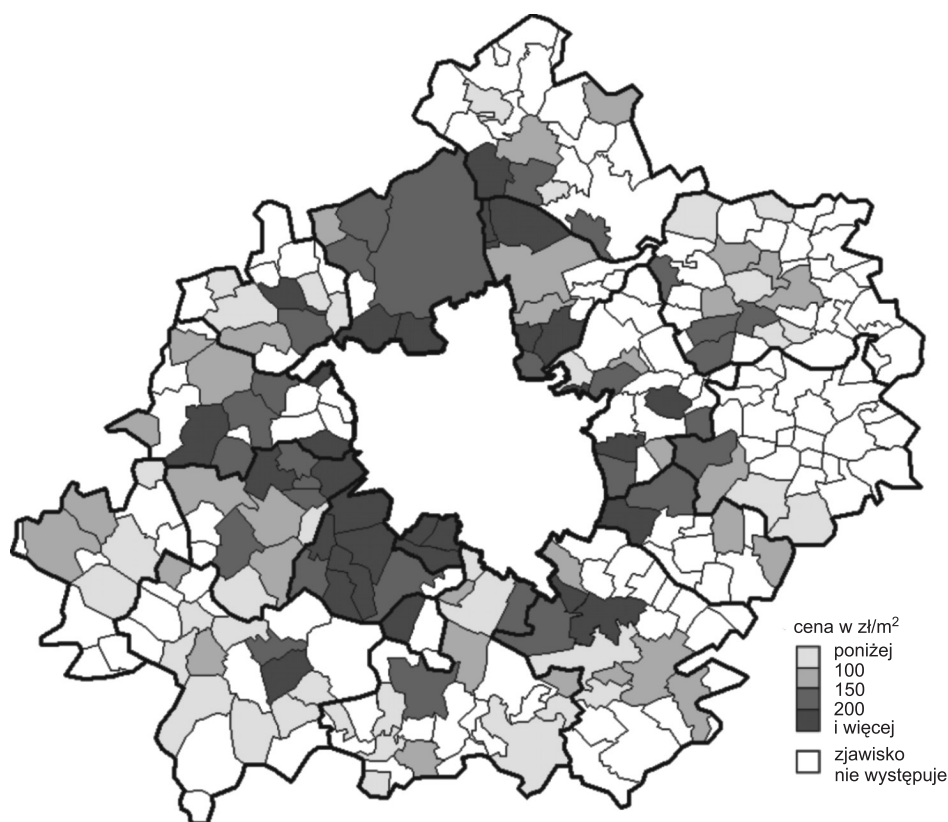
towano w gminach: Luboń, Suchy Las, Tarnowo Podgórne i Puszczykowo (ryc. 12) Ponadprzeciętnym poziomem cen wyróżniała się ponadto gmina Komorniki. Oznacza to, iż nadal wyraźnie wyższymi od średnich cenami gruntów mieszkaniowych charakteryzują się gminy położone w bezpośrednim sąsiedztwie Poznania na lewym brzegu rzeki Warty. Jest to między innymi efekt tradycyjnego postrzegania zachodniej strony miasta jako najbardziej korzystnej dla rozwoju funkcji mieszkaniowej. Warto jednak zauważyć, że w zwyczajowo „tańszych” lokalizacjach, za które uważa się położone na wschód od Poznania gminy, Kleszczewo i Kostrzyn, w 2009 r. cena gruntu budowlanego nie była dużo niższa od przeciętnej i wynosiła odpowiednio: 169,04 zł/m² i 137,10 zł/m². Ze względu na typowo rolniczy charakter gminy te dość długo opierały się dynamicznie zachodzącemu procesowi suburbanizacji. Jednakże bliskość Poznania oraz bardzo dobre położenie komunikacyjne (autostrada A2, droga ekspresowa nr 5, droga krajowa 92) decydują o atrakcyjności tych terenów, prowadząc do rozwoju w pewnym zakresie zarówno funkcji mieszkaniowej, jak i produkcyjnej. Wyraźnie niższe ceny gruntów przeznaczonych pod budownictwo mieszkaniowe obserwowano natomiast nadal w pozostałych gminach tworzących dalszą strefę aglomeracji poznańskiej. Brak bezpośredniego sąsiedztwa z Poznaniem oraz peryferyjne położenie względem osi komunikacyjnej wschód–zachód to czynniki, które wpływają na niższe ceny działek budowlanych w gminach: Buk, Stęszew, Pobiedziska i Muirowana Goślina. Trudniej natomiast uzasadnić niższy od przeciętnego poziom cen gruntów o funkcji mieszkaniowej w graniczącej z

Ryc. 13. Przyrosty cen niezabudowanych nieruchomości mieszkaniowych w powiecie poznańskim w latach 1999–2008–2009

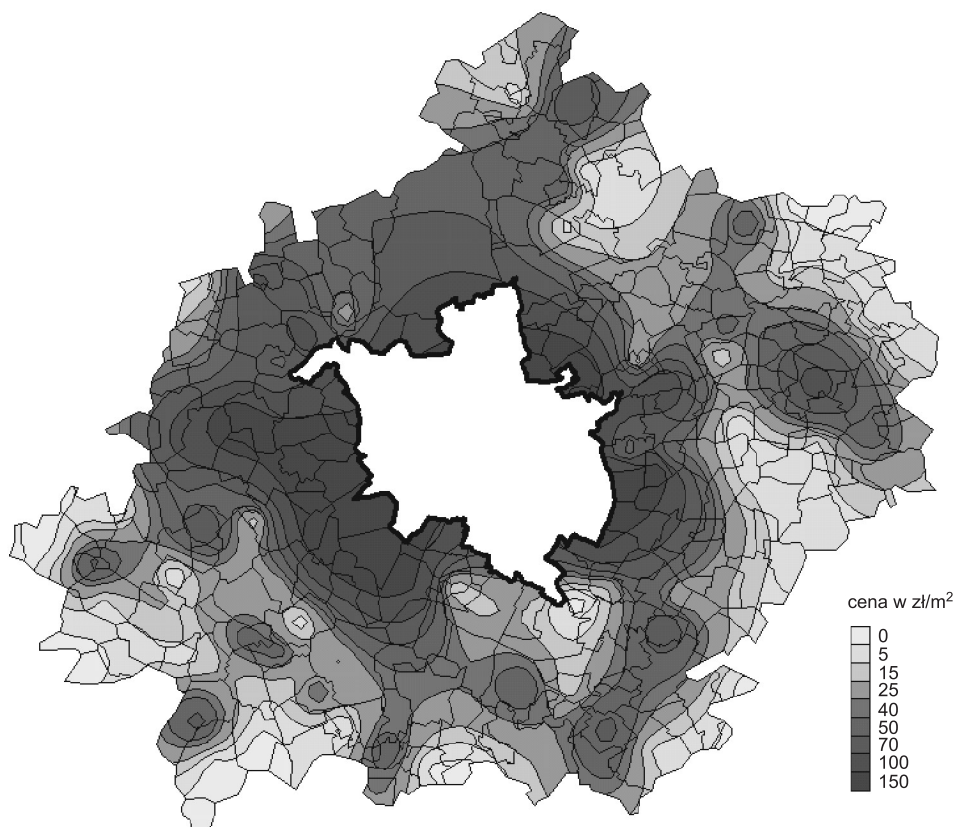
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych zebranych w PODGiK w Poznaniu.

głównym ośrodkiem aglomeracji gminie Mosina (Maćkiewicz 2011). Szczegółowa analiza przeciętnych cen niezabudowanych gruntów przeznaczonych pod budownictwo mieszkaniowe przeprowadzona w układzie obrębów ewidencyjnych wykazała, że w badanym okresie obrót tymi nieruchomościami objął nieco ponad 1/3 wszystkich tego typu jednostek. Duża część obrębów o najwyższych cenach gruntów mieszkaniowych (ponad 200 zł/m²) tworzyła zwartą koncentrację wzdłuż południowo-zachodniej granicy Poznania (ryc. 14). Obejmowała ona obręby takie, jak: Wysogotowo, Skórzewo, Plewiska, Głuchowo, Komorniki, Rosnowo Szreniawa, Rosnówko, Żabikowo i Lasek. Bardzo wysokie ceny działek przeznaczonych pod budownictwo mieszkaniowe występowały ponadto w sąsiadujących z Poznaniem obrębach: Chyby, Złotniki, Suchy Las, Czerwonak, Bogucin, Zalasewo, Tulce i Szczytniki. Na uwagę zasługuje także fakt występowania bardzo wysokich cen gruntów o funkcji mieszkaniowej w obrębach oddalonych nieco od głównego ośrodka aglomeracji, znajdujących się jednak w pobliżu obszarów atrakcyjnych przyrodniczo. Jako przykłady takich jednostek można między innymi podać tereny nad jeziorami Lusowo i Witobel czy rozciągającą się wzdłuż Warty w klinie pomię-

Ryc. 14. Ceny niezabudowanych gruntów przeznaczonych pod budownictwo mieszkaniowe w obrębach powiatu poznańskiego w latach 2008–2009

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych zebranych w PODGiK w Poznaniu.

Ryc. 15. Rozkład przestrzenny gruntów przeznaczonych pod budownictwo mieszkaniowe w powiecie poznańskim w latach 2008–2009 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych zebranych w PODGiK w Poznaniu.

dzy Obszarem Chronionego Krajobrazu Biedrusko a Parkiem Krajobrazowym Puszcza Zielonka koncentrację obrębów: Bolechowo, Promnice, Mściszewo. Analiza przedstawionego w postaci mapy izarytmicznej rozkładu przestrzennego zmienności ceny niezabudowanych działek mieszkaniowych potwierdziła, że najłagodniejszy spadek cen w miarę oddalania się od granic Poznania zachodzi w kierunku zachodnim i południowo-zachodnim (ryc. 15). W kierunkach wschodnim i północnym ceny, jakkolwiek wysokie w pobliżu głównego ośrodka aglomeracji, maleją zdecydowanie szybciej. Warto zwrócić uwagę na stosunkowo niewielką koncentrację niskich cen gruntów przeznaczonych pod budownictwo mieszkaniowe przy południowo-wschodnim krańcu Poznania. Pomimo bezpośredniego sąsiedztwa centrum aglomeracji poziom cen nieruchomości jest tam zaskakująco niski. Prawdopodobnie na taki stan rzeczy wpływa w dużej mierze negatywne oddziaływanie lotniska wojskowego w Krzesinach.

5. Podsumowanie

Przeprowadzone badania wykazały, że zarówno pod względem liczby zawieranych transakcji, jak i sprzedanych w nich działek oraz ich powierzchni obrót nieruchomościami niezabudowanymi w powiecie poznańskim był w latach 2008–2009 zdecydowanie mniej intensywny niż pod koniec XX w. Przestrzenny rozkład liczby transakcji potwierdził istniejące od lat większe zainteresowanie nabywców gruntami na zachód od głównego ośrodka aglomeracji. Jednakże pod względem powierzchni obrotu w analizowanym okresie wyraźnie wyróżniała się położona we wschodniej części powiatu gmina Kostrzyn. Areal sprzedanych w tej gminie gruntów stanowił ponad 25% łącznej powierzchni obrotu. Wysoki udział w powierzchni sprzedanych w powiecie gruntów odnotowano ponadto na południe od Poznania w gminie Kórnik (10,8%) oraz na zachód i południowy zachód od głównego ośrodka aglomeracji w gminach: Stęszew (9,7%), Dopiewo (9,0%) i Tarnowo Podgórne (8,8%). Ponad połowa wartości obrotu gruntami niezabudowanymi, który miał miejsce w aglomeracji poznańskiej w latach 2008–2009, była skoncentrowana w czterech z siedemnastu gmin powiatu. Wynosiła ona odpowiednio: 20,1%, 15,5%, 10,5% oraz 9,1% w gminach Kostrzyn, Tarnowo Podgórne, Kórnik i Komorniki. W analizowanym okresie w powiecie poznańskim ponad połowę – 51% – sprzedanych działek stanowiły grunty przeznaczone pod budownictwo mieszkaniowe. Tak wysoki odsetek gruntów o funkcji mieszkaniowej w strukturze obrotu potwierdza ciągłą, choć jak wskazuje liczba sprzedanych działek i ich łączna powierzchnia, już mniej żywiołową suburbanizację strefy podmiejskiej Poznania. Ponadto badanie struktury obrotu nieruchomościami niezabudowanymi ujawniło, że dla ponad 1/3 wszystkich sprzedanych w powiecie poznańskim działek nie można było ustalić przeznaczenia. Należy podkreślić, że tak znaczny udział w obrocie gruntami działek bez jasno określonego przeznaczenia jest z punktu widzenia rynku nieruchomości i gospodarki przestrzennej bardzo niepokojący.

Średnie ceny bieżące gruntów o funkcji mieszkaniowej w ciągu ostatniego dziesięciolecia wzrosły na badanym obszarze ponad pięciokrotnie z poziomu 36,78 zł/m² w 1999 r. do 188,20 zł/m² w 2009. Co istotne, zauważono tendencję do wyrównania się ich poziomu. W 1999 r. przeciętna cena m² oscylowała między 11,96 zł w gminie Kleszczewo, a 70,79 zł w gminie Suchy Las. Podczas gdy w latach 2008–2009 różnica między średnią ceną maksymalną i minimalną była już zaledwie trzyipółkrotna. Wzrost cen nastąpił we wszystkich gminach powiatu poznańskiego, jednak ponadprzeciętne przyrosty wystąpiły głównie w gminach, w których w 1999 r. grunty o funkcji mieszkaniowej należały do najtańszych w powiecie poznańskim, tj.: Kleszczewo, Kostrzyn, Murowana Goślina. Z drugiej strony badania rozkładów przestrzennych typu gruntów wskazują na ciągle znaczne różnice cen w poszczególnych gminach powiatu. W 2009 r., podobnie jak dziesięć lat wcześniej, najwyższe średnie ceny gruntów budowlanych odnotowano w gminach: Luboń, Suchy Las, Tarnowo Podgórne i Puszczykowo. Bardzo wysokim poziomem cen wyróżniała się ponadto gmina Komorniki. Oznacza to, że nadal wyraźnie wyższymi od przeciętnych cenami gruntów mieszkaniowych charakteryzują się gminy położone

w bezpośrednim sąsiedztwie Poznania na lewym brzegu rzeki Warty. Należy jednak zauważyć, że w zwyczajowo „tańszych” lokalizacjach, jakimi do niedawna były leżące na wschód od Poznania gminy Kleszczewo i Kostrzyn, w 2009 r. cena gruntu budowlanego była niewiele niższa od średniej. Wyraźnie niższe ceny gruntów przeznaczonych pod budownictwo mieszkaniowe występowały natomiast nadal w pozostałych gminach tworzących dalszą strefę aglomeracji poznańskiej. Brak bezpośredniego sąsiedztwa z Poznaniem oraz peryferyjne położenie względem osi komunikacyjnej wschód–zachód to czynniki, które wpływają na niższe ceny działek budowlanych w gminach: Buk, Stęszew, Pobiedziska i Murowana Goślina.

Literatura

- Gonda-Soroczyńska E., 2009. Przemiany strefy podmiejskiej Wrocławia w ostatnim dziesięcioleciu. Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich, 4. Kraków.
- Kaczmarek T., Mikuła Ł., 2008. Planowanie przestrzenne i zarządzanie w obszarach meropolitalnych Niemiec. [W:] T. Kaczmarek, A. Mizgajski (red.), Powiat poznański. Jakość przestrzeni i jakość życia. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Kałkowski L., 2007. Polski rynek nieruchomości. Bilans otwarcia po wejściu Polski do Unii Europejskiej. Instytut Rozwoju Miast, Kraków.
- Maćkiewicz B., 2007. Rynek nieruchomości niezabudowanych w Poznaniu i powiecie poznańskim w latach 1995–2000. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Maćkiewicz B., 2010. Obrót gruntami w aglomeracji poznańskiej. Acta Universitatis Lodziensis, Folia Oeconomica. Łódź.
- Maćkiewicz B., Świdorski A., 2004. Procesy suburbanizacyjne na obszarze powiatu poznańskiego w latach 1995–2000. [W:] J. Parysek (red.), Rozwój regionalny i lokalny w Polsce w latach 1995–2002. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Maćkiewicz B., Świdorski A., 2006. Zmiany cen gruntów rolnych w powiecie poznańskim w latach 1995–2000. [W:] B. Głębocki, E. Kacprzak (red.), Przemiany struktury przestrzennej rolnictwa – sukcesy i niepowodzenia. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, s. 233–241.
- Mikuła Ł., 2008. W kierunku integracji zarządzania w aglomeracji poznańskiej. [W:] T. Kaczmarek, A. Mizgajski (red.), Powiat poznański. Jakość przestrzeni i jakość życia. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Lisowski A., 2005. Procesy centralizacji i decentralizacji aglomeracji warszawskiej w latach 1950–2002. Prace i Studia Geograficzne, 35.
- Litwińska E., 2008. Zjawisko urban sprawl – jeden z wymiarów współczesnej urbanizacji. [W:] J. Słodczyk, M. Śmigielska (red.), Współczesne kierunki i wymiary procesów urbanizacji. Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole.
- Parysek J., 2004. Transformacja społeczno-gospodarcza i jej konsekwencje w miastach. [W:] J. Słodczyk (red.), Rozwój miast i zarządzanie gospodarką miejską. Opole.
- Parysek J., 2008. Procesy suburbanizacyjne w aglomeracji poznańskiej. [W:] T. Kaczmarek, A. Mizgajski (red.), Powiat poznański. Jakość przestrzeni i jakość życia. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Staszewska S., Wdowska M., 2006. Rozwój budownictwa mieszkaniowego w strefie podmiejskiej Poznania jako przejaw suburbanizacji. [W:] J. Słodczyk (red.), Przemiany przestrzeni miast i stref podmiejskich. Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole.

Wdowicka M., 2008. Konkurencyjność strefy podmiejskiej Poznania dla rozwoju budownictwa mieszkaniowego. [W:] T. Kaczmarek, A. Mizgajski (red.), Powiat poznański. Jakość przestrzeni i jakość życia. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.

Barbara Maćkiewicz
Zakład Gospodarki Żywnościowej i Wsi, Instytut Geografii
Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej,
Wydział Nauk Geograficznych i Geologicznych,
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
e-mail: basic@amu.edu.pl

Benicjusz Głębocki, Ewa Kacprzak

Poziom rozwoju produkcji rolniczej w aglomeracji poznańskiej

1. Wstęp

Produkcja rolnicza z uwagi na biologiczny charakter w znacznym stopniu jest uzależniona od warunków przyrodniczych. Równocześnie na sytuację rolnictwa i jego przemiany ogromny wpływ wywarło przejście do gospodarki rynkowej. W strukturze produkcji zwiększyło się znaczenie upraw i gałęzi hodowlanych przynoszących najwyższe dochody.

Mimo nie najkorzystniejszych dla rolnictwa warunków przyrodniczych gospodarstwa rolne zlokalizowane w obrębie aglomeracji osiągają ponadprzeciętną produktywność produkcji roślinnej i zwierzęcej. Wpływają na to m.in.:

- dobre przygotowanie zawodowe właścicieli gospodarstw rolnych,
- wysoki poziom kultury rolnej,
- wielopokoleniowe tradycje rolniczej produkcji towarowej.

Niestety, ze względu na brak danych (Powszechny Spis Rolny odbywał się 1.09–31.10.2010 r., a jego wyniki nie są jeszcze udostępnione), nie jest możliwe dokonanie aktualnej oceny poziomu rozwoju produkcji rolniczej.

2. Produkcja roślinna

W ostatnim okresie obserwuje się w aglomeracji poznańskiej, podobnie jak w Polsce, niekorzystne zmiany w strukturze zasiewów (ryc. 1, 2). Wyrazem tego jest utrzymujący się duży udział w powierzchni zasiewów zbóż (niemal 78% w 1996 r. i 73% w 2002 r.) i wzrost znaczenia rzepaku, przy jednoczesnym ograniczeniu areалу warzyw polowych. W aglomeracji poznańskiej nadal duże znaczenie mają uprawy pod osłonami – zwłaszcza kwiatów. Procesy urbanizacyjne zwiększyły też popyt na rośliny ozdobne, czego wyrazem jest rozwój gospodarstw specjalistycznych zajmujących się polową uprawą kwiatów i materiału szkółkarskiego.

Bazując na ostatnich powszechnych spisach rolnych (1988, 1996, 2002), stwierdzono:

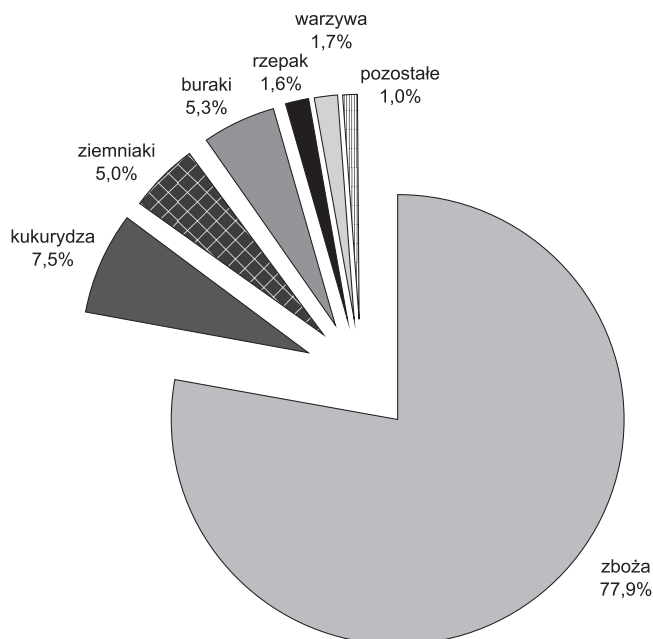
- przewagę zbóż w strukturze zasiewów wszystkich miast i gmin,
- wzrost znaczenia kukurydzy w strukturze zasiewów,
- zwiększenie zainteresowania uprawą rzepaku (1,6% w 1996 r. i niemal 8% w 2002 r.; Dopiewo, Kleszczewo, Komorniki, Swarzędz, Tarnowo Podgórne, Szamotuły, Śrem – powyżej 10% powierzchni zasiewów),

- ograniczenie areалу uprawy ziemniaków niemal we wszystkich jednostkach,
- nadal utrzymujący się (mimo spadku udziału w strukturze zasiewów z 5,3% w 1996 r. do 4,7% w 2002 r.) ponadprzeciętny udział buraków cukrowych w powierzchni zasiewów (szczególnie w gminach położonych w południowo-zachodniej i południowo-wschodniej części badanego obszaru – związek z lokalizacją cukrowni),
- niewielką, jak na strefę podmiejską, skalę uprawy warzyw,
- zmiany w rozmieszczeniu sadów i silne zróżnicowanie wielkości upraw sadowniczych.

Zachodzące przemiany w strukturze produkcji roślinnej ilustrują ryciny: 3 (zboża ogółem), 4 (pszenica), 5 (żyto), 6 (ziemniaki), 7 (rzepak), 8 (warzywa), 9 (buraki cukrowe) oraz 10, 11 i 12 (sady).

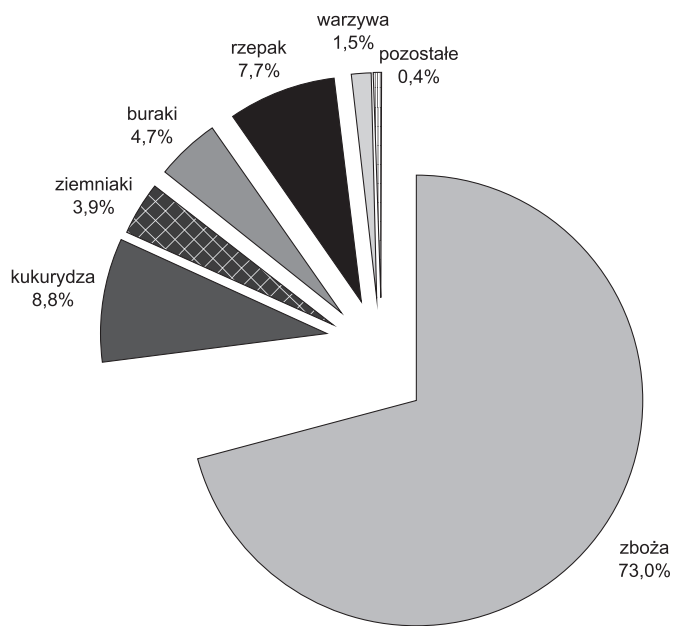
W aglomeracji poznańskiej w przypadku produkcji roślinnej szczególnie niepokojące jest upraszczanie struktury zasiewów i to zjawisko należy monitorować.

W najbliższych latach zmienią się zapewne preferencje producentów rolnych, wynikające z potrzeb rynku. Prawdopodobnie w strukturze produkcji rolniczej zwiększy się znaczenie gospodarstw specjalistycznych, zajmujących się uprawą: roślin pod osłonami (zwłaszcza kwiatów), polową uprawą warzyw, roślin ozdobnych. Natomiast na peryferiach aglomeracji i terenach o korzystnych warunkach glebowych wzrośnie przypuszczalnie znaczenie gospodarstw dużych, które łatwiej radzą sobie z konkurencją (ze względu na koszty produkcji) na rynku produktów

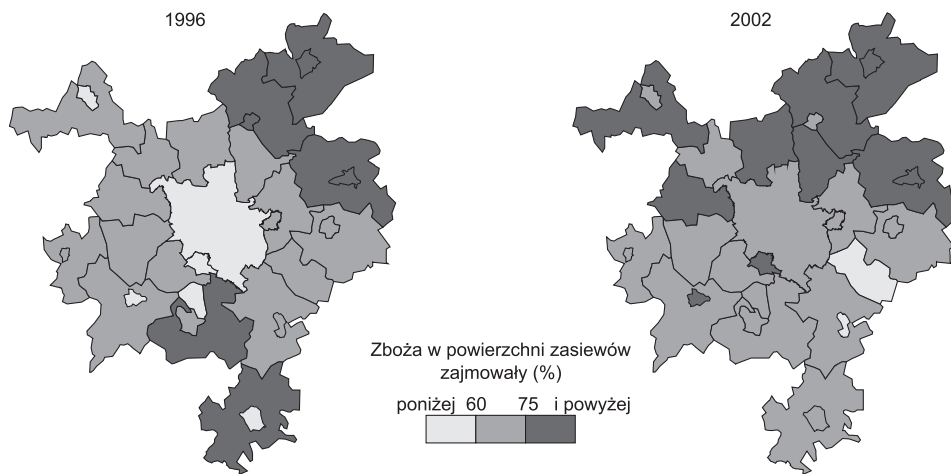
Ryc. 1. Struktura zasiewów w aglomeracji poznańskiej w 1996 r.
Źródło: opracowano na podstawie wyników Powszechnego Spisu Rolnego (1996).

rolnych. Równocześnie nastąpi stopniowy zanik gospodarstw małych, których właściciele z różnych powodów rezygnują z działalności rolniczej.

Ryc. 2. Struktura zasiewów w aglomeracji poznańskiej w 2002 r.

Źródło: opracowano na podstawie wyników Powszechnego Spisu Rolnego (2002).

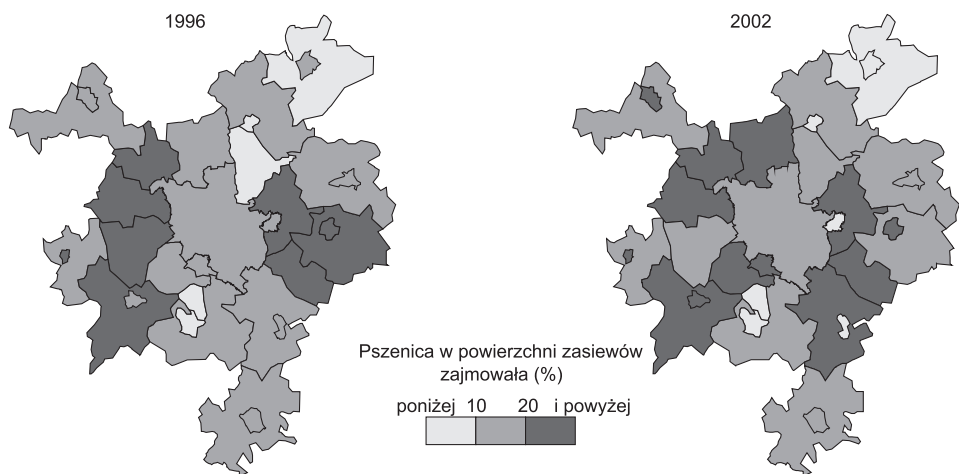

Średnia dla aglomeracji: 68,7%
 Maksymalny udział: 86,7% m. Murowana Goślina
 Minimalny udział: 19,0% m. Puszczykowo

Średnia dla aglomeracji: 69,7%
 Maksymalny udział: 88,2% m. Luboń
 Minimalny udział: 57,7% m. Kórnik

Ryc. 3. Zboża razem w latach 1996 i 2002 (rolnictwo ogółem)

Źródło: opracowano na podstawie wyników Powszechnych Spisów Rolnych (1996, 2002).

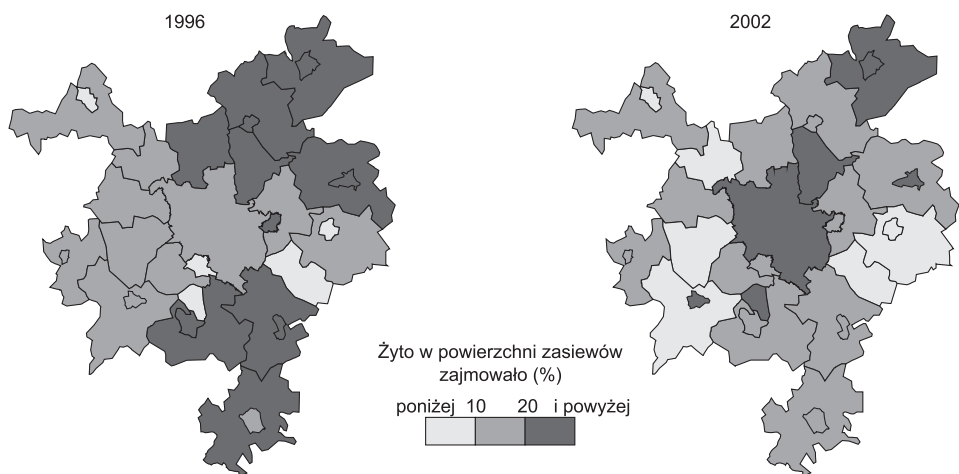

Średnia dla aglomeracji: 17,4%
 Maksymalny udział: 25,6% m. Tarnowo Podgórne
 Minimalny udział: 0,5% m. Puszczyczkowo

Średnia dla aglomeracji: 19,0%
 Maksymalny udział: 33,1% m. Szamotuły
 Minimalny udział: 0,22% m. Puszczyczkowo

Ryc. 4. Pszenica w latach 1996 i 2002 (rolnictwo ogółem)

Źródło: opracowano na podstawie wyników Powszechnych Spisów Rolnych (1996, 2002).

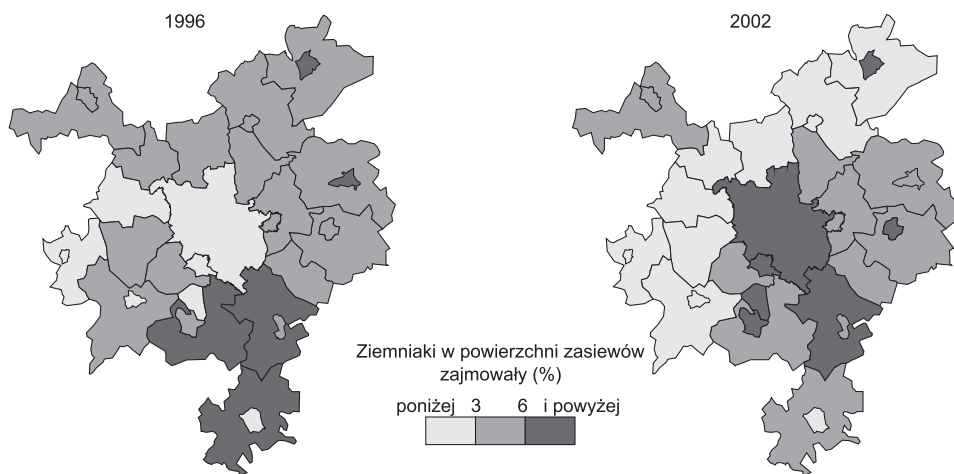

Średnia dla aglomeracji: 17,8%
 Maksymalny udział: 37,1% m. Skoki
 Minimalny udział: 3,0% m. Puszczyczkowo

Średnia dla aglomeracji: 12,8%
 Maksymalny udział: 40,7% m. Puszczyczkowo
 Minimalny udział: 2,2% m. Buk

Ryc. 5. Żyto w latach 1996 i 2002 (rolnictwo ogółem)

Źródło: opracowano na podstawie wyników Powszechnych Spisów Rolnych (1996, 2002).

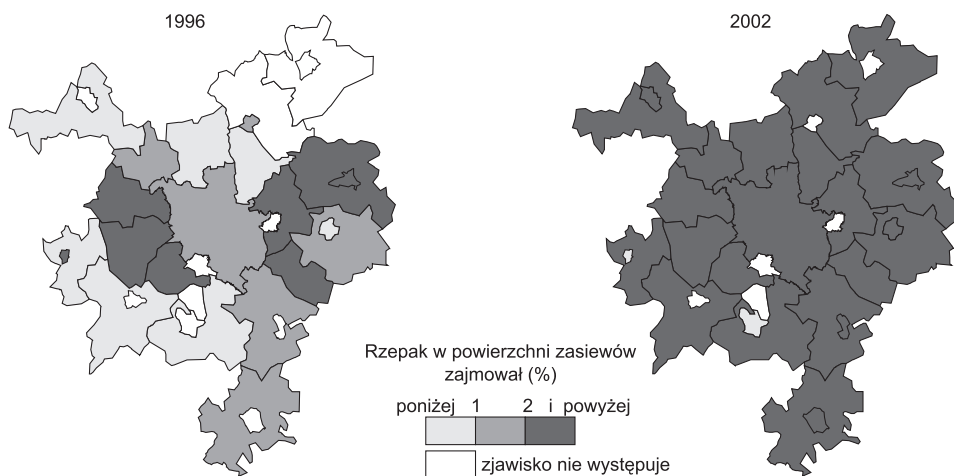

Średnia dla aglomeracji: 4,4%
 Maksymalny udział: 8,3% m. Mosina
 Minimalny udział: 0,7% m. Puszczykowo

Średnia dla aglomeracji: 3,7%
 Maksymalny udział: 24,4% m. Puszczykowo
 Minimalny udział: 1,4% gm. Buk

Ryc. 6. Ziemiaki w latach 1996 i 2002 (rolnictwo ogółem)

Źródło: opracowano na podstawie wyników Powszechnych Spisów Rolnych (1996, 2002).

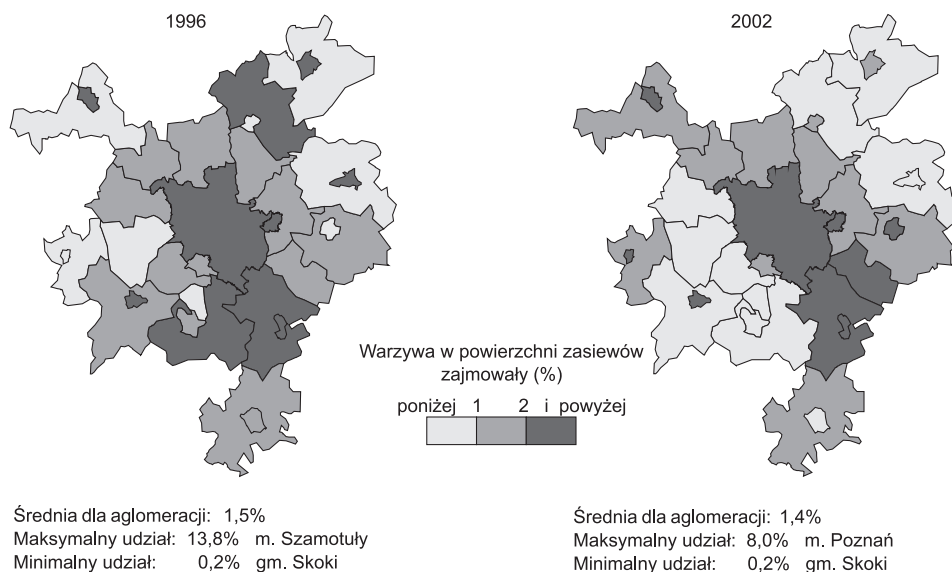

Średnia dla aglomeracji: 1,5%
 Maksymalny udział: 3,9% m. Buk
 Minimalny udział: 0,1% gm. Czerwonak

Średnia dla aglomeracji: %
 Maksymalny udział: 15,3% m. Szamotuły
 Minimalny udział: 0,6% m. Buk

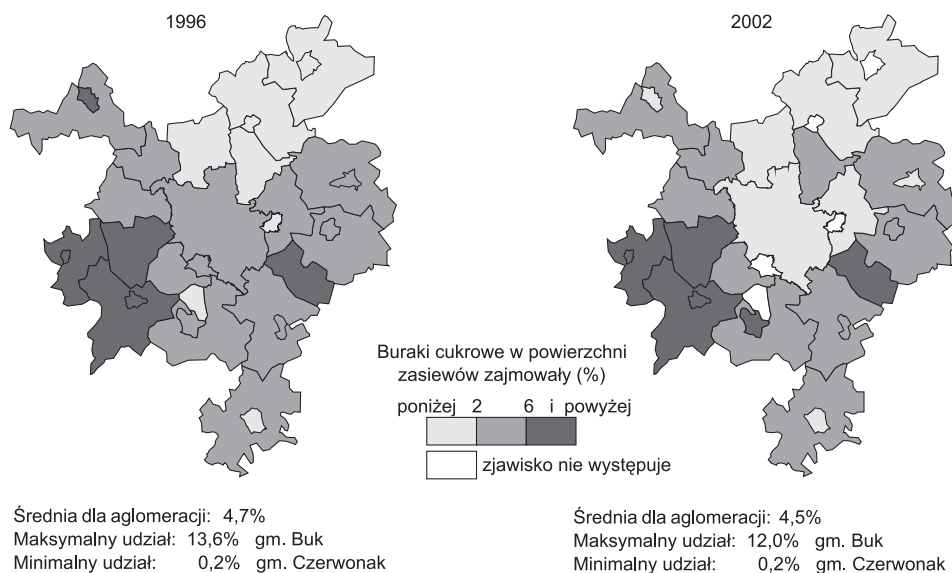
Ryc. 7. Rzepak w latach 1996 i 2002 (rolnictwo ogółem)

Źródło: opracowano na podstawie wyników Powszechnych Spisów Rolnych (1996, 2002).

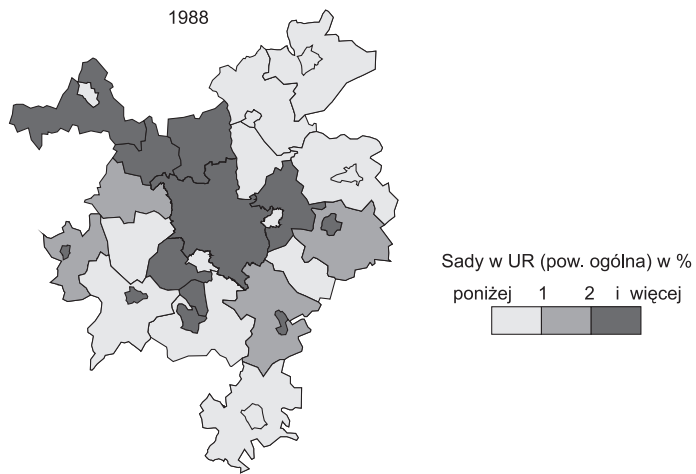
Ryc. 8. Warzywa w latach 1996 i 2002 (rolnictwo ogółem)

Źródło: opracowano na podstawie wyników Powszechnych Spisów Rolnych (1996, 2002).

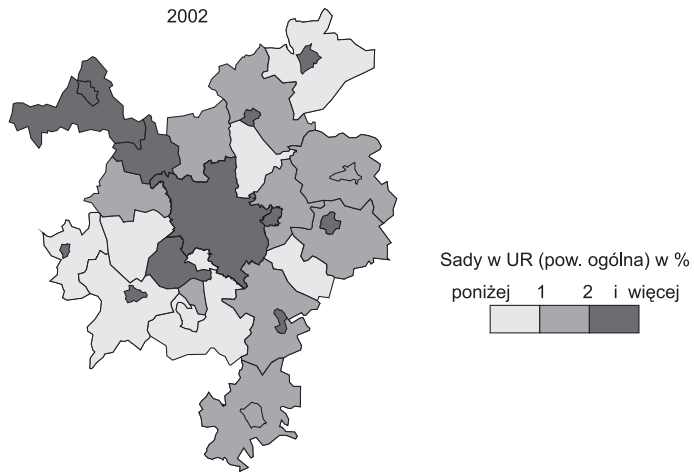
Ryc. 9. Buraki cukrowe w latach 1996 i 2002 (rolnictwo ogółem)

Źródło: opracowano na podstawie wyników Powszechnych Spisów Rolnych (1996, 2002).

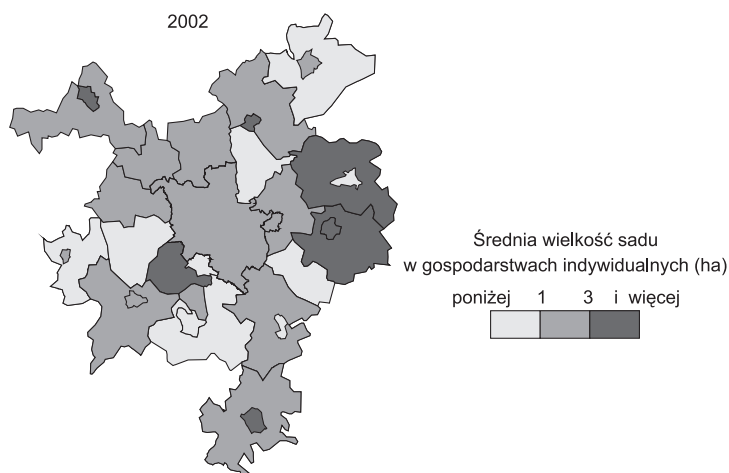
Ryc. 10. Sady w 1988 r.

Źródło: opracowano na podstawie Roczników Statystycznych Województw 1988 (1989).

Ryc. 11. Sady w 2002 r.

Źródło: opracowano na podstawie wyników Powszechnego Spisu Rolnego (2002).

Ryc. 12. Wielkość sadów w 2002 r.

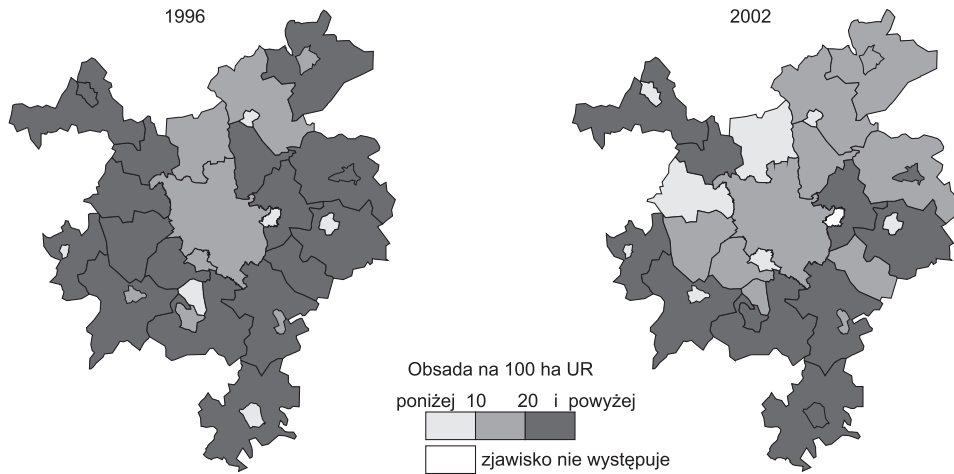
Źródło: opracowano na podstawie wyników Powszechnego Spisu Rolnego (2002).

2. Produkcja zwierzęca

W produkcji zwierzęcej zachodzą specyficzne zmiany przestrzenne. Chów bydła i trzody chlewnej wyraźnie spychany jest na peryferie aglomeracji, zaś większy chów fermowy drobiu często sąsiaduje z terenami zurbanizowanymi. Postępująca urbanizacja i poprawa warunków życia mieszkańców miast przyczyniły się do zmiany funkcji koni, a wyrazem tego jest rozwój ośrodków jeździeckich i wzrost pogłowia tych zwierząt. W tym zakresie ważną rolę odgrywa Stadnina Koni w Iwnie mająca tradycje sięgające początków XX w. Wśród pozostałych zmian w produkcji zwierzęcej wymienić należy:

- spadek pogłowia bydła niemal we wszystkich jednostkach,
- niewielką obsadę bydła (w większości przypadków poniżej 20 sztuk na 100 ha UR),
- niewielkie natężenie chowu krów,
- przewagę mięsno-mlecznego kierunku chowu bydła,
- spadek pogłowia trzody chlewnej w Poznaniu i większości innych miast, wśród pozostałych jednostek ograniczenie pogłowia miało miejsce jedynie w Czerwonaku,
- zwiększające się natężenie chowu trzody chlewnej wraz ze wzrostem odległości od Poznania (w mieście centralnym i w większości gmin bezpośrednio sąsiadujących z nim wskaźnik waha się od 100 do 200 sztuk na 100 ha UR, w pozostałych jednostkach przekracza 200 sztuk na 100 ha UR),
- zanik chowu owiec.

Powyżej wymienione zmiany ilustrują ryciny 13–17.

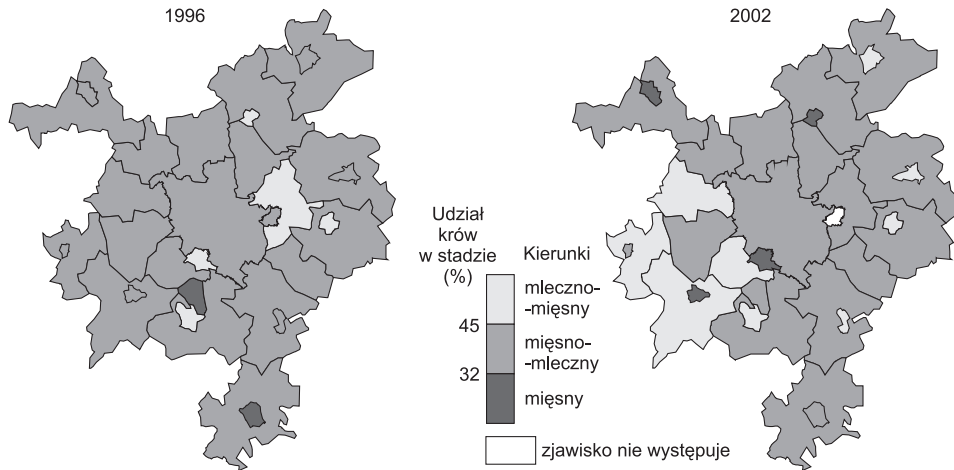

Średnia dla aglomeracji: 30,0 szt.
Maksymalny udział: 55,5 szt. gm. Kostrzyn
Minimalny udział: 3,6 szt. m. Puszczykowo

Średnia dla aglomeracji: 23,4 szt.
Maksymalny udział: 43,8 szt. m. Mosina
Minimalny udział: 1,6 szt. m. Buk

Ryc. 13. Obsada bydła w latach 1996 i 2002 (rolnictwo ogółem)

Źródło: opracowano na podstawie wyników Powszechnych Spisów Rolnych (1996, 2002).

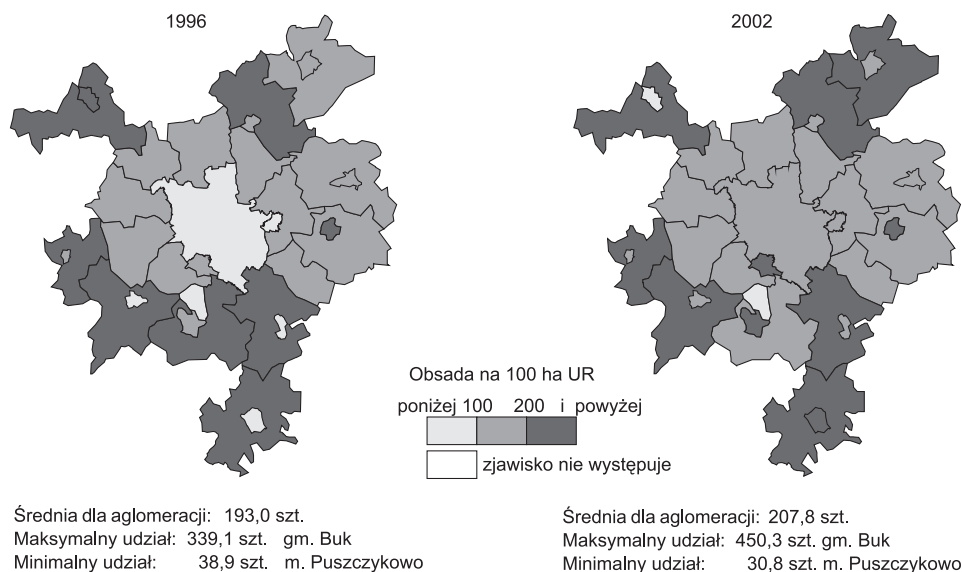

Średnia dla aglomeracji: 36,4%
Maksymalny udział: 48,1% m. Puszczykowo
Minimalny udział: 23,3% m. Luboń

Średnia dla aglomeracji: 19,0%
Maksymalny udział: 33,1% m. Szamotuły
Minimalny udział: 0,22% m. Puszczykowo

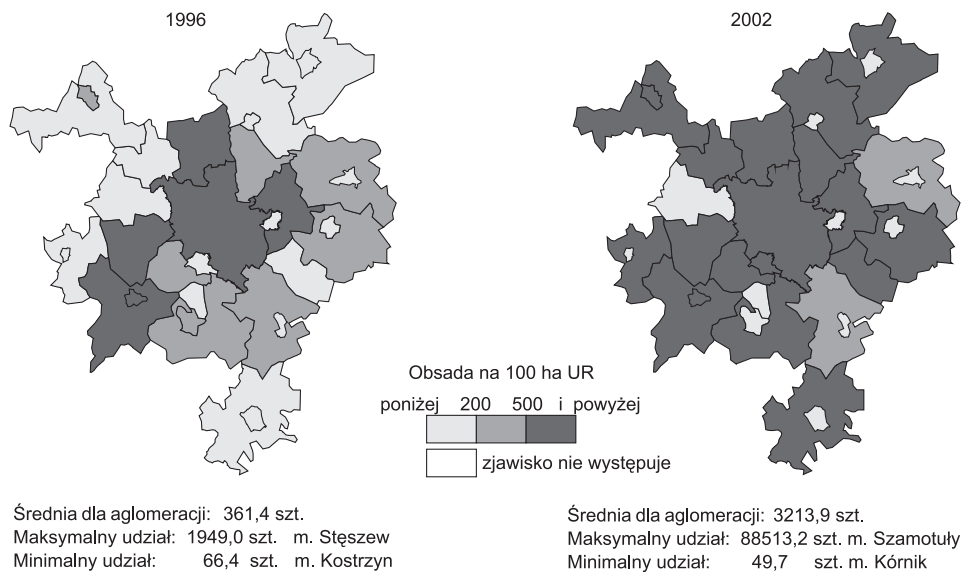
Ryc. 14. Kierunki użytkowania bydła w latach 1996 i 2002 (rolnictwo ogółem)

Źródło: opracowano na podstawie wyników Powszechnych Spisów Rolnych (1996, 2002).

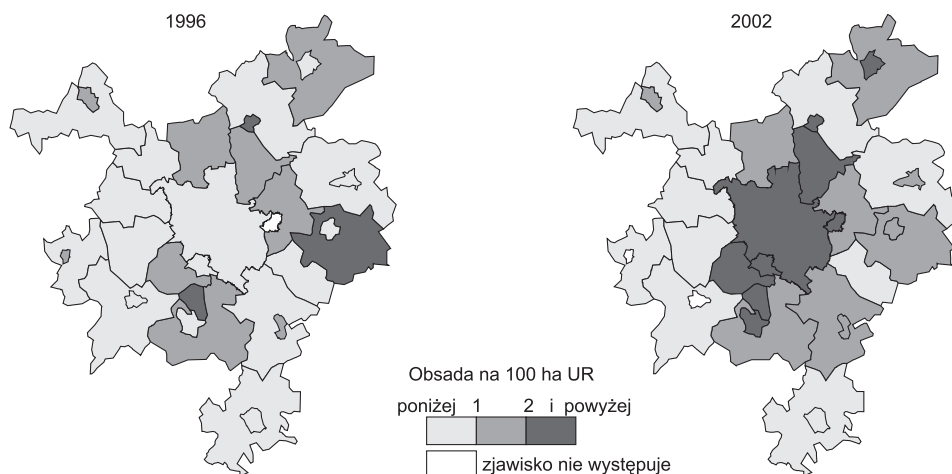
Ryc. 15. Obsada trzody chlewnej w latach 1996 i 2002 (rolnictwo ogółem)

Źródło: opracowano na podstawie wyników Powszechnych Spisów Rolnych (1996, 2002).

Ryc. 16. Drób kurzy w latach 1996 i 2002 (rolnictwo ogółem)

Źródło: opracowano na podstawie wyników Powszechnych Spisów Rolnych (1996, 2002).

Średnia dla aglomeracji: 1,0 szt.
 Maksymalny udział: 5,8 szt. m. Puszczykowo
 Minimalny udział: 0,3 szt. gm. Stęszew

Średnia dla aglomeracji: 1,1 szt.
 Maksymalny udział: 14,0 szt. m. Puszczykowo
 Minimalny udział: 0,3 szt. gm. Stęszew

Ryc. 17. Konie w latach 1996 i 2002 (rolnictwo ogółem)

Źródło: opracowano na podstawie wyników Powszechnych Spisów Rolnych (1996, 2002).

3. Działy specjalne produkcji rolnej w aglomeracji poznańskiej

3.1. Działy specjalne – fermi drobiu

Chów drobiu w Polsce ma wielowiekowe tradycje, ale dopiero w latach 60. XX w. zaczęły powstawać duże towarowe fermy hodowlane. Po głębokim regresie na przełomie lat 70. i 80. ubiegłego wieku po jego stopniowym rozwoju staje się coraz ważniejszą gałęzią produkcji zwierzęcej, a w produkcji mięsa ustępują tylko wieprzowinie.

Rozwój drobiarstwa fermowego w Polsce wykazuje silne związki z sytuacją panującą zarówno na rynku krajowym, jak i międzynarodowym. Zmieniające się relacje pomiędzy kosztami produkcji a cenami zbytu mięsa w przypadku drobiu kurzego sprawiają, że rozwój pogłowia i jego wahania upodabniają się do krzywej rozwoju pogłowia trzody chlewnej – przybierają postać sinusoidy. Z pozostałych gatunków drobiu stałym wzrostem pogłowia charakteryzuje się chów indyków, zaś pogłowie gęsi i kaczek praktycznie nie zmienia się.

Rozwój fermowego chowu drobiu sprawił, że coraz większy odsetek gospodarstw rolnych rezygnuje z chowu drobiu. Potwierdzają to wyniki Powszechnych Spisów Rolnych z 1996 i 2002 r., z których wynika, że w 1996 r. 37,2% indywidualnych gospodarstw rolnych nie miało drobiu, zaś w 2002 r. było ich już 51,3%¹.

¹ Brak wyników Powszechnego Spisu Rolnego 2010 uniemożliwił określenie aktualnej wartości tego wskaźnika.

Tabela 1. Pogłowie drobiu w chowie fermowym w aglomeracji poznańskiej w 2009 r.

Jednostki terytorialne	Drób kurzy rzeźny		Kury nioski		Indyki rzeźne		Kaczki rzeźne		Gęsi rzeźne	
	szt.	%	szt.	%	szt.	%	szt.	%	szt.	%
Aglomeracja razem	14137423	100,0	482792	100,0	830300	100,0	21850	100,0	3180	100,0
w tym: Poznań	40000	0,3	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
powiat poznański	9620969	68,1	472632	97,9	830300	100,0	9850	45,1	1500	47,2
pozostałe gminy (Skoki, Szamotuły, Śrem)	4476454	31,7	10160	2,1	0	0,0	12000	54,9	1680	52,8

Źródło: opracowano na podstawie danych urzędów skarbowych.

W aglomeracji poznańskiej, podobnie jak w całej Polsce, najlepiej rozwinięty jest chów drobiu kurzego rzeźnego oraz niosek. Z pozostałych gatunków drobiu największe znaczenie mają indyki, mniejsze gęsi i kaczki, zaś chów strusi i perlic jest marginalny. Nieco większe znaczenie mają przepiórki, których chów nastawiony jest na produkcję jaj (zawierają mało cholesterolu).

Każdy z wymienionych gatunków ma inne wymagania hodowlane i z tego względu skala produkcji w chowie fermowym jest silnie zróżnicowana, największą skalą produkcji (tab. 1) charakteryzują się fermy drobiu rzeźnego – kurzego i indyczego. Największe fermy rzeźnego drobiu kurzego zlokalizowane są w gminie Stęszew we wsi Witobel, gdzie w dwóch fermach ich pogłowie sięga ok. 590 tys. sztuk. Na terenie tej gminy zlokalizowane są też cztery największe fermy indycze we wsi Dymaczewo Stare. W każdej z nich pogłowie tych ptaków sięga ok. 160 tys. sztuk. Ponadto w mieście Stęszewie znajduje się największa ferma kur – 58 tys. sztuk, nastawiona na produkcję jaj konsumpcyjnych. Natomiast pogłowie w nielicznych fermach kaczyc i gęsi liczy po kilka tysięcy sztuk. Największa ferma kacza, o pogłowie 7,5 tys. sztuk, znajduje się we wsi Kalwy (gm. Buk), zaś największa ferma gęsia, której pogłowie nie przekracza 1,5 tys. sztuk – w Gołęczewie (gmina Suchy Las).

O rozmiarach fermowego chowu drobiu decyduje popyt na dostarczane przez nie produkty. W wypadku drobiu rzeźnego istotne znaczenie mają walory kulinarne-smakowe oraz łatwość przyrządzania posiłków i ich różnorodność.

Ważnym i powszechnie konsumowanym produktem drobiarstwa są jaja. W tej dziedzinie nie tylko ze względów smakowo-kulinarnych największą rolę odgrywają jaja kurze, a drugorzędną przepiórcze.

Drobiarstwo charakteryzuje się dużym zróżnicowaniem przestrzennym. Zdecydowały o tym sposoby chowu. Przydomowy chów drobiu, ze względu na łatwy dostęp do produktów drobiarskich, stopniowo zanika, zaś chów fermowy ma silne tendencje do koncentracji (tab. 1, 2, ryc. 18–20).

Na terenie aglomeracji poznańskiej fermowy chów drobiu koncentruje się w trzech skupieniach. Największe z nich tworzą gminy Mosina i Stęszew. Dwa pozostałe to gminy Murowana Goślina i Szamotuły. Każde z tych skupień ma swoje specyficzne cechy, które wskazują na tendencję do specjalizacji.

Fermy wymienionych skupień w 2009 r. koncentrowały 81,1% поголовья бройлеров całej aglomeracji. Na pozostałym obszarze fermowy chów brojlerów jest słabo rozwinięty, a w czterech gminach: Dopiewo, Kleszczewo, Swarzędz i Śrem w ogóle nie występuje.

Natomiast w fermowym chowie drobiu nieśnego przodują dwie gminy – Stęszew i Mosina. W gminach tych koncentruje się 84,4% поголовья кур носек aglomeracji.

W porównaniu z fermowym drobiem kurzym znacznie większą koncentracją charakteryzuje się chów indyków. Na dwie gminy Mosina i Stęszew przypada prawie 100% поголовья tych ptaków. Poza tymi gminami tylko w gminie Buk zlokalizowana jest niewielka ferma indyków (300 szt.).

Najsłabiej rozwinięty jest chów drobiu wodnego. Lepiej przedstawia się sytuacja chowu kaczek, gorzej rozwinięty jest chów gęsi. W całej aglomeracji поголовье tych ptaków w 2009 r. wynosiło 3180 sztuk. O słabym zainteresowaniu ze strony konsu-

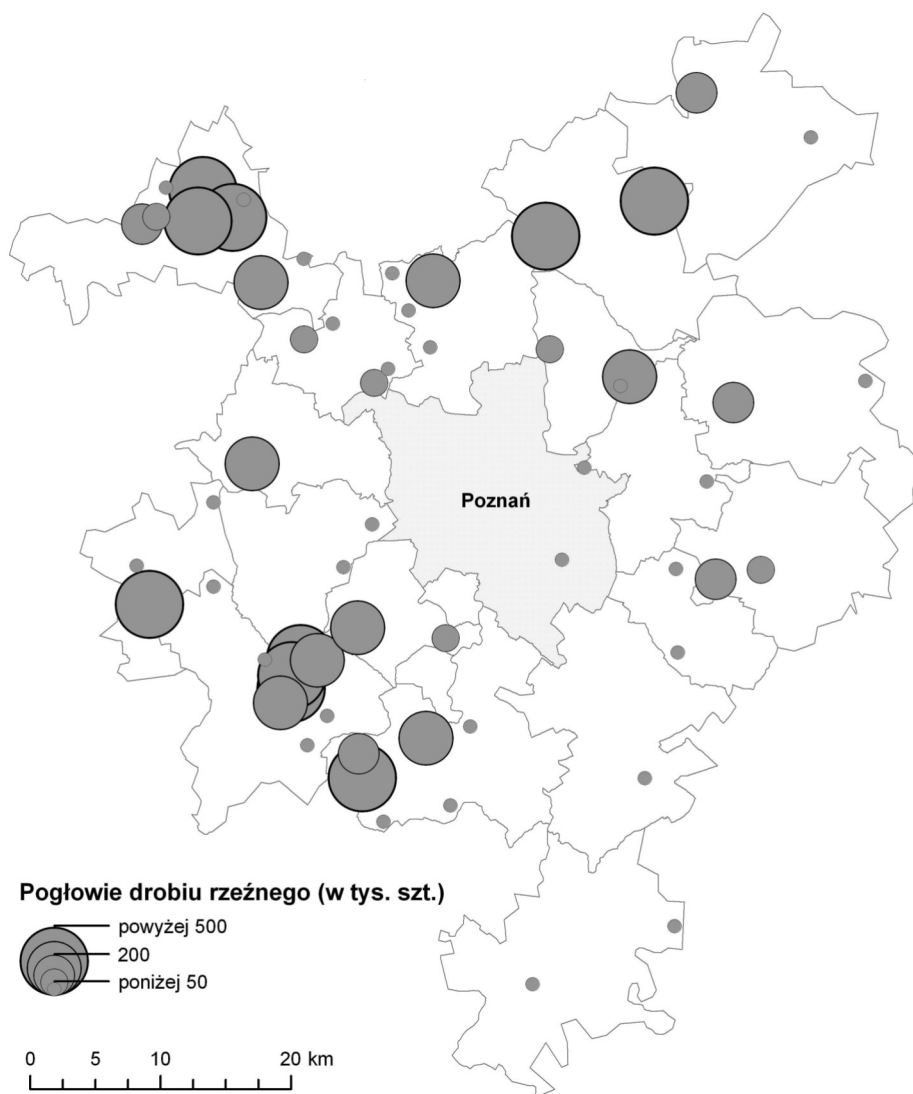
Tabela 2. Pоголовье drobiu w chowie fermowym w miastach i gminach aglomeracji poznańskiej w 2009 r.

Miasta wydzielone i gminy	Drób kurzy rzeźny		Kury noski		Indyki rzeźne		Kaczki rzeźne		Gęsi rzeźne	
	szt.	%	szt.	%	szt.	%	szt.	%	szt.	%
Aglomeracja	14137423	100	482792	100	830300	100	21850	100	3180	100
w tym: Poznań	40000	0,3	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Buk	525017	3,7	0	0,0	300	0,0	7850	35,9	0	0,0
Czerwonak	322000	2,3	14300	3,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Dopiewo	0	0,0	6550	1,4	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Kleszczewo	0	0,0	19400	4,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Komorniki	320000	2,3	1000	0,2	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Kostrzyn	161332	1,1	1002	0,2	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Kórnik	30000	0,2	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Mosina	905000	6,4	144530	29,9	645000	77,7	0	0,0	0	0,0
Murowana Goślina	2090000	14,8	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Pobiedziska	168120	1,2	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Rokietnica	238500	1,7	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Skoki	168000	1,2	0	0,0	0	0,0	12000	54,9	0	0,0
Stęszew	4160000	29,4	262000	54,3	185000	22,3	1000	4,6	0	0,0
Suchy Las	301000	2,1	850	0,2	0	0,0	1000	4,6	1500	47,2
Swarzędz	0	0,0	23000	4,8	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Szamotuły	4308454	30,5	160	0,0	0	0,0	0	0,0	1200	37,7
Śrem	0	0,0	10000	2,1	0	0,0	0	0,0	480	15,1
Tarnowo Podgórne	400000	2,8	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0

Źródło: opracowano na podstawie danych urzędów skarbowych.

mentów mięsem obu gatunków zdecydowało uprzedzenie dietetyczne. Tusze tych ptaków są mocno otluszczone, a ich kulinarna obróbka jest bardziej pracochłonna. Przy okazji warto zwrócić uwagę, że smalec gęsi zawiera znacznie mniej szkodliwego cholesterolu w porównaniu z wieprzowym. Ponadto małe zainteresowanie chowem gęsi zostało spowodowane spadkiem popytu na pierze i puch tych ptaków, choć w ostatnich latach można zauważyć wzrost zainteresowania tymi produktami.

Wzrost spożycia mięsa obu gatunków może nastąpić, gdy zostaną wykorzystane stare, często zapomniane przepisy. Dotyczy to między innymi gęsi, których

Ryc. 18. Farmy drobiu rzeźnego poza gospodarstwami rolnymi w 2009 r.
Źródło: opracowano na podstawie danych uzyskanych z urzędów skarbowych

zsyte, wędzone piersi (tzw. półgęski), odpowiednio przyprawione, stanowią prawdziwy delikatesowy rarytas. O ich wytwarzaniu niemal całkowicie zapomniano. Produkt ten jest aktualnie sprowadzany z Niemiec, choć rodowód ma polski. Rentowność chowu gęsi w Polsce wynika z ich eksportu – głównie do Niemiec.

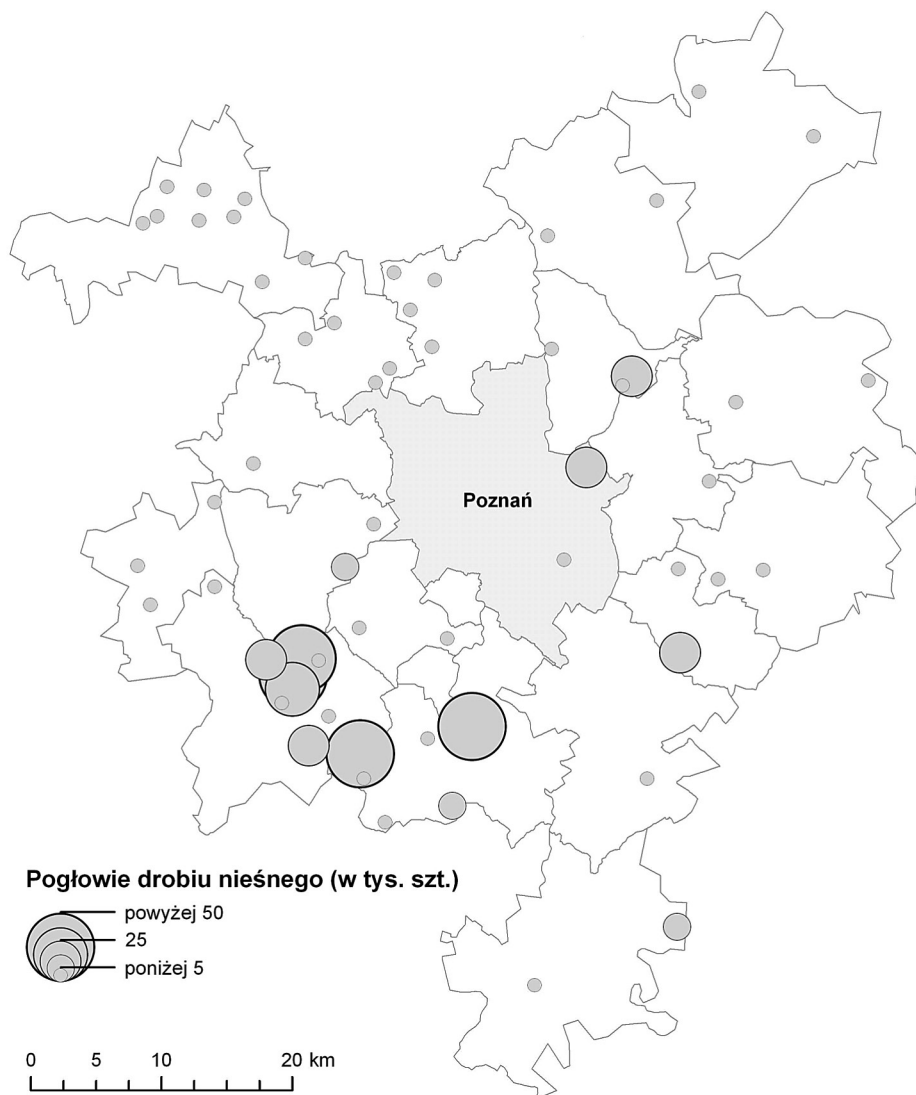
Poza drobiem do działów specjalnych w zakresie produkcji zwierzęcej urzędy skarbowe zaliczają jeszcze hodowlę zwierząt futerkowych (lisów, norek, jenotów i innych gatunków), nutrii, królików, psów i kotów rasowych, a nawet myszy i

Ryc. 19. Farmy pozostałego drobiu rzeźnego poza gospodarstwami rolnymi w 2009 r.
 Źródło: opracowano na podstawie danych uzyskanych z urzędów skarbowych.

szczurów dla celów doświadczalnych w laboratoriach. Fermy tych zwierząt są nieliczne, a w niektórych przypadkach ze względu na skalę produkcji nie zasługują na tę nazwę.

Chów wymienionych zwierząt rozrzucony jest na całym obszarze aglomeracji. Bardzo często są to pojedyncze fermy czy ośrodki hodowlane. Najliczniejsze są ośrodki hodowli psów rasowych i fermy królicze. Natomiast nieliczne są fermy zwierząt futerkowych. Niewielkie fermy lisów zlokalizowane są w Modrzu (gmina

Ryc. 20. Fermy drobiu nieśnego poza gospodarstwami rolnymi w 2009 r.
Źródło: opracowano na podstawie danych uzyskanych z urzędów skarbowych.

Stęszew) – 52 szt. i w Skórzewie (gmina Komorniki), gdzie obok lisów (100 szt.) hodowane są jeszcze jenoty (15 szt.).

3.2. Uprawy pod osłonami

Charakterystyczną cechą rolnictwa stref podmiejskich dużych miast jest dobrze rozwinięte ogrodnictwo, a zwłaszcza jego najintensywniejsza gałąź – uprawa pod osłonami. Sytuację taką obserwuje się także w aglomeracji poznańskiej, gdzie pomimo postępujących procesów urbanizacyjnych gałąź ta zachowała się też w miastach, zwłaszcza na ich peryferiach. Przykładem może być Poznań, gdzie według danych urzędów skarbowych szklarnie zajmują 53 862 m², tunele foliowe 21 491 m² (tab. 3)².

Łączna powierzchnia szklarni tej grupy własnościowej na obszarze całej aglomeracji przekracza 317 tys. m², a tunele foliowych 160,6 tys. m². Blisko 73% powierzchni szklarni jest ogrzewanych. Natomiast tunele foliowe ogrzewane są w całości (tab. 4).

Wymagania rynku sprawiły, że pod osłonami uprawiane są przede wszystkim rośliny ozdobne, które zajmują 73,2% powierzchni w ogrzewanych szklarniach i prawie tyle samo w tunelach foliowych – 72,9%³. Pozostałą powierzchnię zajmują warzywa – głównie pomidory, ogórki i papryka. Proporcje te wynikają zwłaszcza z faktu, że uprawa roślin ozdobnych jest prowadzona przez cały rok, zaś zbiory warzyw mają charakter sezonowy. Należy zwrócić uwagę, że ponad 1/4 powierzchni szklarni jest nieogrzewana. Są one wykorzystywane dla celów produkcyjnych tylko sezonowo, gdy temperatury zewnętrzne pozwalają na uprawę roślin o mniejszych wymaganiach termicznych – rzodkiewki, sałaty i innych warzyw oraz roślin ozdobnych.

Uprawy w szklarniach są prowadzone we wszystkich jednostkach terytorialnych aglomeracji, ale powierzchnie są silnie zróżnicowane (tab. 4). Przyczyny tego zróżnicowania najczęściej są spowodowane dobrą dostępnością chłonnego rynku Poznania, zaś niewielki mają na to wpływ rynki lokalne pozostałych miast. Dużą rolę w tym zakresie odgrywa Wielkopolska Gildia Warzywno-Owocowa zlokalizowana w Poznaniu w dzielnicy katastralnej Franowo. Wpływ innych czynników na rozmieszczenie upraw szklarniowych jest niewielki. Natomiast istotna dla rozwoju upraw szklarniowych jest konkurencja importowanych warzyw i kwiatów. W pierwszych latach po przejściu na gospodarkę rynkową nastąpiło załamanie produkcji pod osłonami, które zostało spowodowane niższymi kosztami produkcji i dotacjami dla rolnictwa w krajach Unii Europejskiej. Szczególnie dotkliwy dla rozwoju upraw pod osłonami był import tanich produktów pochodzących z krajów śródziemnomorskich. Dodatkowym czynnikiem, który przyczynił się do załamania

² Powierzchnie te są zapewne większe, gdyż dane nie obejmują własności gospodarstw rolnych osób fizycznych i innych form własnościowych. Dotyczą tylko osób fizycznych niebędących właścicielami gospodarstw rolnych. W nomenklaturze urzędów skarbowych (podobnie jak chów zwierząt dla celów zarobkowych) określane są mianem „działów specjalnych”.

³ Nie ma podobnych danych dla nieogrzewanych szklarni. Poza tym w ewidencji urzędów skarbowych nie uwzględnia się nieogrzewanych tuneli foliowych.

zwłaszcza uprawy kwiatów (szczególnie goździków), była utrata chłonnego na nie rynku, jakim był były Związek Radziecki. Ponadto konkurencję z produktami importowanymi utrudniał niski poziom wyposażenia technicznego polskich szklarni, który zwiększał koszty produkcji.

W rozkładzie przestrzennym upraw szklarniowych wyróżnić można dwa wyraźne skupienia: poznańskie i śremskie. W pierwszym z nich, w Poznaniu i sąsiadujących z nim gminach Komorniki i Tarnowo Podgórne, koncentruje się 42,9% upraw szklarniowych całej aglomeracji, a wraz z pozostałymi gminami wchodzącymi w skład tego skupienia – 78,2%. W tym skupieniu wyróżnia się dzielnica Nowe Miasto, w której uprawy szklarniowe w 2010 r. zajmowały 38 735 m², co stanowiło 71,9% ogólnej ich powierzchni w Poznaniu. Poza tym większe powierzchnie upraw szklarniowych występują w dzielnicach Grunwald i Jeżyce.

Natomiast na terenach wiejskich tego skupienia dużą koncentracją upraw szklarniowych charakteryzują się wsie: Komorniki (27 424 m²), Tarnowo Podgórne (26 337 m²), Przeźmierowo (11 702 m²) oraz Dachowa (19 137 m²) położona w gminie Kórnik. W szklarniach tego skupienia dominuje uprawa roślin ozdobnych, które zajmują 81,7% ich powierzchni, zaś pozostała powierzchnia przypada na warzywa. Z tym skupieniem, którego centrum stanowi Poznań, związane są wszystkie sąsiadujące z nim gminy, choć powierzchnie upraw są w nich mniejsze. Warto też zwrócić uwagę na specyfikę gminy Kleszczewo – występujące tam szklarnie zajmują 6234 m², ale 88,2% ich powierzchni nie jest ogrzewana. W całej aglomeracji szklarnie nieogrzewane zajmują powierzchnię 27,3% i większość z nich występuje w jej wschodniej części.

Odrębnym skupieniem upraw szklarniowych jest gmina Śrem. Na jej terenie zajmują one 40 158 m², z czego 82,7% przypada na wieś Gaj. Specyfiką tego skupienia jest bezwzględna dominacja uprawy warzyw, które w szklarniach ogrzewanych zajmują 99,6% ich powierzchni.

Tunele foliowe zajmują prawie dwukrotnie mniejszą powierzchnię niż szklarnie (tab. 3, 4), choć koszty inwestycyjne związane z ich budową są niższe. Należy jednak zauważyć, że ich trwałość – w porównaniu ze szklarniami – jest dużo gorsza ze względu na materiał osłonowy. Z uwagi na nietrwałość materiału osłonowego uprawy roślin w tunelach foliowych odznaczają się wysokim stopniem ryzyka, związanym z występowaniem ekstremalnych zjawisk pogodowych. Bardzo często tunele foliowe poprzedzają kosztowniejszą budowę szklarni.

Przestrzenne rozmieszczenie tuneli foliowych jest podobne jak szklarni. Obok gmin charakteryzujących się dużą ich koncentracją są gminy, w których mimo korzystnego ich położenia brak tych obiektów bądź ich powierzchnie są niewielkie, a znaczenie marginalne.

Przyczyny słabego zainteresowania uprawami pod osłonami są zazwyczaj złożone. Obok wysokich kosztów inwestycyjnych i eksploatacyjnych, struktury obszarowej, jakości gruntów ornych, duże znaczenie ma koniunktura rynkowa na kwiaty i warzywa, kształtowana często przez czynniki natury politycznej.

Tunele foliowe, podobnie jak szklarnie, skoncentrowane są w dwóch skupieniach – poznańskim i śremskim. Na obszarze skupienia poznańskiego występuje 79,6% powierzchni tuneli foliowych zlokalizowanych na terenie całej aglomeracji,

Tabela 3. Uprawy pod osłonami w aglomeracji poznańskiej w 2009 r.

Jednostki terytorialne	Uprawy pod osłonami, w tym w													
	szklarniach						tunelach foliowych							
	ogółem			ogrzewanych z uprawą warzyw			nie ogrzewanych			ogrzewanych z uprawą warzyw				
	m ²	%	m ²	%	m ²	%	m ²	%	m ²	%	m ²	%		
Agglomeracja	317281	100,0	168968	100,0	61966	100,0	86671	100,0	160588	100,0	117132	100,0	43456	100,0
W tym:	53862	17,0	28289	16,7	2660	4,3	22913	26,4	21491	13,4	5476	4,7	16015	36,9
Poznań														
Powiat poznański	217697	68,6	137504	81,4	20838	33,6	59679	68,9	114823	71,5	101034	86,3	13789	31,7
Pozostałe gminy (Skoki, Szamotuły, Śrem)	45722	14,4	3175	1,9	38468	62,1	4079	4,7	24274	15,1	10622	9,1	13652	31,4

Źródło: opracowano w oparciu o informacje urzędów skarbowych m. Poznania oraz powiatów poznańskiego, śremskiego, szamotulskiego i wągrowieckiego.

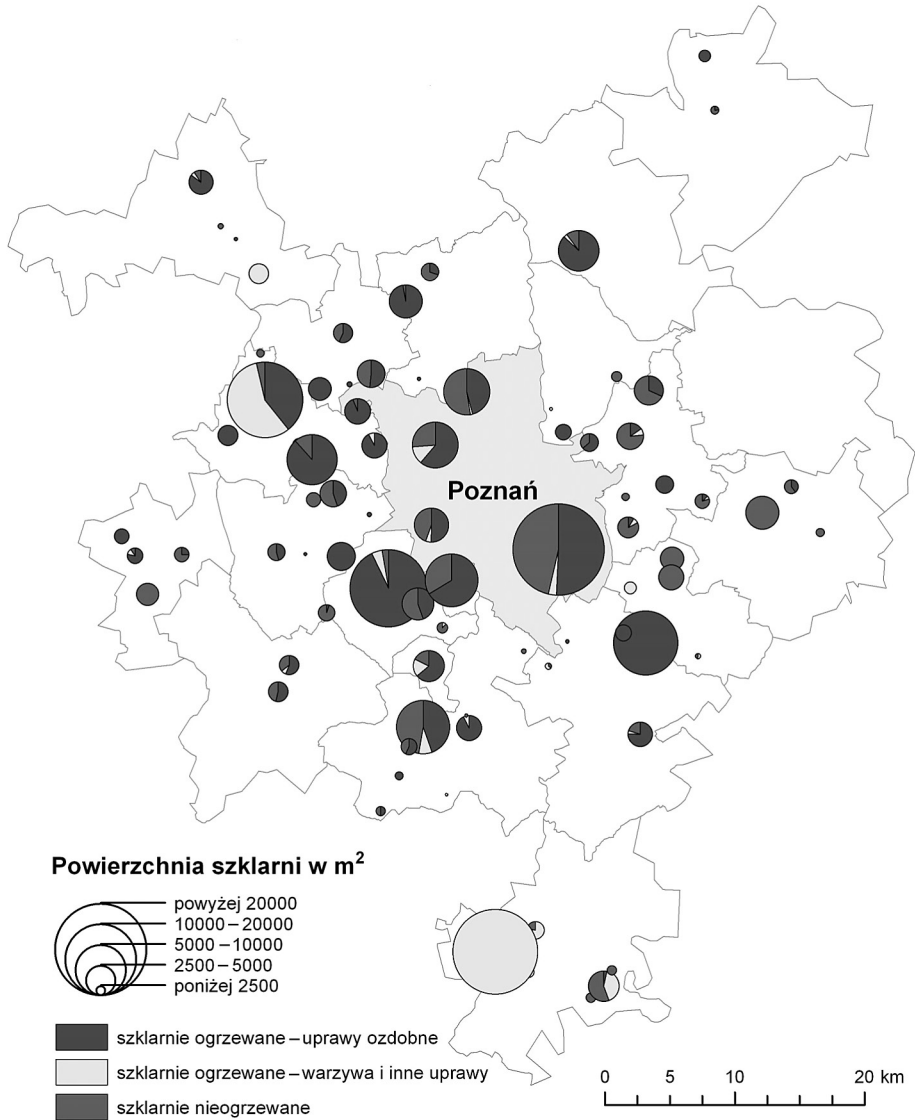
Tabela 4. Uprawy pod osłonami w miastach i gminach aglomeracji poznańskiej w 2009 r.

Miasta wydzielone i gminy	Uprawy pod osłonami, w tym w													
	szklarniach						tunelach foliowych							
	ogółem		ogrzewanych z uprawą warzyw		nieogrzewanych		ogółem		roślin ozdobnych		ogrzewanych z uprawą warzyw			
m ²	%	m ²	%	m ²	%	m ²	%	m ²	%	m ²	%	m ²	%	
Aglomeracja	317281	100,0	168968	100,0	61966	100,0	86671	100,0	160588	100,0	117132	100,0	43456	100,0
w tym: Poznań m.	53862	17,0	28289	16,7	2660	4,3	22913	26,4	21491	13,4	5476	4,7	16015	36,9
Buk	5388	1,7	2115	1,3	133	0,2	3140	3,6	4017	2,5	3396	2,9	621	1,4
Czerwonak	1627	0,5	1129	0,7	40	0,1	458	0,5	4407	2,7	3127	2,7	1280	2,9
Dopiewo	9235	2,9	5799	3,4	0	0,0	3436	4,0	1600	1,0	1600	1,4	0	0,0
Kleszczewo	6234	2,0	0	0,0	734	1,2	5500	6,3	360	0,2	0	0,0	360	0,8
Komorniki	33886	10,7	27613	16,3	1288	2,1	4985	5,8	5905	3,7	5081	4,3	824	1,9
Kostrzyn	6221	2,0	360	0,2	33	0,1	5828	6,7	540	0,3	270	0,2	270	0,6
Kórnik	23284	7,3	22487	13,3	241	0,4	556	0,6	798	0,5	0	0,0	798	1,8
Luboń m.	12935	4,1	8494	5,0	128	0,2	4313	5,0	10211	6,4	9491	8,1	720	1,7
Mosina	18176	5,7	9737	5,8	1335	2,2	7104	8,2	6085	3,8	5110	4,4	975	2,2
Murwana Goślina	7648	2,4	6659	3,9	209	0,3	780	0,9	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Pobiedziska	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	260	0,2	260	0,2	0	0,0
Puszczykowo m.	4456	1,4	2854	1,7	808	1,3	794	0,9	796	0,5	676	0,6	120	0,3
Rokietnica	7701	2,4	5281	3,1	0	0,0	2420	2,8	14692	9,1	14512	12,4	180	0,4
Skoki	891	0,3	681	0,4	0	0,0	210	0,2	440	0,3	440	0,4	0	0,0
Stęszew	3519	1,1	1933	1,1	149	0,2	1437	1,7	1685	1,0	1086	0,9	599	1,4
Suchy Las	15881	5,0	9918	5,9	170	0,3	6117	7,1	13562	8,4	12602	10,8	960	2,2
Swarzędz	13348	4,2	4419	2,6	520	0,8	8409	9,7	10089	6,3	4929	4,2	5160	11,9
Szamotuły	4673	1,5	2350	1,4	1935	3,1	388	0,4	9728	6,1	6654	5,7	3074	7,1
Śrem	40158	12,7	144	0,1	36533	59,0	3481	4,0	14106	8,8	3528	3,0	10578	24,3
Tarnowo Podgórne	48158	15,2	28706	17,0	15050	24,3	4402	5,1	39816	24,8	38894	33,2	922	2,1

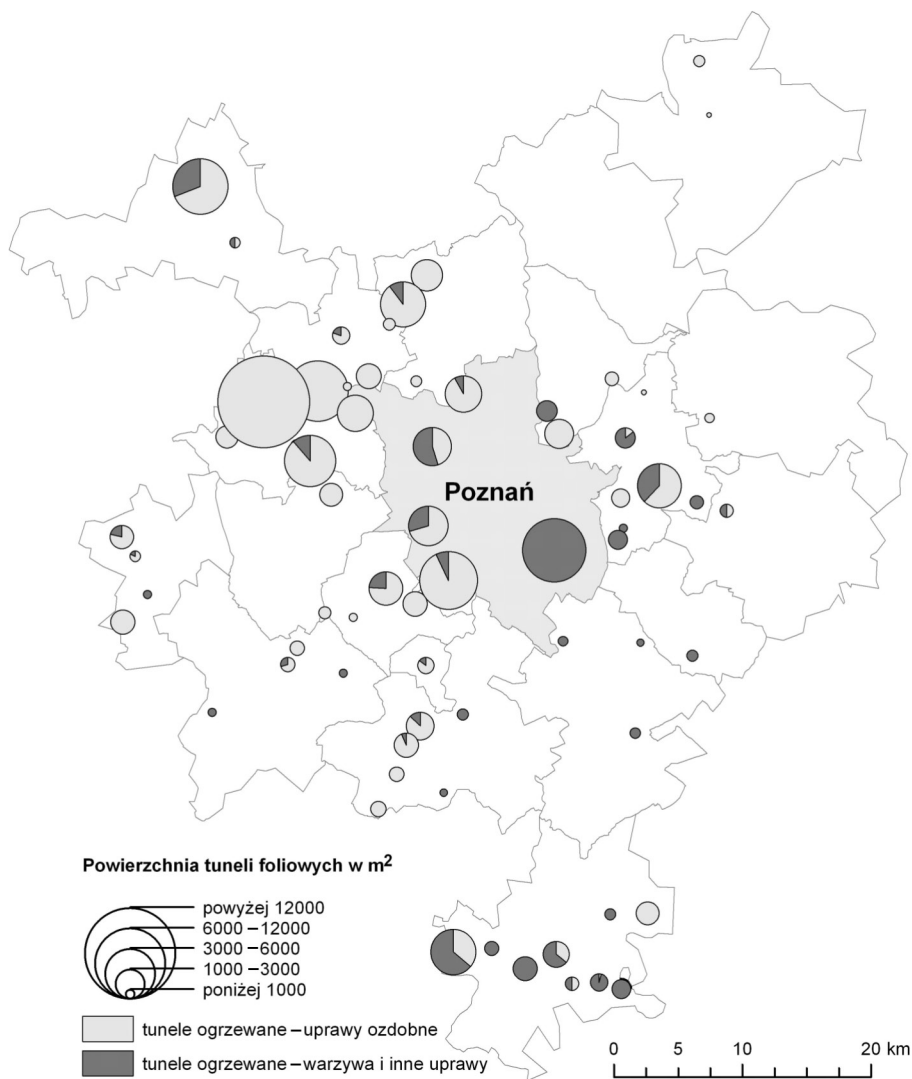
Źródło: opracowano w oparciu o informacje urzędów skarbowych.

a w skupieniu śremskim wskaźnik ten ma wartość 8,8%. Na pozostałym obszarze uprawy w tunelach foliowych z małymi wyjątkami (gmina Szamotuły) mają marginalne znaczenie, a w gmina Pobiedziska w ogóle nie występują.

Natomiast największą w 2009 r. powierzchnią upraw w tunelach foliowych, przekraczającą 10 tys. m², charakteryzuje się dzielnica Nowe Miasto w Poznaniu – 12 169 m², m. Luboń – 10 211 m² oraz wsie Tarnowo Podgórne – 25 729 m² i Kobylniki (gmina Rokietnica) – 11 277 m².

Ryc. 21. Uprawy szklarniowe poza gospodarstwami rolnymi w 2009 r.
Źródło: opracowano na podstawie danych uzyskanych z urzędów skarbowych.

Ryc. 22. Uprawy w tunelach foliowych poza gospodarstwami rolnymi w 2009 r.
 Źródło: opracowano na podstawie danych uzyskanych z urzędów skarbowych.

W tunelach foliowych, podobnie jak w szklarniach, uprawiane są głównie rośliny ozdobne, które, jak już wspomniano, zajmują 72,9% ich powierzchni.

4. Podsumowanie

Brak danych uniemożliwia przedstawienie najnowszych trendów w produkcji rolniczej oraz ocenę poziomu jej rozwoju. Zmiany w strukturze produkcji rolniczej wynikają głównie z relacji cen uzyskiwanych za poszczególne produkty do kosztów ich wytwarzania. Stąd m.in. w aglomeracji poznańskiej obserwuje się wzrost areálu zajmowanego pod uprawę rzepaku oraz roślin energetycznych, nietypowych dla stref żywieckich dużych miast.

Należy podkreślić, że działalność rolnicza w miastach ogranicza się zazwyczaj do produkcji ogrodniczej, w tym najintensywniejszej jej formy – uprawy roślin pod osłonami. Natomiast produkcja zwierzęca z uwagi na swą uciążliwość dla otoczenia została niemal całkowicie wyeliminowana z miast.

Rozwój transportu oraz wzrost znaczenia opłacalności produkcji sprawiły, że w strefie podmiejskiej Poznania produkcja roślinna i zwierzęca nie ma typowych cech rolnictwa podmiejskiego. W tym przypadku straciła na aktualności teza, że lokalizuje się w niej przede wszystkim produkcję tych artykułów rolniczych, które szybko tracą na jakości w trakcie przewożenia (Falkowski, Kostrowicki 2001).

Literatura

- Dybowski G., 2004. Produkcja żywca drobiowego. Fundusz Współpracy, Warszawa.
- Falkowski J., Kostrowicki J., 2001. Geografia rolnictwa świata. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Głębocki B., 2007. Rolnictwo. [W:] H. Rogacki (red.), Geografia społeczno-gospodarcza Polski. Wyd. Naukowe PWN, Warszawa. s. 185–271.
- Kacprzak E., 2002. Zmiany przestrzenno-organizacyjne sadownictwa w Polsce. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań
- Kacprzak E., 2004. Zmiany przestrzenne sadownictwa w Polsce w latach 1990–2002. Rocz. AR Pozn., CCCLX: 69–82.
- Kacprzak E., 2005. Zmiany przestrzenno-strukturalne polskiego sadownictwa w latach 1988–2004. [W:] B. Głębocki (red.), Struktura przestrzenna rolnictwa Polski u progu XXI wieku. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, s. 193–217.
- Kacprzak E., 2007. Wpływ warunków przyrodniczych na rozmieszczenie sadów w Polsce. [W:] S. Grykień, H. Hasiński, P. Tomczak (red.), Przyrodnicze uwarunkowania rozwoju obszarów wiejskich. Uniwersytet Wrocławski, Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu, Wrocław.
- Kulikowski R., 2005. Efekty produkcyjne rolnictwa i ich społeczno-ekonomiczne i przyrodnicze uwarunkowania. [W:] B. Głębocki (red.), Struktura przestrzenna rolnictwa Polski u progu XXI wieku. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, s. 45–99.
- Ustawa z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych (Dz.U. z 2000 r., nr 14, poz. 176 z późn. zm.).

Benicjusz Głębocki
Katedra Gospodarki Przestrzennej
Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej w Poznaniu

Ewa Kacprzak
Zakład Gospodarki Żywnościowej i Wsi. Instytut Geografii
Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej,
Wydział Nauk Geograficznych i Geologicznych,
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
e-mail: eja@amu.edu.pl

Ewa Kacprzak

Rozwój rynku produktów regionalnych i tradycyjnych w aglomeracji poznańskiej

1. Wstęp

W Polsce, podobnie jak w pozostałych krajach Unii Europejskiej, coraz większą uwagę zwraca się na wytwarzanie żywności wysokiej jakości. W ramach Wspólnej Polityki Rolnej czyni się też starania, aby była ona w odpowiedni sposób promowana i chroniona.

Dla wielu konsumentów artykułami żywnościowymi bardzo dobrej jakości są tzw. produkty regionalne i produkty tradycyjne, które wyróżnia zastosowanie unikalnych metod produkcji i przyrządzenia.

Zgodnie z obowiązującymi regulacjami prawnymi¹ produkty regionalne wytwarza się lokalnymi metodami, związane są z miejscem pochodzenia i cechuje je ponadprzeciętna jakość. Ten rodzaj produktów może być rejestrowany w Komisji Europejskiej (rejestr nazw znanego pochodzenia) jako: Chroniona Nazwa Pochodzenia lub też Chronione Oznaczenie Geograficzne. W pierwszym przypadku wszystkie surowce potrzebne do wytworzenia produktu oraz cały proces produkcji muszą dotyczyć określonego obszaru (np. wielkopolski ser smażony). Natomiast Chronione Oznaczenie Geograficzne może uzyskać produkt, którego choć jeden etap wytwarzania miał miejsce na określonym terenie.

Mianem produktu tradycyjnego określa się ten, który uznano za Gwarantowaną Tradycyjną Specjalność². Musi on mieć cechy, które odróżniają go od innych podobnych produktów. Ponadto, poza bardzo dobrą jakością, specyficzny charakter produktu wynika z tradycji – przyjęto, że okres jego wykorzystywania powinien przekraczać 25 lat. Produkt tradycyjny, w odróżnieniu od regionalnego, nie jest powiązany z określonym obszarem. Po przeprowadzeniu stosownej procedury rejestracji Komisja Europejska wydaje tzw. rozporządzenie rejestrujące i nazwa produktu zostaje wpisana do rejestru gwarantowanych tradycyjnych specjalności (www.minrol.gov.pl/pol/Jakosc-zywnosci/Produkty-regionalne-i-tradycyjne).

---

¹ Przepisy UE (5 rozporządzeń) oraz krajowe akty prawne (ustawa o rejestracji i ochronie nazw i oznaczeń produktów rolnych i środków spożywczych oraz o produktach tradycyjnych, Dz.U. 2005, nr 10, poz. 68) są przedstawione na stronie internetowej Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi (www.minrol.gov.pl/pol/Jakosc-zywnosci/Produkty-regionalne-i-tradycyjne).

² Dla Chronionej Nazwy Pochodzenia, Chronionego Oznaczenia Geograficznego oraz Gwarantowanej Tradycyjnej Specjalności wprowadzono specjalne znaki graficzne (www.minrol.gov.pl/pol/Jakosc-zywnosci/Produkty-regionalne-i-tradycyjne).

W Polsce od 2005 r. produkty tradycyjne są wpisywane na Listę Produktów Tradycyjnych, która prowadzona jest przez Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi (www.minrol.gov.pl/pol/Jakosc-zywnosci/Produkty-regionalne-i-tradycyjne/Listaproduktow-tradycyjnych). Rejestracja nie jest związana z koniecznością poddawania się kontroli. Lista pozwala na identyfikację istniejących produktów tradycyjnych i jest swoistym wyróżnieniem znakomitej jakości żywności.

Celem opracowania jest diagnoza rynku produktów regionalnych i tradycyjnych w aglomeracji poznańskiej, która jest zarazem miejscem wytwarzania produktów regionalnych i tradycyjnych i chłonnym rynkiem zbytu tego typu produktów.

Wykorzystano dane uzyskane z Departamentu Rolnictwa i Rozwoju Wsi Urzędu Marszałkowskiego Województwa Wielkopolskiego, informacje publikowane na Liście Produktów Tradycyjnych przez Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi oraz materiały ze stron internetowych poszczególnych producentów produktów regionalnych i tradycyjnych.

Zakres czasowy badań został zdeterminowany dostępnością materiałów i obejmuje lata 2005–2010.

2. Produkty regionalne i tradycyjne w aglomeracji poznańskiej w latach 2005–2010

W ostatnich latach wzrostowi zainteresowania wśród konsumentów żywnością produkowaną metodami tradycyjnymi towarzyszy systematyczne zwiększanie się liczby produktów regionalnych na ministerialnej Liście Produktów Tradycyjnych. W 2010 r. zarejestrowano ponad 860 produktów tradycyjnych, z czego 9,6% pochodziło z województwa wielkopolskiego. Do prowadzonego przez Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi rejestru wpisano także 29 produktów regionalnych wytwarzanych w obrębie aglomeracji poznańskiej (tab. 1). Należą one do sześciu kategorii produktów:

- gotowe dania i potrawy,
- produkty mięsne,
- warzywa i owoce,
- wyroby piekarnicze i cukiernicze,
- oleje i tłuszcze,
- produkty mleczne.

Najliczniej reprezentowana jest pierwsza z wymienionych kategorii – znajduje się w niej ponad 1/3 wszystkich „aglomeracyjnych” produktów regionalnych. Drugą co do wielkości grupę wśród produktów tradycyjnych wytwarzanych na terenie aglomeracji stanowią produkty mięsne. W tej kategorii zarejestrowano 8 produktów. Do najbardziej popularnych nie tylko w aglomeracji, ale całej Wielkopolsce gotowych dań i potraw zaliczyć należy: plynclę (placki ziemniaczane smażone na oleju), szare kluski (kluski ze startych surowych ziemniaków, z jajkami, pszenną mąką i solą), galart, nazywany też „zimnymi nóżkami”, rosół i pieczoną kaczkę. Wielu zwolenników mają nadal zupy: czernina (przygotowywana z kaczej

krwi), ślepe ryby („z pyrów z merdyrdą”, zupa ziemniaczana) oraz parzybroda (gotowana z kapusty włoskiej i ziemniaków). Wśród pozostałych produktów tradycyjnych najbardziej znane są rogalie marcińskie oraz gzik, czyli zmielony twaróg z kwaśną śmietaną ze szczypiorem lub cebulą doprawiony do smaku solą. Warto podkreślić, że rogal świętomarciński, zarejestrowany jako Chronione Oznaczenie Geograficzne w 2008 r., jest znanym produktem cukierniczym także poza Wielkopolską. Tradycyjnie rogalie z charakterystycznym nadzieniem z masy makowej spożywali mieszkańcy Poznania 11 listopada – w dzień św. Marcina. Z czasem wypiek ten stał się dostępny również na co dzień. Od kilku lat poznańskie rogalie świętomarcińskie w dniu 11 listopada sprzedawane są w innych miastach Polski, np. w Warszawie. Wypiek ten jest produktem tradycyjnym Cechu Cukierników i Piekarzy w Poznaniu. Nad jego recepturą pieczę ma Kapituła Poznańskiego Tradycyjnego Rogala Świętomarcińskiego. Cukiernie i piekarnie wytwarzające rogalie muszą uzyskać stosowny certyfikat. W 2010 r. na liście podmiotów uprawnionych do produkcji rogali świętomarcińskich znalazło się 116 cukierni, głównie z obszaru aglomeracji poznańskiej³. Oczywiście największa koncentracja podmiotów dysponujących certyfikatem znajduje się w Poznaniu (ok. 40%), który jest chłonnym rynkiem zbytu tego produktu regionalnego.

Należy wspomnieć, że dwa z aglomeracyjnych produktów tradycyjnych zostały wpisane przez Komisję Europejską do Rejestru Gwarantowanych Tradycyjnych Specjalności. Jednym z tych produktów jest wspomniany rogal świętomarciński, a drugim olej rydzowy produkowany przez firmę SemCo (K. i J. Just) ze Śmiłowa k. Szamotuł. Olej rydzowy był pierwszym polskim produktem tradycyjnym, który uzyskał we wspólnocie europejskiej miano Gwarantowanej Tradycyjnej Specjalności w kategorii oleje i tłuszcze. Jak informuje na swojej stronie internetowej producent (www.semco.pl), jest to: „Tłoczony na zimno olej o specyficznym smaku, wytwarzany jest z lnianki, dawnej rośliny oleistej, tradycyjnie uprawianej zwłaszcza w Wielkopolsce, gdzie do dziś znajdują się znaczące plantacje. Nazwę swą zawdzięcza regionalnej nazwie lnianki: «rydz», «ryżyk» – z racji rudej barwy ziarenek”.

Producenci aglomeracyjnych produktów tradycyjnych są wprawdzie w większym lub mniejszym stopniu związani z gospodarką rolną, jednak różnią się od siebie pod wieloma względami (tab. 1). Są to zarówno producenci (gospodarstwa rolne), przetwórcy produktów rolnych (różnego typu firmy), jak i organizacje (Cech Cukierników i Piekarzy w Poznaniu). Różni je liczba zarejestrowanych produktów. Cechują się odmienną sytuacją prawną, a także skalą działalności, m.in. zatrudnieniem, wielkością produkcji produktów regionalnych i tradycyjnych oraz sposobem ich zbywania.

Zazwyczaj dany producent wytwarza jeden produkt tradycyjny. Jednak swoim rekordzistą pod względem rejestracji tego typu artykułów spożywczych na ministerialnej Liście Produktów Tradycyjnych jest poznańska restauracja „Pod Pretekstem” – zarejestrowała ich aż 10. Trzy produkty regionalne wytwarza Rolnicza

³ Lista podmiotów mających certyfikat uprawniający do wyrobu rogali świętomarcińskich publikowana jest na stronie internetowej Cechu Cukierników i Piekarzy w Poznaniu (www.cehcukiernikowipiekarzy.pl).

Tabela 1. Produkty tradycyjne aglomeracji poznańskiej (wg lokalizacji producentów)

Kategoria produktu	Nazwa produktu	Miejsce produkcji (gmina)	Nazwa producenta
Gotowe dania i potrawy	Plyndze	Poznań	Restauracja „Pod Pretekstem”
	Kaczka pieczona po wielkopolsku		
	Czernina		
	Wielkopolski rosół z kury		
	Parzybroda		
	Golonka po wielkopolsku		
	Galart		
	Zrazy zawijane po wielkopolsku		
	Bigos wielkopolski		
	Ślepe ryby		
Produkty mięsne	Szare kluski	Poznań	Warkom Sp. Z.o.o.
	Rokietnicka kiełbasa jałowcowa	Rokietnica	Gospodarstwo rolne M. Kortus
	Kiełbasa wiejska kruszewska	Swarzędz	Rolnicza Spółdzielnia Produkcyjna Kruszewnia
	Salceson wiejski kruszewski		
	Wątrobianka kruszewska		
	Rollka wielkopolska	Skórzewo	Rzeźnictwo-Wędliniarstwo dr H. Maryniak
	Kaszanka rychtalska		
	Kiełbasa biała parzona wielkopolska	Poznań	Rzeźnictwo-Wędliniarstwo P. i C. Teclaw
Warzywa i owoce	Wielkopolska pieczeń z dzika	Swarzędz	Zakład Przetwórstwa Dzicyzny „Laspol”
	Kompoty owocowe	Poznań	Zakład Przetwórstwa Rolno-Spożywczego „Wiórek”
	Szabel w zalewie (fasola szparagowa) Marynata z korbola (dynia)		
Wyroby piekarnicze i cukiernicze	Rogale świętomarcińskie	Poznań	Cech Cukierników i Piekarzy w Poznaniu
	Chleb cygański	Poznań	Piekarnia „Junikowska”
	Pumpernikiel Adama	Poznań	FAWOR Spółdzielnia Piekarsko-Ciastkarska
Oleje i tłuszcze	Olej rydzowy	Szamotuły	SemCo K. i J. Just
	Wielkopolskie oleje tłoczone na zimno – z pestek dyni, rzepakowy	Poznań	PPHU VITACORN Sp. z o.o.
Produkty mleczne	Gzik wielkopolski	Poznań	Warkom Sp. z o.o.
	Serek twarogowy kozi witoldziński	Szamotuły	Gospodarstwo J. i W. Jarmażowie

Źródło: opracowano na podstawie publikacji Produkty... (2010) oraz Listy Produktów Tradycyjnych (www.minrol.gov.pl/pol/Jakosc-zywnosci/Produkty-regionalne-i-tradycyjne/Lista-produktow-tradycyjnych).

Spółdzielnia Produkcyjna Kruszewnia z gminy Swarzędz, a także Zakład Przetwórstwa Rolno-Spożywczego „Wiórek” z Poznania.

Należy podkreślić, że część firm ma charakter rodzinny np. Rzeźnictwo-Wędliniarstwo P. i C. Teclaw, Rzeźnictwo-Wędliniarstwo dr H. Maryniak czy SemCo, i pewne „tradycje rolnicze”⁴. Wydaje się, że producentów produktów regionalnych prowadzących działalność na terenie aglomeracji poznańskiej najsilniej różnicują: warunki produkcji, wielkość produkcji oraz organizacja dystrybucji wytworzonych artykułów.

Większość aglomeracyjnych produktów tradycyjnych znajduje się w ciągłej sprzedaży. Z kolei rakiem kielbasę jałowcową wytwarza się w gospodarstwie rolnym państwa Kortusów w Rokietnicy jedynie okresowo. Można ją nabyć w gospodarstwie lub też na lokalnych imprezach, np. w trakcie Rumpucia, wrześnieowego święta gminnego w Rokietnicy. Mimo że produkty regionalne i tradycyjne są coraz bardziej popularne wśród konsumentów, to system ich dystrybucji jest daleki od doskonałości. Najczęściej tego typu produkty mieszkańcy aglomeracji poznańskiej mogą nabyć:

- bezpośrednio u producenta (w gospodarstwie, w sklepie firmowym, w restauracji, cukierni, piekarni),
- w trakcie różnego typu imprez krajowych, regionalnych i lokalnych (targi, kiermasze, festyny, dożynki itp.),
- w sklepach specjalistycznych (z tzw. zdrową żywnością, żywnością ekologiczną, zielarskich, zielarsko-medycznych),
- w niektórych sieciach supermarketów.

Trudności w zakupie aglomeracyjnych produktów regionalnych wynikają nie tylko z faktu, że dostęp do nich utrudnia zbyt mała liczba profesjonalnie funkcjonujących kanałów dystrybucji. Z pewnością nadal niewystarczająca jest promocja tego rodzaju produktów spożywczych i w efekcie zbyt mała wiedza o nich zarówno wśród samych mieszkańców aglomeracji, jak i przybywających do niej gości. Nie można też zapominać, że dla części społeczeństwa produkty regionalne czy tradycyjne są zbyt drogie.

3. Sieć Dziedzictwa Kulinarnego Wielkopolska

Bardzo interesującą inicjatywą, a przede wszystkim pomocną w zakresie promocji wytwarzanych w aglomeracji poznańskiej produktów regionalnych i tradycyjnych, było stworzenie przez samorząd wojewódzki w 2009 r. Sieci Dziedzictwa Kulinarnego Wielkopolska. Stroną formalną przedsięwzięcia zajął się Departament Rolnictwa i Rozwoju Wsi Urzędu Marszałkowskiego Województwa Wielkopolskiego.

⁴ Właściciele SemCo, przedstawiając swoją działalność, podkreślają (www.semco.pl): „SemCo to polska firma z rodzinną tradycją. Historia rodziny korzeniami swymi sięga Francji, skąd w 1782 r. przybyli nasi przodkowie i osiedlili się w Polsce. Tradycją było, że wszyscy po mieczu zajmowali się rolnictwem, a po kądzieli leśnictwem i młynarstwem”.

Tabela 2. Podmioty tworzące Sieć Dziedzictwa Kulinarne Wielkopolska w latach 2009 i 2010

Obszar	Nazwa podmiotu	Miasto, gmina	Rok przystąpienia do SDKW	Strona WWW
Aglomeracja	Cafe Bordo Restaurant	Poznań	2009	www.cafebordo.com
	Restauracja „Pod Pretekstem”	Poznań	2009	www.podpretekstem.pl
	Restauracja „Jaśkowa Zagroda”	Rokietnica	2010	www.jaskowazagroda.pl
	Restauracja „Toga”	Poznań	2010	www.toga.poznan.pl
	Rolnicza Spółdzielnia Produkcyjna Kruszewnia	Swarzędz	2009	www.rspkruszewnia.pl
	PPHU VITACORN Sp. z o.o.	Poznań	2009	www.vitacorn.com.pl
	Zakład Przetwórstwa Rolno-Spożywczego „Wiórek”	Poznań	2010	www.wiorek.com.pl
	SemCo K. i J. Just	Szamotuły	2010	www.semco.pl
Pozostały obszar województwa wielkopolskiego	Ośrodek Szkoleń i Rekreacji „JANSÓWKA”	Kuślin	2010	www.jansowka.pl
	Piekarnia „Buleczka” M. Wielgosz	Blizanów	2010	piekarniabuleczka@wp.pl
	Tłocznia Soków Owocowych „TeSO” s.c.	Żelazków	2010	www.domowesoki.pl
	Zakład Cukierniczy R. Marczak	Kalisz	2010	–
	PPH „EMMA” Zakład Mleczarski	Bojanowo	2010	www.ser-emma.pl
	Agro-serwis Zakład Masarski Biegunowo	Biegunowo	2010	www.biegunowo.pl
	Gościniec „Gryszczeniówka”	Oborniki	2009	www.gryszczeniowka.pl
	Dwór Myśliwski „Ustronie”	Łęka Opatowska	2010	www.dwormysliwski.pl
	Gospoda „Pod Rozbrykanym Kucem”	Nowe Miasto n. Wartą	2010	www.hermanow.pl
	Restauracja „Młyn na Prowincji”	Łubowo	2010	www.mlynnaprowincji.pl
	Gospodarstwo Agroturystyczne „Kmieciówka”	Dolsk	2009	www.wypoczynek.prv.pl
	Gospodarstwo Agroturystyczne „Celinka”	Ostrzeszów	2009	www.weekendownia.pl/ostoje,zobacz-267.html
	Zakład Produkcji Spożywczej i Handlu Frackowiak Sp. j.	Granowo	2009	www.frackowiak-sery.pl
	Rzeźnictwo-Wędliniarstwo S. Słociński	Nowy Tomyśl	2009	–
	Okręgowa Spółdzielnia Mleczarska TOP-TOMYŚL	Nowy Tomyśl	2010	www.toptomysl.pl
	Gospodarstwo rolne B. i W. Walkowiak	Pakosław	2010	www.wojciechówka.pl
Przedsiębiorstwo Produkcyjne K. i T. Rembowski	Oborniki	2010	www.rembowski.pl	

Źródło: zestawiono na podstawie danych Departamentu Rolnictwa i Rozwoju Wsi Urzędu Marszałkowskiego Województwa Wielkopolskiego (www.umww.pl).

Sieć Dziedzictwa Kulinarne Wielkopolska jest częścią Europejskiej Sieci Regionalnego Dziedzictwa Kulinarne⁵, której głównym celem jest ułatwienie konsumentom dostępu do żywności regionalnej oraz lokalnej, a jej producentom osiągnięcie większych dochodów. Członkowie sieci mają wspólne logo i wspólnie prowadzą marketing (www.umww.pl, www.culinary-heritage.com). Zgodnie z przyjętym regulaminem o członkostwo w Sieci Dziedzictwa Kulinarne Wielkopolska mogą ubiegać się: rolnicy, ogrodnicy, przedsiębiorstwa rybackie, przetwórcy żywności, restauracje oraz inne punkty gastronomiczne, obiekty świadczące usługi hotelarskie, a także hurtownicy i sprzedawcy detaliczni. Wszyscy wymienieni przedsiębiorcy są zobowiązani (www.umww.pl), aby oferując bardzo dobrej jakości produkty: „(...) aktywnie promować i rozwijać regionalną żywność, promować Wielkopolskę oraz Regionalne Dziedzictwo Kulinarne w całej Europie”.

Każdy członek sieci ma możliwość: używania specjalnego logo (Dziedzictwo Kulinarne Wielkopolska), zamieszczenia linku oraz informacji o swojej działalności na stronach internetowych Urzędu Marszałkowskiego Województwa Wielkopolskiego (www.umww.pl) i Europejskiej Sieci Regionalnego Kulinarne Dziedzictwa (www.culinary-heritage.com), brania udziału w imprezach o charakterze promocyjnym organizowanych przez samorząd wojewódzki oraz reklamowania się (bezpłatnie) w materiałach promocyjnych publikowanych przez Urząd Marszałkowski Województwa Wielkopolskiego. Ustalono, że składka członkowska na okres 12 miesięcy wynosi 200 zł. Obecnie opracowano i udostępniono na stronie internetowej pomysłodawcy przedsięwzięcia folder Sieci Dziedzictwa Kulinarne Wielkopolska oraz listę jej członków.

Na koniec 2010 r. Sieć Dziedzictwa Kulinarne Wielkopolska tworzyło 25 podmiotów (tab. 2). W pierwszym roku jej funkcjonowania przystąpiło 9 przedsiębiorców, a rok później przyłączyło się kolejnych 16. Członkostwem w Sieci Dziedzictwa Kulinarne Wielkopolska zainteresowała się również część wielkopolskich producentów produktów regionalnych wpisanych na Listę Produktów Tradycyjnych. Wśród nich pięciu pochodziło z aglomeracji poznańskiej – Restauracja „Pod Pretekstem”, Rolnicza Spółdzielnia Produkcyjna Kruszewnia, PPHU VITACORN Sp. z o.o., Zakład Przetwórstwa Rolno-Spożywcze „Wiórek” oraz SemCo. Trudno obecnie ocenić korzyści, jakie odnoszą podmioty z faktu przynależności do sieci, gdyż działa ona dopiero od dwóch lat.

⁵ Departament Rolnictwa i Rozwoju Wsi Urzędu Marszałkowskiego Województwa Wielkopolskiego (www.umww.pl) podkreśla, że „Europejska Sieć Regionalnego Dziedzictwa Kulinarne, która działa w 24 regionach z 8 państw europejskich, daje szerokie możliwości ochrony odrębności kulturowej regionu i zachowania dziedzictwa kulinarnego, ponieważ obejmuje nie tylko producentów żywności, ale także dostarczycieli surowców, czyli hodowców, ogrodników, rolników, hurtownie, także sklepy z tradycyjną żywnością lokalną, restauracje, kawiarnie itp.”.

4. Podsumowanie

Rynek produktów regionalnych i tradycyjnych w aglomeracji poznańskiej znajduje się w początkowej fazie rozwoju. Zwiększa się wśród mieszkańców aglomeracji popyt na tego rodzaju artykuły spożywcze, przybywa produktów regionalnych na ministerialnej Liście Produktów Tradycyjnych, sukcesywnie rozbudowywany jest ich system dystrybucji i poprawia się promocja. Szczególnie cenne (dla promocji produktów regionalnych i samej aglomeracji) jest zarejestrowanie przez Komisję Europejską rogalu świętomarcińskiego oraz oleju rydzowego jako Gwarantowanych Tradycyjnych Specjalności. Mimo niewątpliwych sukcesów przydatny byłby monitoring tego rynku oraz kontynuacja badań określających możliwości jego dalszego rozwoju.

Niestety nadal w aglomeracji nie wykorzystuje się w odpowiednim stopniu potencjału żywności produkowanej metodami tradycyjnymi. Warto na większą skalę wykorzystać produkty regionalne i tradycyjne w promocji aglomeracji poznańskiej. Mogą się one przecież stać miłą pamiątką z pobytu w Poznaniu i jego okolicach. Z pewnością wielu turystów kupiłoby np. rogale marcińskie zapakowane w eleganckie pudełko zawierające też informację, co to za produkt. Trzeba jednak pamiętać, że nie będzie popytu, jeśli nie zwróci się większej uwagi na promocję produktów tradycyjnych i nie stworzy się profesjonalnie działającej sieci ich sprzedaży.

Rozwój rynku produktów regionalnych i tradycyjnych generuje wiele korzyści zarówno dla producentów, konsumentów, jak i obszaru, z którego produkty pochodzą. Uzyskanie miana Gwarantowanej Tradycyjnej Specjalności, Chronionej Nazwy Pochodzenia lub Chronionego Oznaczenia Geograficznego oddziałuje na potencjalnych konsumentów, gdyż jest m.in. gwarancją dobrej jakości, jednoznacznym potwierdzeniem pochodzenia produktu i sposobu jego produkcji, „tłumaczy” wyższą cenę. Z kolei konsument dysponujący informacjami o walorach artykułu może bardziej świadomie dokonać wyboru między podobnymi produktami rolno-spożywczymi, ma świadomość autentyczności kupowanego produktu i jego wysokiej jakości. Ponadto rozwój rynku produktów regionalnych i tradycyjnych przyczynia się do wzbogacenia oferty żywnościowej i wspomaga dywersyfikację podaży produktów rolno-spożywczych. Warto zwrócić uwagę, że produkty regionalne znakomicie „wpisują się” w tworzenie wizerunku danego obszaru. Jest to szczególnie ważne dla rozwoju turystyki.

W rozwiązywaniu najważniejszych problemów dotyczących funkcjonowania aglomeracyjnego rynku produktów regionalnych i tradycyjnych (np. zwiększenie promocji, niedostateczny rozwój dystrybucji) można w pewnym zakresie wykorzystać środki finansowe dostępne w ramach Wspólnej Polityki Rolnej.

Literatura

Jasiński J., Rzytki M., 2007. Rynek produktów regionalnych i tradycyjnych. Biuletyn Informacyjny ARR, 1: 33–44.

- Jąder K., 2006. Warunki i możliwości zwiększania sprzedaży regionalnych artykułów spożywczych w Wielkopolsce. Roczn. AR w Poznaniu, CCCLXXVII, 5: 171–183.
- Gąsiorowski M. (red.), 2005. O produktach tradycyjnych i regionalnych. Możliwości a polskie realia. Fundacja Fundusz Współpracy, Warszawa.
- Produkty regionalne i tradycyjne z Wielkopolski, 2010. Urząd Marszałkowski Województwa Wielkopolskiego.
- Ustawa o rejestracji i ochronie nazw i oznaczeń produktów rolnych i środków spożywczych oraz o produktach tradycyjnych (Dz.U. 2005, nr 10, poz. 68).
- www.culinary-heritage.com
- www.minrol.gov.pl/pol/Jakosc-zywnosci/Produkty-regionalne-i-tradycyjne
- www.minrol.gov.pl/pol/Jakosc-zywnosci/Produkty-regionalne-i-tradycyjne/Lista-produktow-tradycyjnych
- www.produkty-tradycyjne.pl

Ewa Kacprzak
Zakład Gospodarki Żywnościowej i Wsi, Instytut Geografii
Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej,
Wydział Nauk Geograficznych i Geologicznych,
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
e-mail: eja@amu.edu.pl

Ewa Kacprzak

Wybrane elementy organizacji rynku rolnego w aglomeracji poznańskiej

1. Wstęp

W krajach Unii Europejskiej rynek rolny (w rozumieniu rynku produktów rolnych) podlega ścisłej regulacji już od lat 60. XX w. Specyfika rynku rolnego (m.in. bardzo duża liczba producentów, nietrwałość wytwarzanych produktów, sezonowość produkcji, zmienne relacje pomiędzy popytem a podażą produktów rolnych, interwencje rynkowe itp.) przyczyniła się do poszukiwań różnych form jego regulacji. W przypadku UE ustalenia te zawiera Wspólna Polityka Rolna (WPR).

W aglomeracji poznańskiej, podobnie jak w całym kraju, warunki funkcjonowania rynku rolnego na przełomie XX i XXI w., na skutek zapoczątkowanych w 1989 r. przekształceń ustrojowych, a następnie przystąpienia Polski w 2004 r. do UE, ulegały diametralnym zmianom. Miało to ogromny wpływ na organizację i poziom rozwoju rynku produktów rolnych, co z kolei determinowało zmiany w strukturze przestrzennej rolnictwa i działalności poszczególnych gospodarstw rolnych. W okresie transformacji odnotowano załamanie się systemu dystrybucji produktów rolnych, a później powolne jego budowanie. Pojawiały się nowe segmenty rynku rolnego o silnie zróżnicowanym znaczeniu (np. rynki hurtowe, grupy producenckie, sieci handlowe). Przystąpienie Polski do grona krajów UE stworzyło nowe, nie występujące do tej pory, warunki rozwoju rynku rolnego – pojawiła się możliwość korzystania ze środków unijnych (choć nie dla wszystkich operatorów rynku) i równocześnie przystąpiono do wprowadzania regulacji w rynkach poszczególnych produktów. Należy podkreślić, że sprawnie działający rynek rolny nie tylko determinuje działalność gospodarstw rolnych, lecz w znacznej mierze wpływa na rozwój obszarów wiejskich.

W niniejszym opracowaniu przedstawiono wybrane elementy organizacji rynku rolnego w aglomeracji poznańskiej. Skoncentrowano się na trzech jego ogniwach. Oceniono poziom rozwoju integracji poziomej producentów rolnych (obiektami badań szczegółowych były grupy producentów rolnych) oraz przetwórstwa ekologicznych płodów rolnych, a także omówiono funkcjonowanie Wielkopolskiej Gildii Rolno-Ogrodniczej S.A. w Poznaniu. Niestety trudności w uzyskaniu aktualnych danych uniemożliwiły przeprowadzenie bardziej wszechstronnej analizy.

W badaniach dotyczących grup producentów rolnych wykorzystano dane pochodzące z rejestru prowadzonego przez Urząd Marszałkowski Województwa Wielkopolskiego. Natomiast oceniając poziom rozwoju przetwórstwa produktów

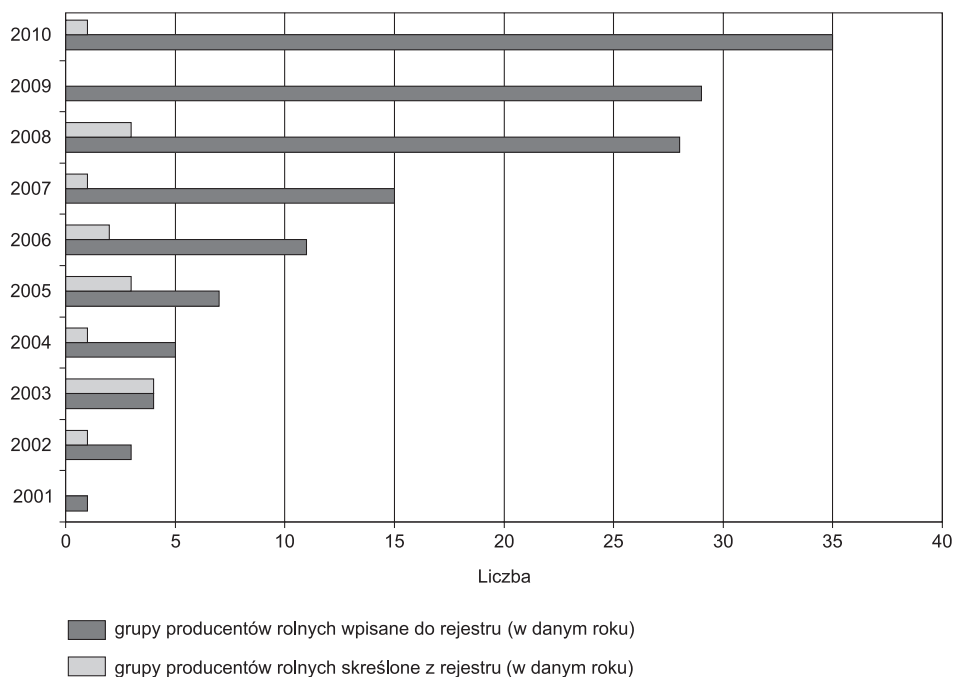
ekologicznych w aglomeracji poznańskiej, korzystano z materiałów Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi (wykaz przetwórci z 2010 r. udostępniany przez Wydział Rolnictwa Ekologicznego Departamentu Rynków Rolnych) oraz z danych Głównego Inspektoratu Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych. Przy omawianiu działalności Wielkopolskiej Gildii Rolno-Ogrodniczej S.A. wykorzystano informacje uzyskane w ramach wywiadu przeprowadzonego z jej prezesem i materiały opublikowane na stronie internetowej firmy. Istotne znaczenie miały również prace magisterskie wykonane w Zakładzie Gospodarki Żywnościowej i Wsi na temat wpływu gildii na funkcjonowanie gospodarstw rolnych.

2. Funkcjonowanie grup producentów rolnych

We współczesnym rolnictwie bardzo ważnym zagadnieniem jest ocena poziomu zorganizowania producentów produktów rolnych. Grupy producentów rolnych, które są jedną z form działań zespołowych, stanowią szansę na obniżenie kosztów produkcji rolniczej, a także na lepszy i często tańszy dostęp do profesjonalnych informacji produkcyjnych oraz inwestycyjnych. W efekcie przyczyniają się do wzmocnienia pozycji indywidualnego producenta na rynku rolnym. Mimo tych zalet w Polsce zainteresowanie tworzeniem grup producenckich nadal jest zbyt małe w stosunku do możliwości produkcyjnych oraz rozdrobnienia rolnictwa. Uwarunkowania historyczne (m.in. przymusowa kolektywizacja w latach 50. i 60. XX w.) sprawiły, że polscy rolnicy nie są zwolennikami zespołowych form działalności. Co ciekawe, nierzadko w oficjalnych wypowiedziach wspominają o korzyściach płynących z funkcjonowania w grupie, jednak nie przekłada się to na rzeczywiste działania. Z różnych względów rolnicy wolą samodzielnie działać na rynku rolnym. W efekcie, choć z roku na rok grup przybywa, to jednak na przełomie lat 2009 i 2010 działało w kraju zaledwie około 450 grup producentów rolnych, z czego najwięcej w województwie wielkopolskim.

Pierwszą wielkopolską grupą, która na mocy ustawy z 2000 r. o grupach producentów rolnych i ich związkach znalazła się w rejestrze Urzędu Marszałkowskiego, było Zrzeszenie Producentów Trzody Chlewnej „PRO-AGRO” z Krotoszyna. Była to jedyna grupa zarejestrowana w 2001 r. W pierwszych latach XXI w. tempo wzrostu liczby grup producentów produktów rolnych było bardzo powolne (ryc. 1). Dopiero od 2008 r. sytuacja zaczęła stopniowo się poprawiać i rocznie rejestrowano ponad 25 grup. W województwie wielkopolskim w latach 2001–2010 wpisano do rejestru 138 grup (skreślono 16). Warto wspomnieć, że niektóre z usuniętych grup zostały ponownie do niego wpisane. Wśród najistotniejszych przyczyn usunięcia z rejestru wymienić należy niedopełnienie formalności, np. niedotrzymanie terminu zwrócenia się o pomoc finansową do Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa.

W strukturze form prawnych wielkopolskich grup producenckich największe znaczenie miały spółdzielnie (45%) oraz spółki z o.o. (36%). Zdecydowanie rzadziej występującą formą prawną było zrzeszenie (jedynie 18 grup). Natomiast marginalne znaczenie mają stowarzyszenia. Tę formę prawną wybrała tylko jedna grupa.

Ryc. 1. Proces tworzenia grup producentów rolnych w województwie wielkopolskim w latach 2001–2010

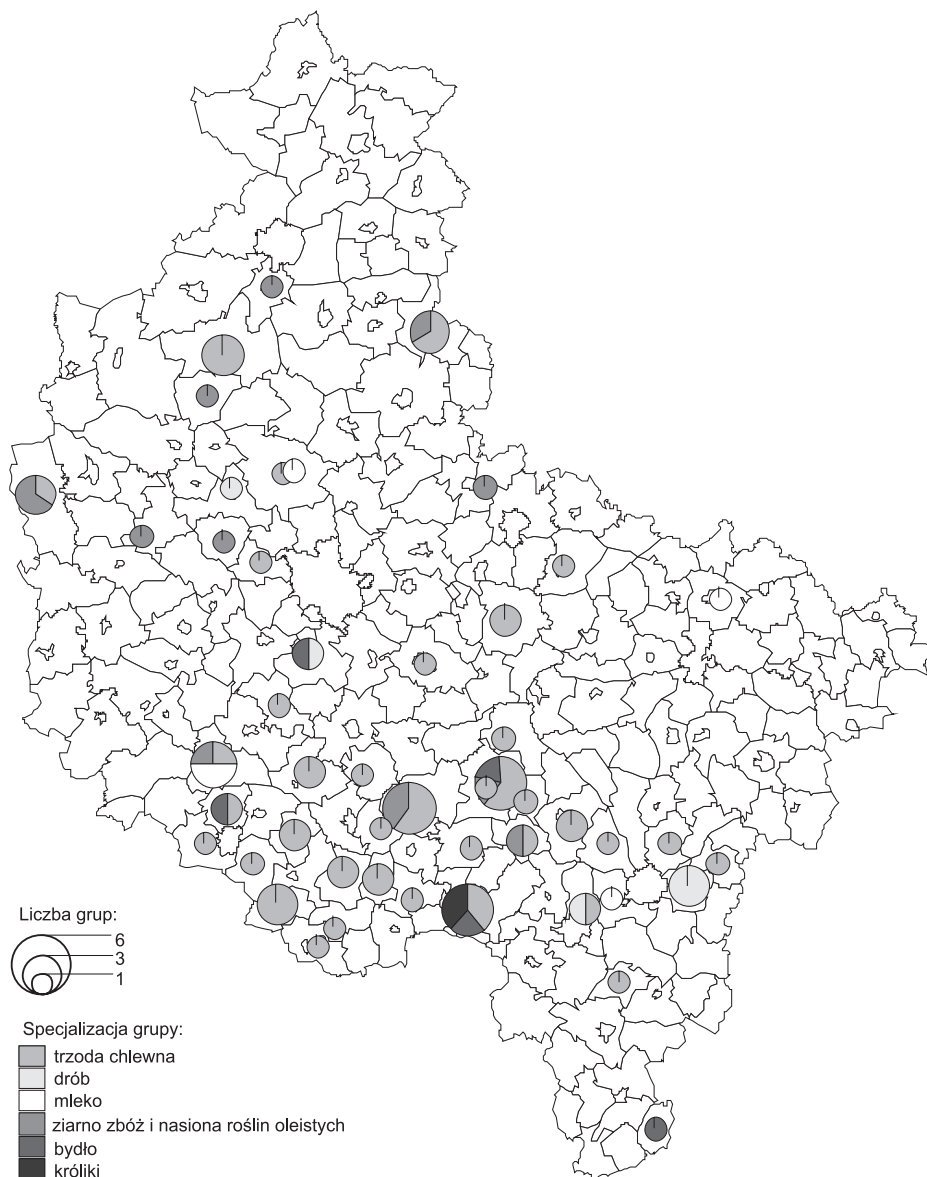
Źródło: opracowano na podstawie rejestru grup producentów rolnych prowadzonego przez Urząd Marszałkowski Województwa Wielkopolskiego.

Cechą charakterystyczną struktury branżowej grup producenckich z województwa wielkopolskiego jest wyraźna przewaga grup (blisko 62%) prowadzących działalność związaną z produkcją trzody chlewnej (kategorie: trzoda chlewna, mięso wieprzowe świeże, chłodzone i mrożone). Jest to związane z wysokim poziomem tego rodzaju produkcji zwierzęcej. Ponad 25% grup specjalizuje się w produkcji ziarna zbóż i nasion roślin oleistych, 9% grup zajmuje się produkcją drobiu, a 8% stanowią producenci mleka krowiego.

Rozmieszczenie grup producenckich w województwie wielkopolskim bardzo silnie zróżnicowane (ryc. 2). Ta nierównomierność rozmieszczenia wynika przede wszystkim ze struktury branżowej grup. Najwięcej grup zlokalizowanych jest w środkowo-południowej części województwa. Są to obszary charakteryzujące się intensywnym chowem trzody chlewnej.

W aglomeracji poznańskiej grupy skupiające producentów rolnych nie odgrywają istotnej roli w organizacji lokalnego rynku rolnego. Na jej obszarze w 2009 r. funkcjonowały zaledwie cztery grupy producenckie: Mosina – 2, Tarnowo Podgórne – 1, Szamotuły – 1. Rok później, w 2010 r., zarejestrowano siedem nowych grup producentów rolnych. Cztery miały swoje siedziby w Poznaniu (Wielkopolska Grupa Buraka Cukrowego Sp. z o.o., Wielkopolska Grupa Zbożowa Sp. z o.o., Wielkopolska Grupa Nasienna Sp. z o.o., Wielkopolska Grupa Roślin Oleistych Sp. z o.o.), dwie w Mosinie („Centrum Ptaszkowo” Sp. z o.o. oraz Grupa Producentów

Drobieu Sp. z o.o.) i jedna w Szamotułach (Szamotulski Cukier Sp. z o.o.). Równocześnie Grupa Producentów Drobieu z Mosiny zarejestrowana w 2008 r. została wykreślona i ponownie wpisana do rejestru 17.02.2010 r. W rezultacie na terenie aglomeracji poznańskiej na koniec 2010 r. funkcjonowało 10 grup producentów rolnych. W strukturze branżowej przeważają grupy skupiające rolników zajmu-

Ryc. 2. Grupy producentów rolnych w 2009 r.

Źródło: opracowano na podstawie rejestru grup producentów rolnych (www.bip.umww.pl, stan na 7.09.2009).

jących się produkcją roślinną, m.in. uprawą buraków cukrowych, zbóż i roślin oleistych. Ponadto w Mosinie działają dwie grupy specjalizujące się w produkcji zwierzęcej, z których jedna prowadzi produkcję drobiu, a druga mleka. Struktura branżowa grup funkcjonujących na terenie aglomeracji jest rozdrobniona. Jedynie w kategorii buraki cukrowe odnotowano dwie grupy (z Poznania i Szamotuł). Wszystkie nowo powstałe grupy były spółkami z o.o. i w efekcie właśnie ta forma dominuje w strukturze prawnej. Zasięg przestrzenny grup mających swoje siedziby w Poznaniu nie ogranicza się do aglomeracji, lecz obejmuje całe województwo wielkopolskie. Możliwe, że ich członkami nie są mieszkańcy aglomeracji. Jednak ze względu na publikowanie w rejestrze marszałkowskim jedynie części informacji o grupach nie udało się tego jednoznacznie potwierdzić.

Oczywiście 10 działających grup cieszy. Nie można jednak uznać ich liczby za sukces, gdy porówna się ją z liczbą gospodarstw funkcjonujących w obrębie aglomeracji. Wprawdzie zdarza się, że niektórzy rolnicy współpracują ze sobą, lecz nie formalizują swej działalności. Niestety nie jest możliwe określenie skali tego zjawiska. Wydaje się, że większość rolników nie zamierza współpracować w ramach jakichkolwiek form zespołowego działania – cenią sobie niezależność.

3. Poziom rozwoju przetwórstwa ekologicznych produktów rolnych

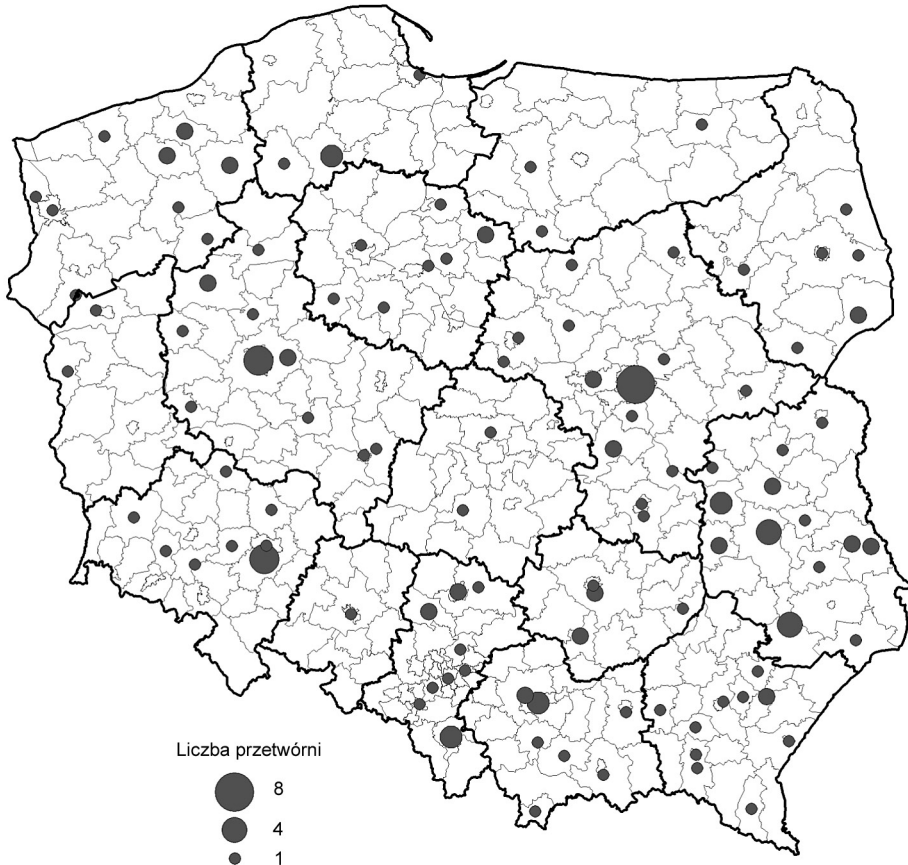
Zainteresowanie konsumentów żywnością wyprodukowaną metodami ekologicznymi systematycznie wzrasta. Jednakże nadal popyt na ekologiczne artykuły rolno-spożywcze w Polsce jest jeszcze stosunkowo niewielki w porównaniu do chłonnych rynków zachodnioeuropejskich. W istotny sposób wpływają na niego: ceny żywności ekologicznej (wyższe od cen żywności konwencjonalnej), ograniczona jej dostępność, a także stosunkowo niewielka różnorodność asortymentowa (Żakowska-Biemans 2006, Komorowska 2009). W Polsce system sprzedaży żywności ekologicznej dopiero powstaje. Największe znaczenie ma dystrybucja: bezpośrednia (np. w gospodarstwie, przez Internet, na targach, jarmarkach i wystawach itp. imprezach o znaczeniu lokalnym, regionalnym czy krajowym) oraz poprzez sklepy specjalizujące się w sprzedaży żywności ekologicznej, które zazwyczaj zlokalizowane są w dużych ośrodkach miejskich.

W pierwszych latach XXI w. w aglomeracji poznańskiej oraz w całej Polsce na rozwój przetwórstwa ekologicznych płodów rolnych miały wpływ:

- przepisy prawne (dostosowanie krajowych regulacji dotyczących rolnictwa i przetwórstwa ekologicznego do przepisów unijnych),
- ukształtowanie się systemu kontroli gospodarstw ekologicznych i przetwórci ekologicznych,
- zmiana zachowań konsumentów (swoista moda na żywność ekologiczną),
- wzrost zainteresowania stosowaniem metod ekologicznych wśród rolników,
- wsparcie finansowe produkcji i przetwarzania ekologicznych produktów rolnych ze środków Unii Europejskiej,
- niski stopień koncentracji ekologicznej produkcji rolniczej.

Zwiększanie liczby gospodarstw ekologicznych oraz powierzchni upraw ekologicznych obserwowane było w Polsce już w latach 90. XX w. Z kolei liczba przetwórci rolniczych produktów ekologicznych zaczęła wzrastać nieco bardziej dynamicznie dopiero w pierwszych latach XXI w. W latach 2004–2010 liczba tego typu podmiotów wzrosła ponad 6-krotnie i w końcowym momencie analizy funkcjonowały 264 obiekty.

Choć przybywa firm zajmujących się przetwarzaniem produktów ekologicznych, to nadal ich rozmieszczenie jest silnie zróżnicowane przestrzennie (ryc. 3, 4). Lokalizacja części przetwórci stosujących ekologiczne metody produkcji jest typowo rynkowa. Widoczna jest tendencja do koncentrowania się przetwórci ekologicznych produktów rolnych w obrębie niektórych aglomeracji (szczególnie warszawskiej i poznańskiej). Równocześnie na pewnych obszarach, np. województwa lubelskiego, lokalizacja przetwórci ekologicznych była powiązana z bazą surowcową. Struktura przetwarzanych produktów nie była urozmaicona. W około 1/3 przetwórci ekologicznych poddawano obróbce warzywa i owoce, a w 20% przetwa-

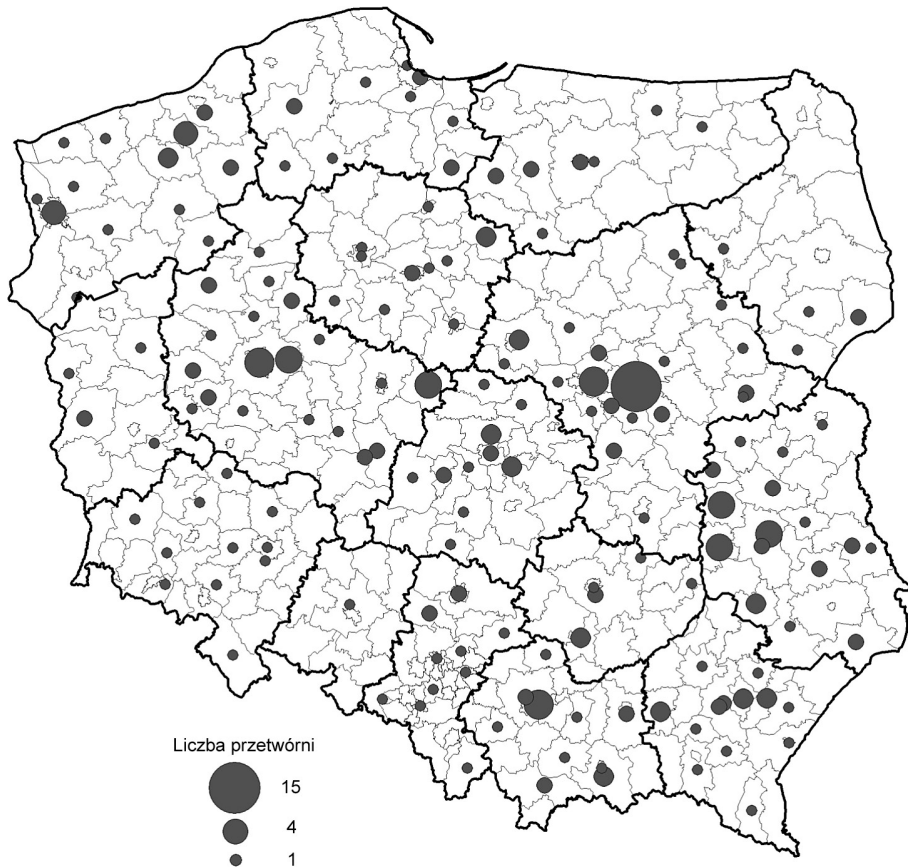

Ryc. 3. Przetwórci ekologiczni w Polsce w 2006 r.
Źródło: Kacprzak, Kołodziejczak (2011).

rzano zboża i ich pochodne. Zauważalna była przewaga firm prowadzących działalność na rynku lokalnym, np. piekarni.

W warunkach polskich aglomeracja poznańska jest jednym z największych skupisk przetwórnictwa ekologicznego (ryc. 3, 4). Ich liczba systematycznie zwiększa się. W 2009 r. w aglomeracji poznańskiej funkcjonowało 7 przetwórnictw ekologicznych. Najwięcej – 5 zakładów tego typu – prowadziło działalność w Poznaniu. W pierwszej połowie 2011 r. na badanym obszarze działało 10 zakładów produkujących metodami ekologicznymi (tab. 1). W Poznaniu znajdowało się ich 6 i po 2 w Szamotułach i Gądkach (gmina Kórnik).

Przetwórnictwa ekologiczne produktów rolnych funkcjonujące w aglomeracji poznańskiej zazwyczaj są spółkami z o.o., ale wymagany obowiązującymi regulacjami prawnymi certyfikat ma również jedna spółdzielnia i jedna spółka jawna. Warto wspomnieć, że firmy ARTIFEX i SemCo podkreślają swój rodzinny charakter. Najczęściej zajmują się produkcją pieczywa oraz przetwórstwem, konserwowaniem mięsa i produktów mięsnych. Kilka z nich, np. Fawor Spółdzielnia Piekarsko-Ciast-

Ryc. 4. Przetwórnictwa ekologiczne w Polsce w 2009 r.
Źródło: Kacprzak, Kołodziejczak (2011).

Tabela 1. Przetwórnictwo produktów ekologicznych w aglomeracji poznańskiej w 2011 r. (stan na 05.2011)

Nazwa firmy	Miejscowość	Branża
ARTIFEX Przedsiębiorstwo Wielobranżowe	Poznań	certyfikat zgodności BIO na usługowe mieszanie, pakowanie i aromatyzowanie herbat owocowych, ziołowych i czarnych; herbaty owocowe, ziołowe, owocowo-ziołowe, czarne, zielone; napoje herbaciane granulowane i napoje instant; syropy i zaprawy owocowe; aromaty spożywcze; usługowe konfekcjonowanie
BELiN ZPCh W. Lenartowicz, R. Erdmann, A. Nowak s.j.	Poznań	produkcja herbaty
BENUS Sp. z o.o.	Poznań	produkcja pieczywa
Fawor Spółdzielnia Piekarsko-Ciastkarska	Poznań	produkcja pieczywa; produkcja świeżych wyrobów ciastkarskich i ciastek
GOOD FOOD Sp. z o.o.	Poznań	produkcja pieczywa; produkcja świeżych wyrobów ciastkarskich i ciastek, produkcja pozostałych artykułów spożywczych gdzie indziej nie sklasyfikowana
Instytut Włókien Naturalnych i Roślin Zielarskich	Poznań	hodowla i odtwarzanie lnu, konopi
Sokołów – Pozmeat Sp. z o.o.	Gądky	przetwórstwo i konserwowanie mięsa i produktów mięsnych
Friland Polska Sp. z o. o.	Gądky	przetwarzanie i konserwowanie mięsa, z wyłączeniem mięsa z drobiu
M&B Herbs, Spices&Teas	Szamotuły	handel ziołami, przyprawami i herbatami
SemCo	Szamotuły	produkcja olejów i pozostałych tłuszczów płynnych

Źródło: zestawiono na podstawie danych Głównego Inspektoratu Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych.

karska, SemCo, Sokołów – Pozmeat Sp. z o.o., Benus Sp. z o.o., to firmy znane też poza granicami aglomeracji.

Zwiększające się zainteresowanie rozwijaniem produkcji rolniczej metodami ekologicznymi i wspieranie go środkami unijnymi, a także wzrost spożycia żywności ekologicznej wśród mieszkańców aglomeracji przyczynią się do powstawania nowych przetwórci ekologicznych. Z pewnością rozwój bazy przetwórstwa ekologicznego to szansa dla producentów płodów ekologicznych, którzy zyskają kolejne kanały zbytu. Ponadto wzbogaci się asortyment żywności ekologicznej, co usatysfakcjonuje konsumentów.

4. Wielkopolska Gildia Rolno-Ogrodnicza S.A.

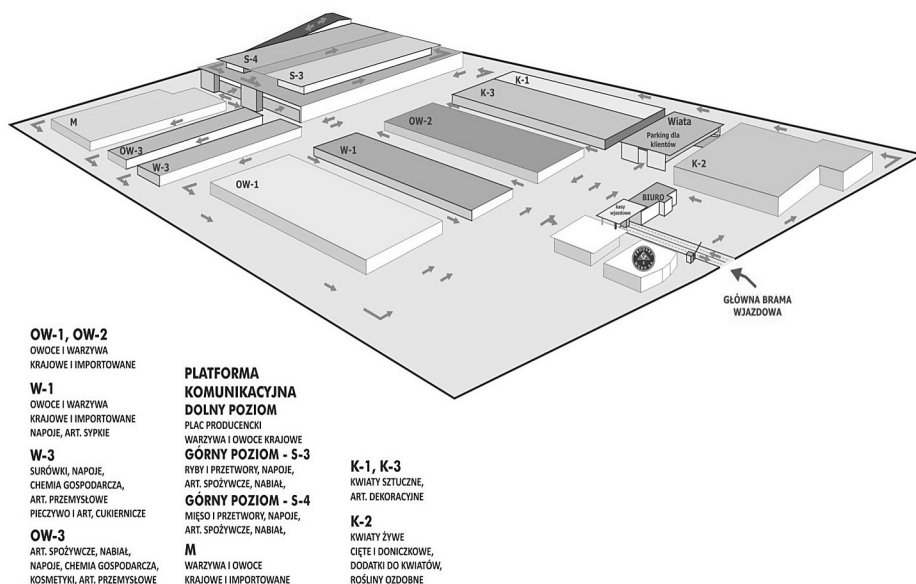
Ważnym wsparciem dla rozwoju rolnictwa aglomeracji oraz całego regionu jest Wielkopolska Gildia Rolno-Ogrodnicza S.A. w Poznaniu, która była pierwszym w Polsce rynkiem hurtowym spełniającym europejskie standardy. W krótkim czasie

ściowej i Fundacją Spółdzielczości Wiejskiej. WGRO S.A. wyszła z inicjatywą spotkań producentów owoców i warzyw w celu pokazania możliwości tworzenia różnych form integracji. Celem tych grup miało być zaopatrzenie giełdy. Spotkania początkowo odbywały się na terenie gmin wielkopolskich, a pod koniec 1997 r. zorganizowano wyjazd szkoleniowy do Niemiec dla rolników, którzy podjęli już działania w celu organizacji grup. Mogli tam zapoznać się z działalnością niemieckiego rolnictwa, przetwórstwa, ośrodków badawczych i zrzeszeń producentów. Pod koniec 1998 r. rolnicy zostali przeszkoleni w zakresie technologii upraw i przechowywania, funkcjonowania grup producenckich w Unii Europejskiej i Polsce oraz funkcjonowania Rynku Hurtowego (WGRO S.A.).

W wyniku współdziałania giełdy i rolników powstały (Łukowska 2011):

- Grupa Dąbcze zajmująca się uprawą marchwi, zrzeszająca siedmiu rolników z okolic Rydzyny, którzy dzięki pomocy i doradztwu pracowników giełdy uzyskali plody bardzo dobrej jakości z powodu wykorzystania nowoczesnych technologii, niestety część rolników nie wywiązała się z kontraktów z WGRO S.A. i sprzedała produkty na wolnym rynku.
- Zrzeszenie Producentów Warzyw, Owoców, Kwiatów i Innych Upraw Rolniczych „Kleszczewo”, zajmujące się produkcją warzyw gruntowych, warzyw pod osłonami i ziemniaków. Zostało założone w październiku 1997 r. i liczyło ono 45 członków. Mieli oni dwa cele: polepszenie jakości produktów i zorganizowanie dla nich zbytu. WGRO S.A. zapewniła pomoc w zakupie na korzystnych warunkach materiału siewnego, podpisanie umów na odbiór i szkolenia, zaangażowała się także w przejęcie przez grupę placu i budynków po GS Korniki i napisanie wniosku o finansowanie z funduszy FAPA w celu przysto-

Ryc. 6. Rozmieszczenie hal Wielkopolskiej Gildii Rolno-Ogrodniczej S.A. w 2010 r.
Źródło: <http://bbr.serwery.pl/wgro/index.php>.

sowania budynków pod przechowalnię i pomieszczenia do sortowania i pakowania warzyw. Inwestycja niestety nie została zrealizowana. Podobnie jak w Grupie Dąbce tak i tu rolnicy nie wywiązali się z podpisanych umów. Nie dostrzegali korzyści płynących ze wspólnego działania i sprzedawali towar na innych rynkach. Dodatkowo nie mieli bazy przechowalniczej i ich skala produkcji w porównaniu z innymi gospodarstwami warzywniczymi w rejonie średzkim była zbyt mała.

- Skockie Stowarzyszenie Rolników zarejestrowane w grudniu 1997 r., zajmujące się produkcją ziemniaków i ogórków kiszonych. Początkowo skupiało 35 rolników z okolic Skoków, posiadających około 600 ha użytków rolnych. Giełda umożliwiła stowarzyszeniu podpisanie umów na dostawy ziemniaków i ogórków korniszonowych. W czerwcu 2000 r. powstała grupa Producent Skocki. Jej udziałowcem została wielkopolska giełda oraz 14 rolników z gmin Skoki i Mu-

Tabela 2. Obiekty handlowe Wielkopolskiej Gildii Rolno-Ogrodniczej S.A. w 2010 r.

Nazwa obiektu	Rok powstania	Asortyment	Powierzchnia/ poziomy	Liczba miejsc handlowych
OW-1 i OW-2	1992	Owoce i warzywa krajowe i importowane	4337 m ²	48 boksów handlowych, 4 pomieszczenia chłodnicze
OW-3	1994	Artykuły spożywcze pakowane, artykuły przemysłowe, chemia gospodarcza, kosmetyki	2260 m ²	54 boksy handlowe
K-1 i K-3	1992 i 2010	Kwiaty sztuczne, artykuły dekoracyjne i dodatki florystyczne	6524 m ²	104 boksy handlowe
K-2	1995	Kwiaty żywe cięte i doniczkowe, dodatki do kwiatów, rośliny ozdobne	9949 m ² (dwa poziomy)	95 boksów handlowych, 248 miejsc handlowych
W-1	1992	Owoce i warzywa krajowe i importowane, napoje, artykuły sypkie	2529 m ²	17 boksów handlowych
W-3	1994	Surówki, napoje, chemia gospodarcza, artykuły przemysłowe, pieczywo i artykuły cukiernicze	1709 m ²	34 boksy handlowe
M-1	1996	Owoce i warzywa, artykuły spożywcze, hala magazynowo-chłodnicza	4674 m ²	21 boksów handlowych
Platforma komunikacyjna – dolny poziom	2010	Plac producencki, warzywa i owoce krajowe	15520 m ²	282 miejsca parkingowe
Platforma komunikacyjna – górny poziom (S-3 i S-4)	2010	Ryby i przetwory, mięso i przetwory, napoje, artykuły spożywcze, nabiał, ryby	6316 m ²	84 boksy handlowe
Kioski	1995	Dodatki florystyczne	589 m ²	20 kiosków handlowych

Źródło: opracowanie własne.

rowana Goślina. Współpraca między udziałowcami zakończyła się jednak w tym samym roku z powodu złych wyników finansowych.

- Zrzeszenie Producentów Upraw Ogrodniczych w Kłecku, zajmujące się produkcją warzyw, ziemniaków jadalnych i owoców miękkich. Powstało formalnie 25.03.1999 r. W skład wchodziło 30 gospodarstw o powierzchni około 2000 ha. Zrzeszenie było właścicielem przechowalni (2000 m²) i chłodni (do przechowywania 50 ton warzyw). Wyposażenie hal zostało sfinansowane ze środków własnych producentów, WGRO S.A. i FRRiGŻ. Giełda pomagała także w zakupie środków produkcji poprzez poszukiwanie dostawców oraz pośredniczenie i częściowe kredytowanie zakupów. Następnie zrzeszenie powołało spółkę z o.o. Polanie, która zapewniała zbyt i zaopatrzenie w środki produkcji i opakowania. W 2003 r. WGRO S.A. podpisała umowę z grupą producencką Polanie Sp. z o.o. z Kłecka w zakresie zapotrzebowania rynku na produkty warzywno-owocowe.

W 1999 r. powołano Dział Doradztwa i Pomocy Producentom. Jego głównymi zadaniami były doradztwo i nadzór nad kontraktowanymi przez WGRO S.A. plantacjami i organizacja szkoleń dla rolników z grup producenckich lub chcących takie założyć.

Gildia prowadzi na bieżąco cenowy serwis informacyjny warzyw i owoców oraz publikację danych cenowych w Internecie. Aktualne informacje przekazywane są także w programach radiowych i telewizyjnych (Agrolinia, Agrobiznes). W 2003 r. przy współpracy PTV 3 zrealizowano spot reklamowy dotyczący działalności rynku, a w „Gazecie Poznańskiej”, „Faktach” i „Przeglądzie Gnieźnieńskim” drukowano wiele reklam. Opracowano też nowy nieodpłatny folder reklamowy i nową ulotkę z ofertą handlową gildii „Hit Dnia”. Gildia zamówiła ponadto 10 tys. zawieszek cenowych, 500 plakatów, 38 tys. toreb reklamowych oraz 10 tys. naklejek dla 128 jednostek handlowych promujących produkty pochodzące z Gildii.

W 2004 r. rozpoczęto wdrażanie znaku towarowego „Produkt z WGRO S.A.”. W 2005 r. zorganizowano 14 imprez florystycznych (np. „Wielkanoc”, „Kwiaty i ślub”, „Ku pamięci” czy „Gala Bożonarodzeniowa”).

W 2005 r. podjęto bezpośrednią współpracę z 73 producentami z zakresu kontraktacji ogórka. Utworzono 5 wyspecjalizowanych punktów skupu, które zapewniały odpowiednie warunki magazynowania, a przedstawiciele WGRO S.A. kontrolowali cały czas stan upraw i doradzali pod względem agrotechnicznym. Efektem tego był eksport większości uprawy ogórka na rynki Niemiec i Czech.

W ramach integracji środowisk producenckich powołano w 2009 r. Konsorcjum Producent Wielkopolski. W jego skład wchodziły:

- Wielkopolska Gildia Rolno-Ogrodnicza S.A.,
- Rejonowa Spółdzielnia Ogrodniczo-Pszczelarska w Pleszewie,
- Zrzeszenie Producentów Warzyw „Grupa Pleszewska”.

Gildia współorganizowała z Inspektorem Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych szkolenia dla inspektorów jakości. Udzieliła także wsparcia dla budowy i działalności laboratorium analiz ogrodniczych prowadzącego badania w Pleszewie.

W 2008 i 2009 r. sfinalizowano szkolenia dla producentów w zakresie uzyskania certyfikatów EUROGAP i GLOBALGAP.

W przeciągu kilku lat gildia stała się głównym miejscem hurtowego zaopatrzenia w owoce, warzywa, kwiaty oraz artykuły spożywcze dla północno-zachodnich terenów Polski. Na terenie Wielkopolskiej Gildii Rolno-Ogrodniczej S.A. w Poznaniu pojawia się dziennie ponad 2 tys. kupujących – właściciele sklepów detalicznych, pośrednicy. Jest to też ważny rynek zbytu dla kilku tysięcy producentów artykułów rolnych i kilkuset hurtowni.

Ze względu na sezonowy charakter produkcji rolnej zarówno liczba kupujących, jak i sprzedających na wielkopolskim rynku hurtowym zmienia się w ciągu całego roku.

Badania ankietowe potwierdziły (Bobrowska 2007), że wielkopolska gildia oddziałuje na gospodarstwa rolne jako uczestników rynku. Blisko 45% producentów stwierdziło, że korzystanie z rynku hurtowego wywołało zmiany w funkcjonowaniu prowadzonych przez nich gospodarstw (głównie w strukturze produkcji i organizacji). Deklarowane zmiany najczęściej dotyczyły zwiększenia skali produkcji (13% wskazań), poszerzenia asortymentu sprzedawanych płodów rolnych (8% wskazań) oraz poprawy jakości produktów (14% wskazań). Okazało się, że około 10% rolników wprowadzających zmiany pod wpływem handlu na terenie WGRO S.A. całkowicie zmieniło profil produkcji – zrezygnowali z produkcji zwierzęcej na rzecz roślinnej.

Osiągnięto sukces, dostosowując organizację i funkcjonowanie gildii do specyfiki polskiego rolnictwa oraz tworzącego się na nowo systemu dystrybucji artykułów rolnych. Wypracowano skuteczne sposoby kojarzenia producentów i nabywców produktów rolno-ogrodniczych oraz artykułów spożywczych, a skrócenie kanałów dystrybucji przyczyniło się do uporządkowania wielkopolskiego rynku rolnego. Stale rosnąca konkurencja ze strony dużych sieci handlowych miała i ma nadal duży wpływ na funkcjonowanie WGRO S.A. Spowodowała dywersyfikację działalności wielkopolskiego rynku hurtowego produktów rolno-ogrodniczych. Rozwinięto działy powiązane z przygotowaniem produktów do sprzedaży oraz opracowano i wdrożono systemy informacyjne, logistyczne, które usprawniły wymianę handlową i przyczyniły się do koncentracji produkcji. Ponadto w krótkim czasie udało się zdobyć zaufanie producentów i handlowców, którzy brali czynny udział w procesie rozbudowy gildii. Obecnie operatorzy rynku, mimo często trudnej sytuacji finansowej, współpracują w zakresie podnoszenia jakości oferowanych produktów i usług. Umożliwiło to wielkopolskiemu rynkowi hurtowemu zdobycie certyfikatów jakościowych (ISO, HACCP), które potwierdzają dostosowanie do wymogów rynku unijnego. Mimo że niektórych planów nie udało się w pełni zrealizować, WGRO S.A. była i jest nadal niekwestionowanym wzorem dla pozostałych tego typu rynków hurtowych w Polsce. Warto, by rolnicy prowadzący gospodarstwa rolne w aglomeracji poznańskiej i produkujący na rynek w większym stopniu korzystali z możliwości zbywania produktów poprzez gildię.

5. Podsumowanie

Organizacja rynku rolnego na początku XXI w. ulegała dalszym modyfikacjom. W systemie dystrybucji produktów rolnych coraz większe znaczenie mają wielkie sieci handlowe oraz handel hurtowy, dla których rolnik produkujący niewielkie partie towarów nie jest atrakcyjnym partnerem. W aglomeracji zainteresowanie tworzeniem grup producenckich nadal jest zbyt małe w stosunku do możliwości produkcyjnych, rozdrobnienia rolnictwa oraz możliwości pozyskania środków finansowych z UE. Rolnicy nie preferują zespołowych form działalności, choć zazwyczaj dostrzegają płynące z nich korzyści. Ich zachowanie jest determinowane wieloma czynnikami, m.in. złymi doświadczeniami z przeszłości (przymusowa kolektywizacja, likwidacja spółdzielni w latach 90. XX w.), długim okresem opracowywania niezbędnych przepisów regulujących funkcjonowanie grup producenckich, mentalnością (silnie zakorzeniona rywalizacja między gospodarzami). Wydaje się jednak, że przedsiębiorczość rolników, sytuacja na rynku rolnym, przykład już funkcjonujących grup, a przede wszystkim dostępność unijnych środków finansowych na rozwijanie działalności grup przyczynią się do wzrostu zainteresowania zakładaniem organizacji producentów płodów rolnych. Jest to tym istotniejsze, że w systemie dystrybucji produktów rolnych coraz większe znaczenie mają wielkie sieci handlowe oraz handel hurtowy, dla których rolnik wytwarzający nieduże partie towarów nie jest atrakcyjnym partnerem.

Rolnicy aglomeracji poznańskiej korzystają z różnorodnych form zbytu wyprodukowanych płodów rolnych – współpracują z zakładami przemysłu rolno-spożywczego, stosują sprzedaż bezpośrednią oraz poprzez sieci sklepów. Warto jednak podkreślić znaczenie w systemie dystrybucji produktów rolnych Wielkopolskiej Gildii Rolno-Ogrodniczej S.A. w Poznaniu (dawniej Wielkopolska Giełda Rolno-Ogrodnicza S.A.), która była pierwszym w Polsce rynkiem hurtowym spełniającym europejskie standardy. Od momentu uruchomienia gildia jest głównym miejscem hurtowego zaopatrzenia w owoce, warzywa, kwiaty oraz artykuły spożywcze dla północno-zachodnich terenów Polski.

Przetwarzanie ekologicznych produktów rolnych utrudniają przede wszystkim: duże rozproszenie gospodarstw produkujących metodami ekologicznymi i ich zbyt mała (jak na potrzeby przetwórstwa) skala produkcji, problemy z nawiązaniem trwałej współpracy między dostawcami surowca a przetwórcami. Należy zwrócić szczególną uwagę, aby jak najlepiej wykorzystać dla potrzeb rozwoju przetwórstwa ekologicznych płodów rolnych w Polsce środki finansowe możliwe do uzyskania w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2010.

Literatura

- Adamowicz M., 1999. Instytucjonalne aspekty rynku rolnego w Polsce. [W:] F. Budzyński (red.), *Giełdy towarowe, wybrana problematyka rozwoju i funkcjonowania*. Wydawnictwo SGGW, Warszawa.
- Bliźniak D., Gontarski L., 1997. *Giełda towarowa*. Wydawnictwo KANTOR, Kraków.

- Drewiński M., 1997. Giełdy towarowe. PWE, Warszawa.
- Kacprzak E., 2005. Wielkopolska Gildia Rolno-Ogrodnicza S.A. w systemie rynków hurtowych w Polsce. [W:] B. Głębocki (red.), *Struktura przestrzenna rolnictwa Polski u progu XXI wieku*. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Kacprzak E., 2010. Pozyskiwanie środków finansowych Wspólnej Polityki Rolnej przez grupy producenckie w Polsce. [W:] E. Kacprzak, A. Kołodziejczak (red.), *Rola środków Unii Europejskiej w rozwoju obszarów wiejskich*. *Studia Obszarów Wiejskich*, XXIV: 99–119.
- Komorowska D., 2009. Rozwój produkcji i rynku żywności ekologicznej. *Roczniki Naukowe* XI, 3: 183–187.
- Łuczka-Bakuła W., 2005. Rozwój rolnictwa ekologicznego oraz dystrybucji i konsumpcji jego produktów. *Więś i Rolnictwo*, 2: 172–185.
- Łuczka-Bakuła W., 2007. *Rynek żywności ekologicznej*. PWE, Warszawa.
- Łukowska M., 2011. Funkcjonowanie i powiązania przestrzenne WGRO S.A. w Poznaniu. Praca magisterska.
- Małyś J., Trziszka T., 1998. Rynek rolny w świetle wymogów Unii Europejskiej ze szczególnym uwzględnieniem problemów standaryzacji i jakości surowców rolniczych. Wydawnictwo Akademii Rolniczej, Wrocław.
- Nestorowicz R., 2006. Kanały dystrybucji żywności ekologicznej. *Przemysł Spożywczy*, 12.
- Niewiadomski K., 2006. Wybrane aspekty rozwoju rolnictwa ekologicznego w Polsce. *Więś i Rolnictwo*, 4: 59–75.
- Ocena realizacji rządowego programu budowy i rozwoju rynków hurtowych i Warszawskiej Giełdy Towarowej – 1 etap.
- Organizowanie się gospodarce polskich rolników po 1990 roku, 2010. Krajowa Rada Spółdzielcza. Warszawa.
- Rządowy program budowy i rozwoju rynków hurtowych i Warszawskiej Giełdy Towarowej. I etap, 1999. Ministerstwo Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej. Warszawa.
- Sznajder M., Trębacz A., Adamczyk G., 1997. *Rynek rolny*. Poznań.
- Urban S., Olszańska A., 1998. *Zorganizowane rynki towarowe, Giełdy towarowe, aukcje, centra handlu hurtowego, targi i wystawy*. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu.
- Ustawa z dnia 26 października 2000 r. o giełdach towarowych (Dz.U. z dnia 27 listopada 2000 r.).

Ewa Kacprzak
Zakład Gospodarki Żywnościowej i Wsi, Instytut Geografii
Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej,
Wydział Nauk Geograficznych i Geologicznych,
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
e-mail: eja@amu.edu.pl

Benicjusz Głębocki, Ewa Kacprzak, Barbara Maćkiewicz

Perspektywy rozwoju gospodarki rolnej w aglomeracji poznańskiej – analiza SWOT

Stale procesy urbanizacji obejmujące coraz rozleglejsze obszary wiejskie otaczające Poznań sprawiają, że funkcja żywicielska rolnictwa strefy podmiejskiej odgrywa coraz mniejszą rolę. Produkcja rolnicza systematycznie spychana jest na peryferie aglomeracji. Rolnicze użytkowanie ziemi nie wytrzymuje konkurencji innych form użytkowania. Wartość rynkowa gruntów przeznaczonych na cele pozarolnicze na terenach o zaawansowanych procesach urbanizacyjnych jest nieraz parokrotnie wyższa od wartości gruntów rolnych. W tej sytuacji rolnictwo stało się głównym źródłem gruntów trafiających na rynek nieruchomości. Podobne zjawisko, choć na mniejszą skalę, obserwuje się wokół pozostałych ośrodków miejskich zlokalizowanych w aglomeracji poznańskiej oraz na obszarach atrakcyjnych dla rozwoju rekreacji.

Procesy urbanizacyjne są nieuniknione, ale na terenach dysponujących korzystnymi warunkami przyrodniczymi funkcja rolnicza powinna być zachowana, pod warunkiem dostosowania kierunków produkcji do wymagań rynku. Niektóre rodzaje produkcji, uciążliwe dla otoczenia, należy lokalizować w rejonach o niskiej koncentracji ludności. Zachowanie na wspomnianych obszarach funkcji rolniczej wynika też z faktu wysokiego stopnia zainwestowania w ten rodzaj produkcji. Rolnictwo powinno zachować swoją pozycję na terenach peryferyjnych aglomeracji. W strategii rozwoju aglomeracji nie wolno zapominać o funkcji żywicielskiej rolnictwa. Rolnictwo jest jednym z najważniejszych ogniw szeroko rozumianego bezpieczeństwa żywnościowego.

Konieczność zachowania funkcji rolniczej na obszarze aglomeracji poznańskiej potwierdzają wyniki przeprowadzonej analizy SWOT.

Mocne strony gospodarki rolnej

1. Duże zasoby użytków rolnych (aglomeracja – 59,8%, Poznań – 33,2%).
2. Wysoki poziom kultury rolnej.
3. Ponadprzeciętna produktywność produkcji roślinnej i zwierzęcej.
4. Wysoki poziom przygotowania zawodowego właścicieli gospodarstw rolnych.
5. Wielopokoleniowe tradycje rolniczej produkcji towarowej, sięgające końca XIX w.
6. Po zmianach ustrojowych w 1989 r. łagodne przejście do gospodarki rynkowej.
7. Umiejętne i elastyczne dostosowanie się do wymagań rynku.
8. Dobrze zorganizowany rynek na produkty rolnicze.
9. Wielkopolska Gildia Rolno-Ogrodnicza S.A. – jeden z najlepszych w Polsce rynków hurtowych produktów rolniczych oddziałujący także na poprawę ich jakości.

10. Dobrze rozwinięte przetwórstwo produktów rolniczych.
11. Różne formy własnościowe.
12. Korzystne oddziaływanie na produkcję rolniczą Uniwersytetu Przyrodniczego i innych instytutów naukowo-badawczych.
13. Dobrze zorganizowane i funkcjonujące doradztwo rolnicze.
14. Targi rolno-spożywcze organizowane przez Międzynarodowe Targi Poznańskie, które są ważnym miejscem poznawania nowości w zakresie rolnictwa oraz wymiany doświadczeń producentów żywności i jej przetwórców. Z sektorem rolniczym związane są: PRO-HORTI Salon Kontraktacji Ogrodniczych, Polagra-Premiery – Międzynarodowe Targi Mechanizacji Rolnictwa, Gardenia Targi Ogrodnicze, Polagra-Tech – Międzynarodowe Targi Technologii Spożywczych oraz Polagra-Food – Międzynarodowe Targi Wyrobnów Spożywczych i Gastronomii.
15. Wystawy rolnicze upowszechniające najnowsze osiągnięcia naukowe i ich wdrażanie do produkcji.
16. Konkursy organizowane dla promowania najlepszych osiągnięć producentów rolnych.

Szanse rozwoju gospodarki rolnej

1. Chłonny rynek na produkty rolnicze, w tym na produkty regionalne i artykuły wyprodukowane przez rolnictwo ekologiczne.
2. Wzrost zainteresowania żywnością ekologiczną i produktami regionalnymi.
3. Różnorodne formy organizacyjne rynku rolnego (w tym: sprzedaż bezpośrednia – w gospodarstwie, przy drogach, targowiska, grupy producenckie, przemysł rolno-spożywczy, rynek hurtowy, sieci sklepów wielkopowierzchniowych).
4. Wzrost liczby gospodarstw specjalistycznych.
5. Wzrost liczby gospodarstw prowadzących działalność pozarolniczą.
6. Wzrost liczby gospodarstw ekologicznych.
7. Wykorzystywanie środków pomocowych Unii Europejskiej (SAPARD, dopłaty bezpośrednie, PROW).
8. Szkółkarstwo roślin ozdobnych.
9. Wzrost zainteresowania zakupem roślin ozdobnych.
10. Rozwój działalności pozarolniczej (w tym agroturystyki).
11. Stała modernizacja przemysłu przetwórczego – zwłaszcza przemysłów mięsnego i mleczarskiego.

Słabe strony gospodarki rolnej

1. Intensywne procesy urbanizacyjne.
2. Pogarszająca się struktura demograficzna ludności rolniczej (proces starzenia się ludności wiejskiej, niekorzystne proporcje występujące w strukturze ludności według płci).
3. Duża konkurencja na rynku pracy sektorów pozarolniczych.
4. Nieuregulowane stosunki własnościowe w rolnictwie.
5. Słaba ochrona prawna gruntów rolnych przed zakusami różnych inwestorów.
6. Brak powszechnego katastru, określającego wartość nieruchomości gruntowych.

7. Niewystarczający stopień samoorganizacji rolników.
8. Niechęć producentów rolnych do wspólnych działań na rynku rolnym.
9. Przeciętne warunki przyrodnicze do prowadzenia gospodarki rolniczej, z wyjątkiem niewielkich enklaw w gminach Kleszczewo, Komorniki, Rokietnica (ogólny wskaźnik jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej powyżej 75 punktów).

Zagrożenia dla rozwoju gospodarki rolnej

1. Lokalizacja na terenach wiejskich dużych zakładów przemysłowych.
2. Stałe zagrożenie środowiska różnorodnymi zanieczyszczeniami.
3. Stałe zmniejszanie się zasobów użytków rolnych z 172,7 tys. ha w 1990 r. do 163,9 tys. ha w 2007 r.
4. Pogarszająca się struktura obszarowa gospodarstw rolnych i jej polaryzacja.
5. Wzrost szachownicy gruntów w wyniku dzielenia gospodarstw na mniejsze części.
6. Niskie ceny na grunty rolnicze.
7. Wymuszanie decyzji o wyłączeniu gruntów z produkcji rolniczej.
8. Niska opłacalność produkcji rolniczej.
9. Upraszczanie struktury zasiewów – wzrost powierzchni uprawy zbóż i rzepaku.

Przedstawiona analiza SWOT wskazuje, że najistotniejszymi do realizacji zagadnieniami strategicznymi z punktu widzenia zachowania i dalszego funkcjonowania gospodarki rolnej w obrębie aglomeracji poznańskiej są:

- Zachowanie działalności rolniczej na terenach dysponujących korzystnymi warunkami przyrodniczymi.

Uzasadnienie:

Zachowanie działalności rolniczej w obrębie aglomeracji poznańskiej ma nie tylko istotne znaczenie dla idei rozwoju zrównoważonego, ale także stanowi ważne źródło produktów rolniczych dla chłonnego rynku tego obszaru. Należy zwrócić uwagę na wypracowanie najkorzystniejszych kierunków produkcji rolniczej, zwłaszcza pod kątem potrzeb aglomeracji.

Nie można też zapominać, że działalność rolnicza stanowi istotny element krajobrazu. Szczególnie ważne jest zachowanie terenów rolnych wokół obiektów zabytkowych typowych dla polskich wsi: zespołów dworsko-pałacowych, wiejskich cmentarzy i innych elementów osadnictwa wiejskiego.

Warto podkreślić, że jedynym skutecznym narzędziem ochrony gruntów rolnych przed zbyt częstym „odralnianiem” jest aktualny miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego.

- Zalesianie gruntów rolnych, które ze względu na niską jakość nie są przydatne dla rolnictwa.

Uzasadnienie:

Zalesianie gruntów rolnych o niskiej jakości przyczynia się do zwiększenia powierzchni terenów wykorzystywanych do celów rekreacyjnych (głównie turystyka weekendowa). Ponadto sąsiedztwo takich terenów jest zazwyczaj postrzegane jako bardzo atrakcyjne.

- Monitoring zasobów gruntów, jakimi dysponuje rolnictwo (w ujęciu własnościowym) z uwagi na zmiany sposobów użytkowania.

Uzasadnienie:

Użytkowanie ziemi i zachodzące w tym zakresie zmiany na terenie aglomeracji poznańskiej są typowe dla obszarów o intensywnie przebiegających procesach urbanizacyjnych. Dlatego działania o charakterze kontrolnym są nieodzowne ze względu na nasilające się zainteresowanie zmianami użytkowania gruntów rolnych różnych inwestorów, uczestniczących aktywnie w przestrzennym rozwoju procesów urbanizacyjnych na obszarze aglomeracji.

- Prowadzenie monitoringu obrotu nieruchomościami niezabudowanymi w jednostkach tworzących aglomerację.

Uzasadnienie:

Monitoring obrotu nieruchomościami niezabudowanymi umożliwi świadome gospodarowanie nieruchomościami, w tym aktywną działalność samorządów lokalnych. Szczególnie cenna będzie wiedza na temat kształtowania się cen gruntów rolnych w ujęciu strukturalnym, skali ich obrotu oraz ich przestrzennych relacji. Jest to nieodzowne nie tylko dla planowych działań na rynku nieruchomości, lecz również dla opracowywania dokumentów planistycznych dotyczących zagospodarowania przestrzennego poszczególnych jednostek terytorialnych tworzących aglomerację oraz z punktu widzenia całej aglomeracji.

Proponowany monitoring może być wykorzystany przy określaniu rozmiarów podatku katastralnego. Podatek katastralny byłby ważnym instrumentem zapobiegającym spekulacyjnym działaniom na rynku rolniczych nieruchomości gruntowych.

- Usprawnienie obrotu produktami rolnymi poprzez dalszy rozwój WGRO S.A. oraz propagowanie tworzenia grup producenckich wśród rolników.

Uzasadnienie:

Rolnicy aglomeracji poznańskiej korzystają z różnorodnych form zbytu wyprodukowanych płodów rolnych – współpracują z zakładami przemysłu rolno-spożywczego, stosują sprzedaż bezpośrednią oraz poprzez sieci sklepów. Warto jednak podkreślić duże znaczenie w systemie dystrybucji produktów rolnych Wielkopolskiej Gildii Rolno-Ogrodniczej S.A. w Poznaniu (dawniej Wielkopolska Giełda Rolno-Ogrodnicza S.A.), która była pierwszym w Polsce rynkiem hurtowym spełniającym europejskie standardy. Gildia jest głównym miejscem hurtowego zaopatrzenia w owoce, warzywa, kwiaty oraz artykuły spożywcze dla aglomeracji poznańskiej i północno-zachodnich terenów Polski. Wśród sprzedających znaczną część stanowią rolnicy pochodzący z jednostek tworzących powiat poznański. Szkoda, że gildia nie może zwiększyć zakresu swojej działalności ani też rozbudować infrastruktury z powodu ciągnących się od lat rozmów z władzami miasta Poznania. Konieczne jest jak najszybsze sfinalizowanie tych negocjacji.

We współczesnym rolnictwie istotnym zagadnieniem jest ocena poziomu zorganizowania producentów płodów rolnych. W Polsce zainteresowanie tworzeniem grup producenckich nadal jest zbyt małe w stosunku do możliwości produkcyjnych, rozdrobnienia rolnictwa oraz możliwości pozyskania środków finansowych z UE. Niestety polscy rolnicy nie preferują zespołowych form działalności. Wydaje

się jednak, że postępująca przedsiębiorczość rolników, poprawiająca się sytuacja na rynku rolnym, pozytywne przykłady już funkcjonujących grup, a przede wszystkim dostępność unijnych środków finansowych na rozwijanie działalności tych grup przyczyni się do wzrostu zainteresowania zakładaniem organizacji producentów płodów rolnych także w obrębie aglomeracji poznańskiej. Jest to tym istotniejsze, że w systemie dystrybucji produktów rolnych coraz większe znaczenie mają wielkie sieci handlowe oraz handel hurtowy, dla których rolnik wytwarzający niewielkie partie towarów nie jest atrakcyjnym partnerem.

- Wspieranie prowadzenia działalności pozarolniczej w gospodarstwach rolnych.
Uzasadnienie:

Jest to jeden z podstawowych elementów wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich. Ponadto prowadzenie działalności pozarolniczej niweluje niestabilność dochodów pochodzących z produkcji rolniczej. Niejednokrotnie umożliwia racjonalniejsze wykorzystanie kapitału ludzkiego.

- Wykorzystanie produktów regionalnych w promocji aglomeracji poznańskiej.
Uzasadnienie:

Produkty regionalne mogą wesprzeć promocję aglomeracji poznańskiej, gdyż są łatwo rozpoznawalne wśród ludności. W ostatnich latach systematycznie wzrasta zainteresowanie turystyką kulinarną oraz żywnością produkowaną metodami tradycyjnymi.

Benicjusz Głębocki
Katedra Gospodarki Przestrzennej
Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej w Poznaniu

Ewa Kacprzak, Barbara Maćkiewicz
Zakład Gospodarki Żywnościowej i Wsi, Instytut Geografii
Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej,
Wydział Nauk Geograficznych i Geologicznych,
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
e-mail: eja@amu.edu.pl

W serii Biblioteka Aglomeracji Poznańskiej ukazały się dotychczas:

2010

1. Leśnictwo i gospodarka leśna na obszarze aglomeracji poznańskiej
2. Zasoby przyrodnicze i ich ochrona w aglomeracji poznańskiej
3. Krajobraz i dziedzictwo kulturowe wsi w aglomeracji poznańskiej
4. Wyzwania i kierunki rozwoju aglomeracji poznańskiej
5. Rynek pracy i mobilność siły roboczej w aglomeracji poznańskiej
6. Marketing terytorialny w aglomeracji poznańskiej
7. Sport w aglomeracji poznańskiej
8. Transport w aglomeracji poznańskiej

2011

9. Strategie rozwoju wybranych obszarów metropolitalnych w Europie. Rekomendacje dla aglomeracji poznańskiej
10. Infrastruktura techniczna i usługi komunalne w aglomeracji poznańskiej
11. Potencjał gospodarczy aglomeracji poznańskiej
12. Spójność terytorialno-administracyjna aglomeracji poznańskiej
13. Procesy demograficzne w aglomeracji poznańskiej w latach 1999–2009
14. Organizacja przestrzenna i funkcjonowanie usług edukacyjnych w aglomeracji poznańskiej
15. Funkcjonowanie i integracja aglomeracji poznańskiej w opinii mieszkańców i polityków lokalnych
16. Gospodarka rolna w aglomeracji poznańskiej
17. Usługi zdrowotne i socjalne w aglomeracji poznańskiej
18. Założenia i proces budowy strategii rozwoju aglomeracji poznańskiej